

Görüş

Aralık 2010 - 15 TL KDV Dahil

3. Dünya Savaşı ekonomide mi çıkacak?

Gelişmekte olan ülkeler kur savaşlarının ticaret savaşlarına dönüşmesinden endise duyuyor

65

10

Stanley Fisher ile söyleşi
**KUR SAVAŞLARI
KORUMACI TİCARET
SAVAŞLARINA
YOL AÇAR MI?**

14

Atilla Yeşilada
**KOMŞUDAN
ÇAL YILI: 2011**

24

Erinç Yeldan
**KUR SAVAŞLARINDA
VE DÖVİZ KURLARINDA
DENGESORUNU**

30

Cengiz Aktar
**İSTİKAMET: ADEM-İ
MERKEZİYET**

34

Alpay Filiztekin
**BÖLGESEL FARKLAR,
NEDENLERİ VE
POLİTİKALAR
ÜZERİNE DÜŞÜNCELER**

46

Celal Beysel
**KALKINMA AJANSLARI,
STK'LAR VE TÜRKONFED**

56

Ziya Öniş-Ali Burak Güven
**KÜRESEL KRİZ VE
KÜRESELLEŞMENİN
GELECEĞİ**

Sağlıktaki birikimimizi dünya ile paylaşıyoruz.

Acıbadem Sağlık Grubu, Türk sağlık sektöründe bir ilke imza attı. Acıbadem, sağlık alanındaki yılların birikimini Makedonya Üsküp'teki Sistina Hastanesi ile gerçekleştirdiği "know-how" anlaşmasıyla dünyaya taşıdı.

Makedon sağlık sektörünün önde gelen hastanelerinden olan Sistina, 2001 yılında jinekoloji ve doğum hizmetleri uzmanı olarak kuruldu ve aradan geçen 10 yılda Makedonya'nın ilk özel hastanesi oldu.

Bugün modern tıbbın olanaklarıyla donanmış bir tanı ve tedavi merkezi olarak bölgeye hizmet vermektedir.

ACIBADEM

www.acibadem.com.tr

Editörün Notu

Zafer Ali Yavan
TÜSİAD Genel Sekreteri

2011 "SAVAŞ YILI" MI OLACAK?

2010'un son günlerini geride bırakırken, eski yılın yenisine devredeceği en önemli mirasın, "kur savaşları" olduğu şimdiden belirgin hale geldi. İlk kez Brezilya Maliye Bakanı Guido Mantega tarafından Eylül ayı sonuna doğru telâffuz edilen "Uluslararası Kur Savaşları", ABD'nin ekim başında 600 milyar dolarlık kamu kağıdını geri alacağını duyurmasıyla küresel gündemin birinci sırasına oturdu.

Bizim gündemimizin de birinci sırasında yer alması gereken kur savaşlarına yeterli ilgiyi gösterdiğimiz şüpheli... Kuşkusuz son dönemde, Merkez Bankası'nın ekonomiyi soğutma yönünde aldığı önlemlerin ve bankacılarımızın buna gösterdiği ölçülü tepkinin kökeninde kur savaşları ve bunun uzantısı olan bir dizi kaygı var ama, bunun Türkiye için ne anlama geldiğini geniş kamuoyu henüz yeterince içselleştirmiş değil.

Görüş, konuyu kapağına taşıyarak, tartışmaları genişletmek arzusunda. Global Finance dergisinin "Dünya'nın En İyi Merkez Bankası Başkanı" seçtiği Stanley Fisher, kendisiyle yaptığımız söyleşide, kur savaşları ve etkileri konusunda geniş ufuklu ve açık sözlü bir değerlendirme yapıyor. Atilla Yeşilada kur savaşlarının yaşandığı mevcut konjonktürün genel bir resmini çekerken, uzun vadede bu gelişmelerin küresel ekonomide derin tahribatlar bırakacağını ifade ediyor. Murat Üçer bu süreçte Türkiye'nin temel politika opsiyonunu yapısal reformlar ve sıkı bir maliye politikasından yana kullanması gerektiği inancında. Erinc Yeldan ise, kriz öncesi ve sonrasında Türkiye'de ekonomi yönetiminde eksik gördüğü noktalara işaret ederken, spekülatif sermaye akımlarının yarattığı tahribatların yanı sıra, cari açığın finansmanındaki belirsizlikler ve kırılganlıkların da görmezden gelindiğinin altını çiziyor.

Bu sayımızın dosya konusu olan "Bölgesel Kalkınma" da önemi kadar tartışma çekmeyen konulardan biri. Türkiye'de 26 bölgede 26 kalkınma ajansı sessiz sedasız faaliyete geçerken, bu ajansların

ihtiyaç duyacağı bilimsel bilgi birikiminin eksikliği şimdiden hissedilmeye başlanmış durumda. Öte yandan kamuoyu, konunun gelişiminden de pek haberdar değil. Bu yüzden, Cengiz Aktar'ın Adem-i Merkeziyet konusunda verdiği perspektif, Alpay Filiztekin'in bölgesel politikaları irdelleyen çalışması ve Mehmet Barlo'nun Oyun Teorisi'nin bölgesel kalkınmada da kullanılabileceği yönündeki uyarısı kadar, uygulama içindeki üç ismin, Emin Yaşar Demirci, Celal Beysel ve EURADA Başkanı Renato Galliano'nun gerek konunun geçmişi ve gerekse bugünü üzerine değerlendirmelerinin de dikkatinizi çekeceğini umuyoruz.

Her ne kadar, ortalığı kur savaşları kaplamışsa da, krizin bir önceki aşamasında yapılan tartışmaları hemen bir kenara itmemek gerekiyor. Bu açıdan, yılı kapamadan küresel krizin küreselleşme üzerindeki etkilerini de değerlendirmek istedik. Bu imkânı bize Ziya Öniş ve Ali Burak Güven sundular.

NATO aslında Lizbon toplantısında Stratejik Konseptini değiştirdi. Ancak işin bu yanı, bizde biraz füze kalkanı tartışmalarının gölgesinde kaldı. Yeni konsepti bize, bu konuda çalışan "Âkil Adamlar" arasında yer alan Ümit Pamir anlattı.

Bu sayımızda kitap köşemizin yanı sıra tarih ve kültür-sanat köşemiz de var. Henüz basılmamış bir çalışmasının özetini bize vermeyi kabul eden sayın Taha Akyol'a müteşekkirimiz. Ülkemizde anayasa ve hukuk tartışmalarının yükselmesini beklerken Atatürk'ün "savaş hukuku"nu örneklerle analiz ederek tarihe ışık tutan böyle bir çalışmanın yararlı olacağını umuyoruz.

2010 yılı, önümüzdeki yıla bir dizi tehdit ve fırsat devrediyor. 2011 tarihe ya bu tehdit ve fırsatları gerektiği gibi değerlendirmiş ve sonuçlandırmış parlak bir yıl olarak geçecek, ya da onları bir sonraki yıla devrederek sıradanlaşacak. Bekleyecek ve göreceğiz. Tüm üyelerimize, okurlarımıza mutluluk, huzur ve başarıyla dolu bir yeni yıl dileriz.

Görüş

Aralık 2010

65

TÜSİAD adına sahibi:
Nazlı Ümit Boyner

Genel Yayın Yönetmeni ve
Sorumlu Müdür:
Zafer Ali Yavan

Yayın Danışmanı:
Cengiz Turhan

Yazı Kurulu:
Mensur Akgün,
Ferhat Boratav, Ümit İzmen,
Başak Solmaz,
Cengiz Turhan, Zafer Yavan

Görsel Yönetmen:
Ercan Armutçu

Çizgiler:
Bora Özen

Grafik Tasarım ve Uygulama:
Arjans

Baskı:
Bilgi Promosyon Grafik Matbaacılık

Yapım:
Grup 7 İletişim Danışmanlığı
gorus@grup7.com.tr

Reklam:
Başak Solmaz
Tel: (0212) 249 19 29

Abone:
Burcu Orhan
borhan@tusiad.org

Yönetim Yeri:
TÜSİAD - Meşrutiyet Caddesi 46,
Tepebaşı 34420 İstanbul
Tel: 0212-2491929

Görüş'te yayınlanan tüm yazılar,
açıkça metinde belirtilmedikçe
kuruluşun resmi görüşünü yansıtmaz.

İmzalı yazılarda belirtilen görüşler
sadece yazarların düşüncelerini
ifade eder.

Editörün Notu

1 2011 “Savaş Yılı” mı olacak?

Zafer Ali Yavan

Konjonktür

4 Kur Savaşlarının Ortasında Ekonomi Politikası

Ümit İzmen

Başkan'ın Görüş'ü

8 Merkez Bankaları Reel Kuru Değiştiremezler, Refah Yaratamazlar; Yanılığa Düşmeyelim...

Ümit Boyner

Kapak

Stanley Fisher ile söyleşi

10 Kur savaşları korumacı ticaret savaşlarına yol açar mı?

Ümit İzmen

14 Komşudan Çal Yılı: 2011

Atilla Yeşilada

18 “Kur Savaşlarını” Fırsata Çevirmek

Murat Üçer

24 Kur Savaşları ve Döviz Kurunda Denge Sorunu

Prof Dr. Erinc Yeldan

Dosya

30 İstikamet: Adem-i Merkeziyet

Cengiz Aktar

34 Türkiye’de Bölgesel Farklar, Nedenleri ve Uygulanacak Politikalar Üzerine Düşünceler

Alpay Filiztekin

42 Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Düşüncesinin Evrimi ve Kalkınma Ajansları

Dr. Emin Yaşar Demirci

Dosya

46 Bölgesel Kalkınma, Kalkıma Ajansları, Sivil Toplum Örgütleri ve Türkonfed

Celal Beysel

50 Bölgesel Kalkınma Ajansları için Oyun Teorisi Temelli Bir Mekanizma Tasarlanabilir mi? Bizce Evet.

Mehmet Barlo

52 EURADA Başkanı Renato Galliano ile söyleşi Kalkınma Ajansları: Amaç Bir; Yöntem Çeşitli

Ekonomi

56 Küresel Ekonomik Kriz ve Neoliberal Küreselleşmenin Geleceği

Ziya Öniş - Ali Burak Güven

Türkiye - Dünya

61 Yeni Nato Stratejik Konsepti

Ümit Pamir

64 Türkiye-Ukrayna “Yavaş Adımlarla Acele İlerleyiş”

Başak Söylemez

Tarih

68 Atatürk’ün Hukuk Anlayışı Dönemine Özgüdür

Taha Akyol

Kültür - Sanat

75 İstanbul 2010 AKB Yürütme Kurulu Başkanı Şekip Avdagiç: “İstanbul’un Beşte Birine Ulaştık”

Anna Turay

Kitap

80 Öncü Girişimciler

Cemal Yardımcı

10

14

18

24

30

34

46

56

61

KUR SAVAŞLARININ ORTASINDA EKONOMİ POLİTİKASI

Dr. Ümit İzmen
Boğaziçi Üniversitesi

2008 gibi şiddetli bir küresel krizin, ekonomik sistem üzerinde derin ve kalıcı sonuçları olmaksızın, sarsıntısız atlatılması beklenemezdi. Nitekim öyle oldu. Başlangıcında 1923 Büyük Buhranı kadar derin bir kriz olarak başlayan süreç, Büyük Buhran'dan çıkartılmış dersler sayesinde yapılan müdahaleler sonucunda, küresel ticaret, üretim ve sermaye hareketleri üzerinde korkulduğu kadar daraltıcı olmadı. Dünya ekonomisi 2009'un ortalarından itibaren toparlanma sinyalleri vermeye başladı. Piyasalardaki yangın söndürüldü ama yangının çıkmasını mümkün kılan ekonomik anlayış ve sistem değişmedi. Şimdi sıra bir sonraki krizin, çıkmasını önleyecek adımları atmak, sistemi en azından bu krize neden olan faktörlere karşı daha dayanıklı yapmak.

Dünya ekonomisi için geçerli olan bu durum Türkiye ekonomisi için de bir o kadar geçerli. Türkiye ekonomisi küresel krizden övünç duyabileceğimiz kadar hızlı ve güçlü biçimde çıkıyor ama bu performansın daha ne kadar devam ettirilebileceği ve dahası yeniden şekillenecek olan küresel sisteme ne kadar iyi adapte olabileceği de bir o kadar tartışmalı. Türkiye krizden hızlı çıkışını güçlü iç talebe borçlu. Demografik yapısı, düşük borçluluk oranları ve hızla devam eden toplumsal transformasyonun getirdiği tüketim kalıplarındaki değişiklik, iç talebe dayalı bir büyümeyi mümkün kılıyor. Ama sadece iç talebe dayalı bir büyümenin hem kendi kısıtları var, hem de finansmanı için yurtdışından sermaye girişinin gerekliliği, bu küresel ortamda böylesi bir politikanın sürdürülebilirliğini riskli kılıyor. Bu kısıtların ortadan kaldırılması ve risklerin azaltılması ise, öncelikle üretim yapısında uzun soluklu bir değişimi gerektiriyor.

İç talebe dayalı büyüme

Sanayi verileri yurtiçinde güçlü iç talebe dayalı büyümenin hızla devam ettiğini gösteriyor. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış imalat sanayi üretim endeksinin artış oranının

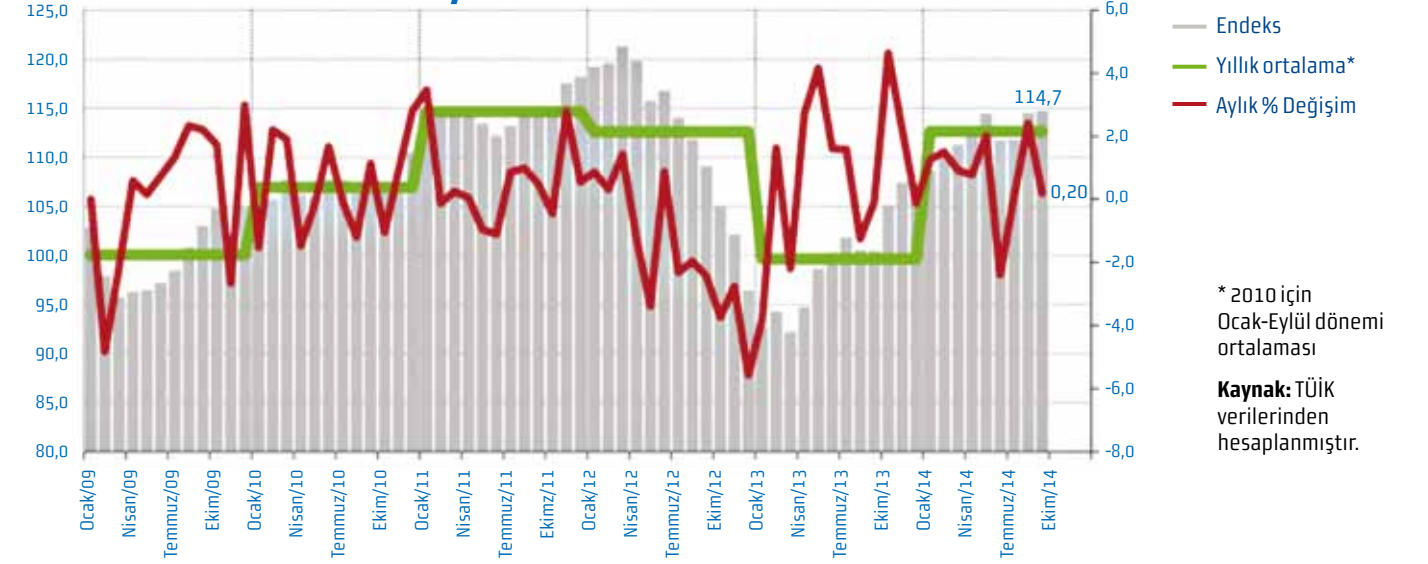
Eylül ayında %0.2'ye gerilemiş olduğu dikkati çekiyor. Mevcut stokların artık mevsim normallerinin üzerine çıkmış olması, önümüzdeki aylarda eriyen stokların yerine konması ihtiyacıyla üretim yapılmayacağını düşündürüyor. Sipariş verileri de üretim artış hızının yavaşlayabileceğini gösteriyor. Ancak bu yavaşlamanın çok sert olması beklenmiyor. Eldeki veriler bir yavaşlamaya rağmen büyüme hızında ciddi bir düşüş olmayacağını gösteriyor. Grafik 1.

Türkiye ekonomisi küresel krizden övünç duyabileceğimiz kadar hızlı ve güçlü biçimde çıkıyor ama bu performansını daha ne kadar devam ettirilebileceği ve dahası yeniden şekillenecek olan küresel sisteme ne kadar iyi adapte olabileceği de bir o kadar tartışmalı.

Yurtiçi talebe dayalı üretimde artık bir platoya erişilmiş olması, istihdam piyasasındaki iyileşmenin de yavaş yavaş sonuna gelinmiş olduğunu gösteriyor. İşsizlik oranı geçen seneye göre gerilemeye ve istihdam göstergeleri iyileşmeye devam etse de, mevsimsel etkilerden arındırılmış istihdam verileri konjonktürel iyileşmenin sonuna gelinmiş olduğunu gösteriyor. Mevsimsel etkilerden arındırılmış işsizlik oranı, 16 aydır sürekli azaldıktan sonra Ağustos ayında bir önceki aya göre 0,2 puan yükselerek %12 olarak gerçekleşti. Mevsimsel etkilerden arındırılmış işgücüne katılma oranı ve istihdam oranı da temmuzda ağustos ayına göre az da olsa geriledi.

GRAFİK 1

Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış endeks: İmalat Sanayii

Zayıf dış talep ve artan cari işlemler açığı

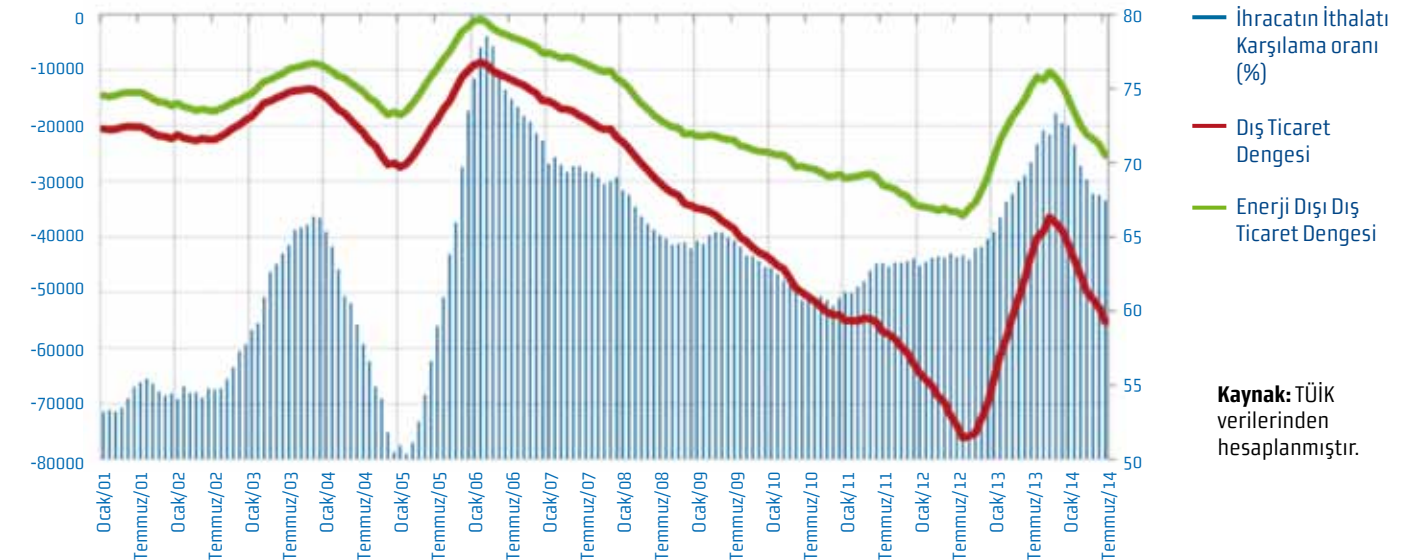
Kuvvetli iç talep ithalat artışını körüklerken, zayıf dış talep ihracat artışını sınırlıyor. İhracat siparişleri gerilerken, ihracat artış hızı düşüyor ve ihracatın ithalatı karşılama oranı geriliyor. Üstelik, küresel talebin henüz güçsüz olması, değerli maden fiyatlarındaki artışa rağmen petrol fiyatlarını kriz öncesi seviyelerin hayli altında tutuyor. Bu da dış ticaret dengesindeki bozulmanın enerji dengesine kıyasla çok daha şiddetli olmasına yol açıyor. Kürsel talebin yeniden normal koşullara dönmesiyle beraber enerji fiyatlarında meydana gelecek artışların, dış açık sorununu daha da ağırlaştırması kaçınılmaz olacak.

Eylül ayı itibarıyla, 12 aylık kümülatif cari işlemler açığı 37 milyar dolara yükseldi. Bu açığın finansmanı ise ağırlıklı olarak portföy yatırımları ile yapıldı. 12 aylık kümülatif olarak portföy yatırımları 13 milyar dolara yaklaşırken, doğrudan yabancı sermaye yatırımları 5 milyar dolarda kaldı. Rezervler ise 9.3 milyar dolar artış gösterdi.

Miktar olarak baktığımızda, ihracat artışı, ithalat artışının oldukça gerisinde kalıyor. Üstelik, dış ticaret hadlerinin Türkiye aleyhine seyreliyor olması ihracat gelirlerini olumsuz etkiliyor. Bu olumsuz tabloya bir de TL'deki değerlenme eşlik ediyor. Grafik 2.

GRAFİK 2

Dış Ticaret Dengesi (12 aylık kümülatif, milyon dolar)

Türkiye hızlı ve sağlıklı bir büyüme sürdürebilmek için ihracat gelirlerini artırmak ve cari açığını azaltmak zorunda. Küresel koşullar, ihracatın ithalata bağımlı yapısı ve enflasyonun uluslar arası standartlara göre yüksek seviyesi, kura müdahale etmeyi bir politika seçeneği olarak zayıflatıyor.

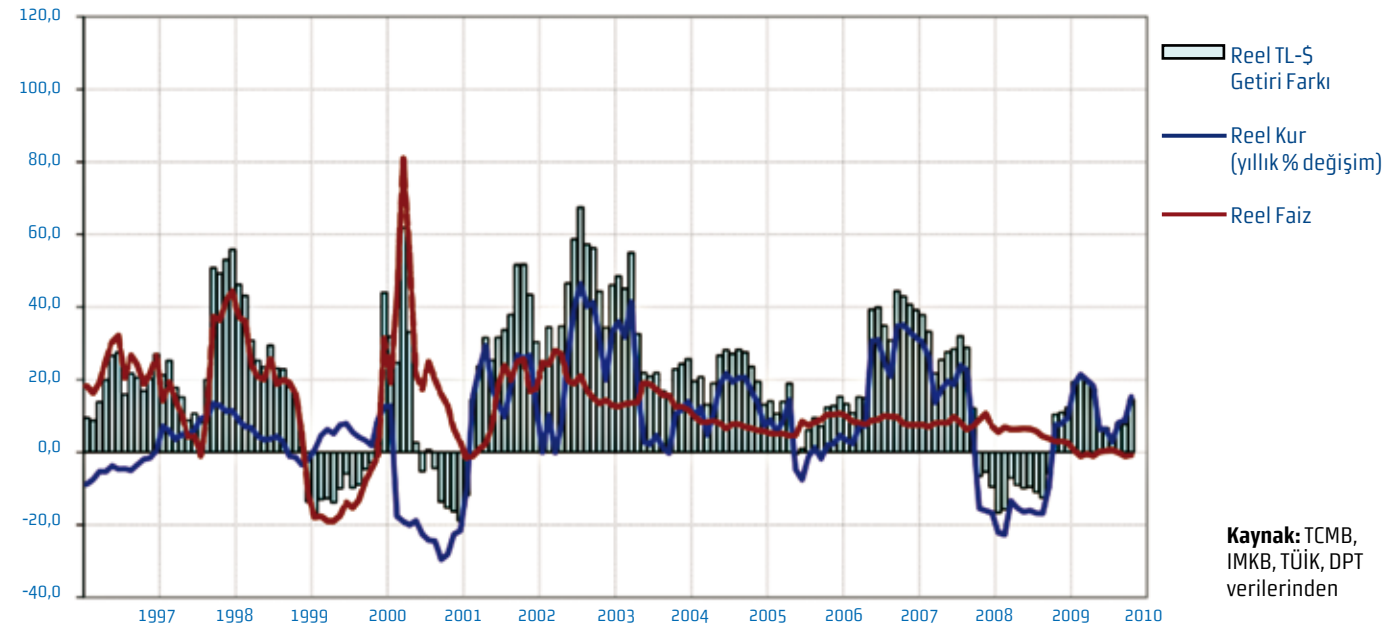
Küresel kriz ertesinde ülkeler arası dış açık dengesizliklerinin azaltılması ihtiyacı, ABD ve Çin arasında kur savaşları olarak adlandırılan bir mücadeleye sahne oluyor. ABD, Çin'den yaptığı ithalatı azaltmak amacıyla Çin'in para birimini değerlendirmesini talep ediyor. ABD'nin dış ticaret açığını düşürme ihtiyacına paralel olarak doların değer kaybetmeye başlaması, diğer ülke para birimlerinin değer kazanması ile sonuçlanıyor. Para birimi değer kazanan ülkelerden birisi de Türkiye.

TL'nin reel olarak değer kazanması, reel faiz oranının negatife düştüğü bir ortamda ülke içine sermaye girişlerinin

devam etmesine ve böylece büyümenin finanse edilebilmesine imkan veriyor. Türk lirasındaki hızlı reel değerlenmenin ithalatı ucuzlattığı ve zaten gerileyen ihracat fiyatları ve düşük dış talep koşullarında ihracatçının gelirlerini sınırladığı da bir gerçek. Ama TL'nin değer kazanmasını engellemek üzere yapılabilecek müdahaleler, hem ithal girdiler nedeniyle ihracatçının üretim maliyetini artırma, hem de enflasyonla mücadeleyi zorlaştırma ve büyümeyi yavaşlatma riski taşıyor.

Türkiye hızlı ve sağlıklı bir büyüme sürdürebilmek için ihracat gelirlerini artırmak ve cari açığını azaltmak zorunda. Küresel koşullar, ihracatın ithalata bağımlı yapısı ve enflasyonun uluslar arası standartlara göre yüksek seviyesi, kura müdahale etmeyi bir politika seçeneği olarak zayıflatıyor. Bu açmazdan kısa vadede kurtulmak zor görünüyor. Uzun vadede ise mutlaka yapılması gereken üretim yapısının daha fazla katma değer yaratabilecek biçimde değişmesi. Bu ise, eğitim, sanayi politikası, teknoloji ve inovasyon politikaları gibi birçok alanda uzun soluklu ve kapsamlı bir yaklaşımın kararlılık ve titizlikle uygulanmasını gerektiriyor. Grafik 3

GRAFİK 3 Reel Getiri

Kaynak: TCMB, IMKB, TÜİK, DPT verilerinden

Ümit Boyner

TUSIAD Yönetim Kurulu Başkanı

MERKEZ BANKALARI REEL KURU DEĞİŞTİREMEZLER, REFAH YARATAMAZLAR; YANILGIYA DÜŞMEYELİM...

Her kriz döneminde ekonomi teorileri bir kez daha masaya yatırılır, genellikle kötü veya eksik yönetim sorunlarının neden olduğu krizlerin hesabı iktisatçılara ve iktisadi paradigmalara çıkarılır.

Örneğin 1996-97 Güneydoğu Asya krizi iktisat literatüründe zaten çok tartışmalı olan yatırım davranışı teorisini iyice tartışmalı hale getirmişti, hatta şimdilerde tamamen ortadan kalkmış olan ve anlamakta halen güçlük çektiğimiz “aşırı yatırım – over-investment” tabiri literatüre kısa bir süreliğine girdi ve çıktı.

Bir birim yerli paranız ile daha fazla yabancı ürün almanızı Merkez Bankası başkanınız sağlayamaz. Keza hükümetiniz kur politikasını değiştirerek,örneğin dalgalı kurdan sabit kur politikasına geçerek, alım gücü yüksek bir ülke yaratamaz veya cari işlemler açığını kapatamaz.

Reel da kur zayıf bir teorik alan olduğu için sıklıkla istismar edilen bir politika aracına dönmüştür. Dış ticaret dengelerinde ortaya çıkan önemli dalgalanmalar, maliye politikasındaki başarısızlıklar, para politikasındaki zayıflıklar ve mikro

verimlilik problemleri, sanki bir kur politikası tercihinin bir sonucuymuş gibi değerlendirilir, Merkez Bankası başkanları görevden alınır veya ağır eleştiriye maruz bırakılır, kur politikaları sıklıkla değiştirilir, şehir efsaneleri geliştirilir ve bu değişikliklerden siyasi rant elde edilmeye çalışılır. Son G20 Maliye Bakanları toplantısında, akıllarımızı oldukça zorlayacak ve inanmakta güçlük çektiğimiz bir cari açık kontrolü de önerildi. Bu gelişmeleri büyük ölçüde krizin yarattığı geçici infial önerileri olarak görüp, temel iktisadi paradigma ve temellerden ayrılmamak gerektiğine inanıyoruz.

Öncelikle bilmemiz gerekiyor ki, ülke yönetimleri ve/veya Merkez Bankaları ülkelerin para birimlerinin reel değerini kalıcı olarak değiştiremezler. Yani bir birim yerli paranız ile daha fazla yabancı ürün almanızı Merkez Bankası başkanınız sağlayamaz. Keza hükümetiniz kur politikasını değiştirerek, örneğin dalgalı kurdan sabit kur politikasına geçerek, alım gücü yüksek bir ülke yaratamaz veya cari işlemler açığını kapatamaz.

Bu kurumların uyguladıkları politikalar, tercihler “yanlış” olabilir ve ülke bu yanlış tercihten dolayı kayba uğrayabilir; örneğin enflasyon beklentisini iyi ölçemeyen bir Merkez Bankası veya kamu açıklarını karşılıksız kamu tahvilleri ile kapatan bir hükümet, kurun değerini kısa dönemde dalgalandırabilir. Kısa bir süre için ekonomik birimler, yabancı paraları ile çok mal alabildiklerine inanabilirler veya tam tersi yabancı paralarının pula dönüştüğü kanısına kapılabilirler.

Ama reel kur muhakkak çok geçmeden değerini bulur; yani kur politikası bir refah politikası unsuru olamaz.

Peki dalgalı kur her zaman denge kurun piyasada oluşmasına olanak sağlar mı? Evet, büyük ölçüde dalgalı kur politikası denge kurun oluşabilmesi için ideal politika tercihidir. Elbette bazı piyasalarda olduğu gibi bu piyasa da aksayabilir; oyuncu sayısı yetersiz olabilir, piyasa yeterince derin olmayabilir ve piyasa mekanizması aksayabilir. Ancak bu durum zaten sıklıkla karşılaşılan ve Merkez Bankaları tarafından minör müdahalelerle aşılabilen bir problemdir; bu sürecin başarısı için de Merkez Bankası yönetiminin özerk olması gerekmektedir.

Siyasetçilerin ülkeleri adına gerçekleştirdikleri kısa dönemli ulusal optimizasyonlar, toplamda küre için hayırlı sonuçlar doğurmayacaktır. Bundan sonraki çabamız, G20 ülkelerinin iş dünyası örgütleri olarak, siyasetçileri yerel denklemlerden ve geleneksel bakış açılarından küresel, yenilikçi ve müzakereci bir tutuma ikna etmek olacaktır.

Çin müdahaleli dalgalı kur uygulamak suretiyle ülkesinin refahını artırabilmekte midir? Eğer denge kurun üstünde (aşırı değerli) veya denge kurun altında (aşırı değersiz) bir fiyat ile sürekli alış veriş yapılıyorsa ya Çin Hazinesi/Merkez Bankası batacağı ya da Çin vatandaşları sürekli fakirleşecektir. Sürekli fakirleştirilmelerine rağmen yönetim değişikliği söz konusu olmayan bir ülkeden bahsettiğimize göre ikinci yanıt doğru yanıttır. Yaratılan katma değeri üretim faktörleri yerine sürekli kasasında tutan bir firma ne kadar sürdürülebilir ise böyle bir kur politikası uygulayan bir ülkede aynı derecede sürdürülebilir niteliktedir.

Sarkacın öbür ucunda ABD var ve yine Merkez Bankasına yüklenen hayali sorumluluklar var. ABD hem ağır bir kamu-özel borç yükü altında bulunuyor hem de büyüme perspektifi önemli ölçüde darbe almış durumda. Çin'in sürekli cari işlemler fazlası vermesi sürdürülebilir olmadığı gibi, artık ABD'nin de sürekli artan bir cari işlemler açığı

vermesi sürdürülebilir değil. Üstelik 1-2 trilyon dolarlık ABD temelli gevşetme veya mali yardım programına ek olarak, 600 Milyar dolarlık son parasal enjeksiyon, iki ülke Merkez Bankası arasındaki kavgayı iyice derinleştirmiş durumda. Bu girişim ABD içinde de son derecede ciddi bir muhalefet ile karşılaşmıştır. Rezerv para üretme yeteneği olan ülkeler bu kriz esnasında ve sonrasında önemli bir itibar kaybı ile karşılaşmışlardır; ABD Merkez Bankasının son hamlesi ise, artık “bağımsız merkez bankacılığı” ve “denge kuru” gibi olguların daha sıklıkla çiğneneceği izlenimini vermektedir.

Bu süreç maalesef bir akıl dışı yarışa doğru gitmekte ve iki önemli ekonomi, kendi ülke menfaatlerini korumak isterken bütün bir küreyi ve krizden çıkışı tehlikeye atan bir tutum içinde girmektedirler. Maalesef son Seul Zirvesi de bu oluşan yarığın derinleşeceğine işaret etmektedir. G20 zirvesi, “G2” problemleri çözülmeden ilerleyemeyecek gibi gözüküyor. Bir tür savaş dönemi atmosferinin hâkim olduğu Seul Zirvesi'nde de görüldüğü gibi, ne ABD'nin ne de Çin'in sorunları, salt iktisadi temelde ele alınarak çözülebilecek nitelikte gözüküyor.

Bir de, bu yeni savaş, kur bloklarının arasında kalan ve bu iktisadi temelden yoksun çekişmenin parçası olmamasına rağmen küresel ekonomik faaliyetin azalması nedeniyle önemli zararlar yazan ülkeler mevcut. Avrupa Birliği bu denkleme yeterli güce sahip bir oyuncu görüntüsü veremedi. Nitekim Almanya kendini AB denkleminde de ayrı tutmayı yeğledi.

Tüm bu gelişmeleri, uzun dönemde kur riskini tamamen ortadan kaldıracak olan küresel bir para politikası ve mali düzenleyici modeline geçişin sancıları olarak da okumak mümkün. Ancak Keynes'in yerinde tespiti çerçevesinde “Uzun dönemde hepimiz ölüyüz”.

Korkarım siyasetçilerin ülkeleri adına kısa dönemler için gerçekleştirdikleri ulusal optimizasyonlar toplamda küre için hayırlı sonuçlar doğurmayacaktır. Bundan sonraki çabamız, G20 ülkelerinin iş dünyası örgütleri olarak, siyasetçileri yerel denklemlerden ve geleneksel bakış açılarından küresel, yenilikçi ve müzakereci bir tutuma ikna etmek olacaktır.

Aksi durumda, reel kurun ve son kertede büyümenin yegane belirleyicisi olan üretkenlik ve verimlilik politikaları yerine, merkezi yönetimlerin baskısı altında miyopik ve politik etki altında hareket eden merkez bankaların yarışmasına şahit olacağız.

KUR SAVAŞLARI KORUMACI TİCARET SAVAŞLARINA YOL AÇAR MI?

Ümit İzmen
Boğaziçi Üniversitesi

Küresel kriz sonrasında düşen talep, rekabetçi kur politikaları tartışmasını gündeme taşıdı. Para birimlerinin değerlendirilmesini önlemek için başlayan tartışmalar önce kur savaşları biçimini aldı. Sonra tartışma, kur rejimlerini içine alacak biçimde genişledi ve Dünya Bankası Başkanı Zoellick'in açtığı altın standartı tartışması ile iyice dallanıp budaklandı. Merkez Bankalarının işinin çok zorla şmış olduğu bu dönemde, konuyu bu sene Global Finance dergisi tarafından dünyanın en iyi Merkez Bankası başkanı seçilmiş olan ünlü iktisatçı Stanley Fischer ile konuştuk. Fischer Türkiye'nin dalgalı kur politikasını terkederek serbest kur politikasını benimsediği 2001 krizi sırasında IMF'de 1. başkan yardımcısı olarak görev yapıyordu. Dünya bankasında başkan yardımcısı ve

baş ekonomist, Citigroup'ta yönetim kurulu başkan yardımcısı olarak görev yapmış olan Fischer Mayıs 2005'ten bu yana İsrail Merkez Bankası başkanlığı yapıyor. Fischer bugün tüm dünyanın yakından izlediği FED başkanı Ben Bernanke'nin de doktora tez danışmanı idi.

Dünyada süren kur savaşları tartışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bunlar bu hafta yada haftaya çözülecek sorunlar değil. 19. yy başından beri kur sorunları hep yaşandı. Nasıl bir döviz kuru sistemi olursa olsun bir gün gelir keşke başka bir sistem olsaydı denir. Her dönemde geçerli olan mükemmel bir kur sistemi yoktur. Her sistemin kendince problemleri vardır.

Bazı dönemlerde sabit kur politikası uygulayalım denebilir. Mesela AB para biriminde oldukları için İspanya ve Yunanistan krizden çıkışta kur politikasını kullanamıyorlar. 15 yıl önce kur silahının kullanılamayacak olması ekonomiler üzerinde disiplin getireceği için çok olumlu karşılanıyordu.

“19. yy başından beri kur sorunları hep yaşandı. Nasıl bir döviz kuru sistemi olursa olsun bir gün gelir keşke başka bir sistem olsaydı denir. Her dönemde geçerli olan mükemmel bir kur sistemi yoktur. Her sistemin kendince problemleri vardır.”

Geçmişte ise sabit kurun dengesizliklere neden olduğu dönemler oldu. Ülkelerarası ticaret kavgalarına sebep oluyordu.

Şimdi ne oluyor? Bugün olanlar daha önce yaşadıklarımızdan çok farklı. İkinci dünya savaşından sonra küresel sistemin dayanak noktası gelişmiş ülkelerdi. Bu ülkelerin resesyona girseler bile hızlıca çıkacakları varsayılıyordu. Şimdi böyle olmadığını görüyoruz.

Bu ikinci dünya savaşından bu yana yaşadığımız en büyük krizdir. Herkes bununla başa çıkmanın yolunu arıyor.

Bugüne kadar gelişmekte olan ülkeler batı ekonomilerinde yaşanan finansal istikrar sayesinde ihracatlarını arttırabilmişler ve bu durumdan yararlanmışlardır. Şimdi ABD'nin ödemeler dengesinde düzelme olması gerekiyor. ABD'ye büyümesi için fırsat verilmesi gerekiyor. Gelişmekte olan ekonomiler de para birimlerinin değerlendirilmesine izin vererek bu sürece destek olmalılar. Böylelikle ABD ihracatını artırabilir. Her ne kadar bu şimdiki kadar Çin'e yönelik bir argüman olarak dile getiriliyor gözükse de aslında diğer yükselen piyasa ekonomileri için de geçerli. Bu argüman, Kore, Malezya, Tayland, Brezilya, Arjantin için olduğu kadar Türkiye ve İsrail için de geçerli. Bizler de kurun değerlendirilmesine izin vererek küresel dengesizliklerin giderilmesine katkıda bulunmalıyız.

Fakat ne kadar? Kurun değerlendirilmesine ne kadar izin verilebilir? Bununla ilintili bir sorun da kurun düzeyinin ne olması gerektiği? Sermaye piyasalarında oluşan rakam her zaman doğru seviyeyi yansıtmayabilir. Küresel dengesizlikleri

gidermek için belli oranda değerlendirilmeye izin vermeliyiz. Ama bu değerlendirilmenin boyutu sermaye piyasalarının söylediği kadar olmayabilir. İki konu önem kazanıyor: kuru sabitlemiyoruz ve küresel istikrara katkıda bulunmamız gerektiğini düşünüyoruz.

Küresel dengesizlikler azalıyor mu? Kur savaşlarının yerini ticaret savaşlarının alma riski var mı?

Son zamanlarda, Euro'nun durumuna bağlı olarak dolar biraz değer kazandı. Kur savaşlarında bu yüzden şimdi aynı noktada değiliz. Esas sorulması gereken soru sizin sorduğunuz küresel dengesizliklerin azalıp azalmadığı. Küresel dengesizlikler aslında

bir miktar azaldı. Küresel dengesizlikler esas olarak birkaç ülkenin, özellikle de Çin'in muazzam cari fazlası ve ABD'nin muazzam cari açığı olarak ortaya çıkıyor. ABD'nin cari açığı bir miktar azaldı. Çünkü ABD'de büyüme düşük ve buna bağlı olarak ithalat düştü. Krizle birlikte çok yükselen emtia fiyatları düştü. Özellikle ABD'nin ödemeler dengesinin en önemli belirleyicisi olan petrol fiyatları düştü. Ama durumun tamamen düzeldiğini ve küresel dengesizliklerin ortadan kalktığını düşünmüyorum. Uzun dönemde dolar değer kaybetmediği sürece, Çin'de büyük cari işlemler fazlası ABD'de büyük cari işlemler açığı göreceğiz.

Küresel dengesizlikler nereye varacak? Bu noktada sizin gündeme getirdiğiniz endişe önemli. Kur savaşları korumacı ticaret savaşlarına yol açar mı? Sanmıyorum. Tüm dünya 1973'te ABD'nin ne yaptığını Japonya'ya karşı izlediği politikayı gayet iyi hatırlıyor. ABD diğer ülkeleri, kendi para birimlerinin değer kazanması konusunda ikna edemeyince, bu tür korumacı politikalara dönebiliyor. Hepimiz umudu bunun olmaması. Bunun için de küresel dengelerin şöyle ya da böyle, bir biçimde sağlanması gerekiyor. Çok uzun yıllar korumacılığın tırmanmasını önledik. Umarım bu durum devam eder. Ama eğer kurlarda gerekli düzeltme olmazsa, dünyada korumacılık yönündeki baskılar güçlenecektir.

Peki Euro'nun durumu ne olacak? Avrupa ekonomisindeki sorunlar Euro'nun geleceğini nasıl etkileyecek?

Avrupa'nın çevre ülkelerinin ekonomisinde sorunlar var. Bu ülkeler tekrar baskı altında. Neler olduğunu gördük. İrlanda şimdi büyük bir çaba harcıyor. İlginç olan nokta İrlanda'daki problem tamamen farklı. Sorun bütçe değil. Bütçe disiplini

gayet iyiydi ve krizden önce bütçe açığı düşük bir seviyede idi. Sorun tamamen bankacılık sisteminde. Vurgulanması gerek konu denetimin güçlendirilmesi gereği. Bu onların çözmesi gereken bir problem. Ama sorun piyasalar üzerinden diğer ülkelere de yansıyor ve böylece diğer ülkelerin de sorunu haline geliyor. AB'nin ve IMF'nin vereceği desteklerin bir araya gelmesi ile oluşacak fonlar, sorun yaşayan ülkelerin sorunlarla mücadele etmesi için yeterli olacak mı? Mesele bu.

“Küresel dengelerin şöyle ya da böyle, bir biçimde sağlanması gerekiyor. Çok uzun yıllar korumacılığın tırmanmasını önledik. Umarım bu durum devam eder. Ama eğer kurlarda gerekli düzeltme olmazsa, dünyada korumacılık yönündeki baskılar güçlenecektir.”

Dünya artık tek rezerv paradan uzaklaşıyor mu? Çin ve Rusya kendi aralarındaki ticarete doları kullanmama kararı aldılar. Tek bir rezerv para yerine dünya çoklu bir sisteme doğru mu gidiyor?

Bir ülkenin parasının rezerv para olmasının koşulu başka ülkelerle ticareti nasıl yapacağı ile ilgili ikili anlaşmalar yapması değildir. Rezerv para olabilmesi için sermaye piyasalarının yeterince sağlam olması, yeterince serbestleştirilmiş olması gerekiyor. Rezerv para olabilecek bir paranın epey yaygın kullanılması gerekir ki, insanlar bu parayı talep etsinler. Çin'in durumunda; Çin finansal sektörünü ancak liberalleştiriyor. Çin parası bir gün rezerv para haline gelebilir. Ama bu kolay olmayacak. Çünkü sermaye kontrolleri, rezervlerin ihtiyaç anında kullanılmasını engeller. Paranızı almak istediğinizde “pardon şimdi rezervleri ülkeden çıkartmanız için uygun bir zaman değil” lafını duymak istemezsiniz. Doların farkı burada. Ne zaman ihtiyacınız olsa dolar bulabilirsiniz. Sterlin için de aynı şey. Euro için de aynı şey. Şu anda rezerv para olarak çoklu bir sistemin zaten olduğunu düşünüyorum. Uluslararası rezervlerde Euro'nun payı çok yüksek. Bu yüzden tek rezerv paranın olduğu bir sistemde değiliz. Bir tane çok güçlü bir rezerv paranın olduğu bir sistemdeyiz.

Dünya Bankası Başkanı Zoelick'in önerdiği altın standardı bir alternatif olabilir mi?

Zoelick'in önerisinin detaylarını inceleyemedim. altın

standardı daha önce çöktü. Bir kez daha çökmemesi için bir neden görmüyorum. Sanıyorum Zoelick altın fiyatlarından yararlanılmak amacıyla biraz daha farklı bir sistem öneriyor. Altın fiyatları belirsizliği ve korkuyu ölçer. Yukarı gittiği gibi aşağı da gider. Son 30 yıl boyunca altın tutan birisi aslında çok da iyi bir getiri sağlamamıştır. Son 2-3 yılda altın fiyatları çok hızlı arttı; bu doğru ama bu artışlar hep böyle devam etmez. Aslında neyi alırsanız alın, dönemi uygun seçerseniz benzeri bir sonuç elde edersiniz. Ama bu herhangi bir şeyi kanıtlamaz. Bu konuda çok şey söyleniyor, ama bunlar altının uzun süre elde tutmak için iyi bir araç olduğunu kanıtlamaya yetmez.

Yükselen piyasa ekonomilerinin birçoğunun para birimleri değer kazanıyor. İsrail merkez bankası olarak bu konuya yaklaşımınız nedir?

İsrail'de şekel küresel kriz öncesinde uzunca bir zamandır hızla değerleniyordu. 2008'in başında İsrail'e yüklü sermaye girişleri oldu ve reel kurda hızlı bir değerlenme görüldü. Bu paritenin ne olması gerektiği konusunda büyük bir tartışma başladı. İhracatçılar ısrarla kurun aşırı değerlendirildiğini düşünüyordu. Gerçekten de, 2008 başından Ağustos ayına kadar şekel %20 değer kazanmıştı. Ancak biz İsrail Merkez Bankası olarak bir durgunluğun gelmekte olduğunu biliyorduk. Son 10 yıldır kura müdahale edilmemişti. 10 yıl boyunca bu çok iyi bir politikaydı ancak şimdi kur değerlenirken ve durgunluk yaklaşırken nasıl müdahale edebileceğimizi tartışmaya başladık. 2008 Şubat Mart aylarında banka içinde müdahale etmemiz gerektiğini düşünen arkadaşlarımız vardı. Mart 2008'de uluslararası rezervlerimiz sadece 27 milyar dolardı. Rezervlerin az olduğunu da düşündüğünüz zaman müdahale etme kararı çok kolay verildi.

Ben de prensipte müdahale edilmesi gerektiğini düşünüyordum. Ama ne zaman sorusu henüz cevap bulmamıştı. Kurun değerlenme hızı artmaya başlayınca bunun uygun bir zaman olduğunu düşündük ve müdahale etmeye başladık. Ağır bir şekilde müdahale ettik. Temmuz 2008'in sonunda hergün piyasadan 100 milyon dolar topluyorduk. Faizleri 0.5 puan indirdik. Ve kur 3.20'den 4'e yükseldi hatta 4.20'yi bile gördü.

2009 nisan mayısı gibi dünya ekonomisinde artık büyüme sinyalleri almaya başlamıştık. 2009 temmuz'da da artık

tekrar büyüme sürecine girmiş olduğumuza emin olduk. İsrail'de 2008'in son çeyreğinde başlayan resesyon 2009'un ikinci çeyreğine girdimizde bitmişti. Yani resesyon çok kısa sürdü. 0.5 puanlık bir faiz indirimi resesyonu sona erdirmeye yetmişti. Dolayısıyla burada bir sorun olduğunu düşündük ve faiz artırımını kararı verdik. Enflasyon da yüzde 3 ile göreceli olarak yüksek bir noktadaydı. Dünyada faiz artırımını başlatan ilk merkez bankası olduk ve yaklaşık olarak iki aydabir faiz artırımını yaptık. 2009 eylülünden 2010 ekimine kadar faizleri %2'ye çıkarttık. Kur da değerlenmeye başladı.

Kurun değerlenmesi ihracatı olumsuz etkiledi mi?

Yıl başından bu yana İsrail'de reel kurda yüzde 6 değerlenme oldu ama buna karşılık ihracat performansı iyi. Kur artışı bizi gergin yapıyor. Çünkü ihracatımız GSYH'nın yüzde 30-35'i.

İhracatçılar hem kurun değerlenmesine karşılar hem de enflasyonu aşağıda tutmamızı istiyorlar. Büyüme için faizi düşük tutmak gerekir ama bu sefer de enflasyonla uğraşırsınız. Bize faizi düşür diyenlere “Daha fazla enflasyon istiyor musunuz? Finansal istikrarı zora sokabilirsiniz” diye hatırlatıyorum. Herkes konunun sadece bir veçhesi üzerine odaklanıyor. Ama faizler, enflasyon, büyüme, kur, finansal istikrar bunların hepsi önemli. İşte bu yüzden, böyle zor kararları verebilsinler diye, merkez bankalarının bağımsızlığını hep savundum.

Kurlardaki değerlenmenin önüne geçmek için sermaye hareketlerine kısıtlama getirme konusuna nasıl yaklaşıyorsunuz?

Bu tür uygulamaların sonuçları karmaşıktır. Ama çoğu kez bu tür uygulamalar birkaç ay içinde etkisini kaybeder. Çünkü herkese bu kuralların etrafından dolaşmanın yolları bulmaya başlar. Şili'de sermaye akışına getiren kontrollerin en fazla KOBİ'lere zarar verdiği ortaya çıktı. Büyük şirketler sermaye kontrollerinden o kadar fazla zarar görmüyor. Onlar hem bu tür kuralların etrafından dolanmayı iyi biliyorlar hem de kendilerini başka enstrümanlarla koruyabiliyorlar. Bu nedenle biz İsrail Merkez Bankası olarak sermaye kontrollerinden yana değiliz. Yapmayacağımızı da açıkladık.

Fakat bu konuların çeşitli boyutlarının araştırılmasında fayda var. Cari işlemler hesapları hakkında bilgimiz var. Neyin iyi, neyin hatalı olduğunu, hangi politikanın ne sonuç verdiğini bilebiliyoruz. Ama sermaye hareketlerinin kısıtlanması, ya da vergilenmesinin sonuçları konusundaki bilgimiz

pek yeterli değil. Bu açıdan IMF'nin sermaye kontrolleri üzerinde çalışmasının iyi olacağını düşünüyorum. Sanırım bu çalışmalar yapılacak.

Türkiye ve İsrail gibi paraları değer kazanan ülkelerin alabileceği önlemler var mı?

Türkiye hakkında yorum yapamam ama İsrail'de bizim şöyle bir sorununuz var: Biz güçlü bir ekonomimiz olsun ama zayıf bir paramız olsun istiyoruz. İkisi bir arada olmuyor. Ekonomi güçlendikçe, geleceğe olumlu bakanların sayısı da artıyor. Yabancılar da böyle düşünmeye başlıyor ve güçlenen ekonomiye daha fazla yatırım yapmaya başlıyorlar. Bu da parayı güçlendiriyor. Hem Türkiye'nin hem İsrail'in ekonomik performansı yüksek. Her iki ülkede de büyüme iyi. Hatta Türkiye'ninki daha da iyi. Böyle olunca yatırımcılar buralara yatırım yapmak istiyor. Bu da paranın değer kazanmasına yol açıyor.

İsrail merkez bankasının önceliği nedir? Fiyat istikrarı mı? büyüme mi?

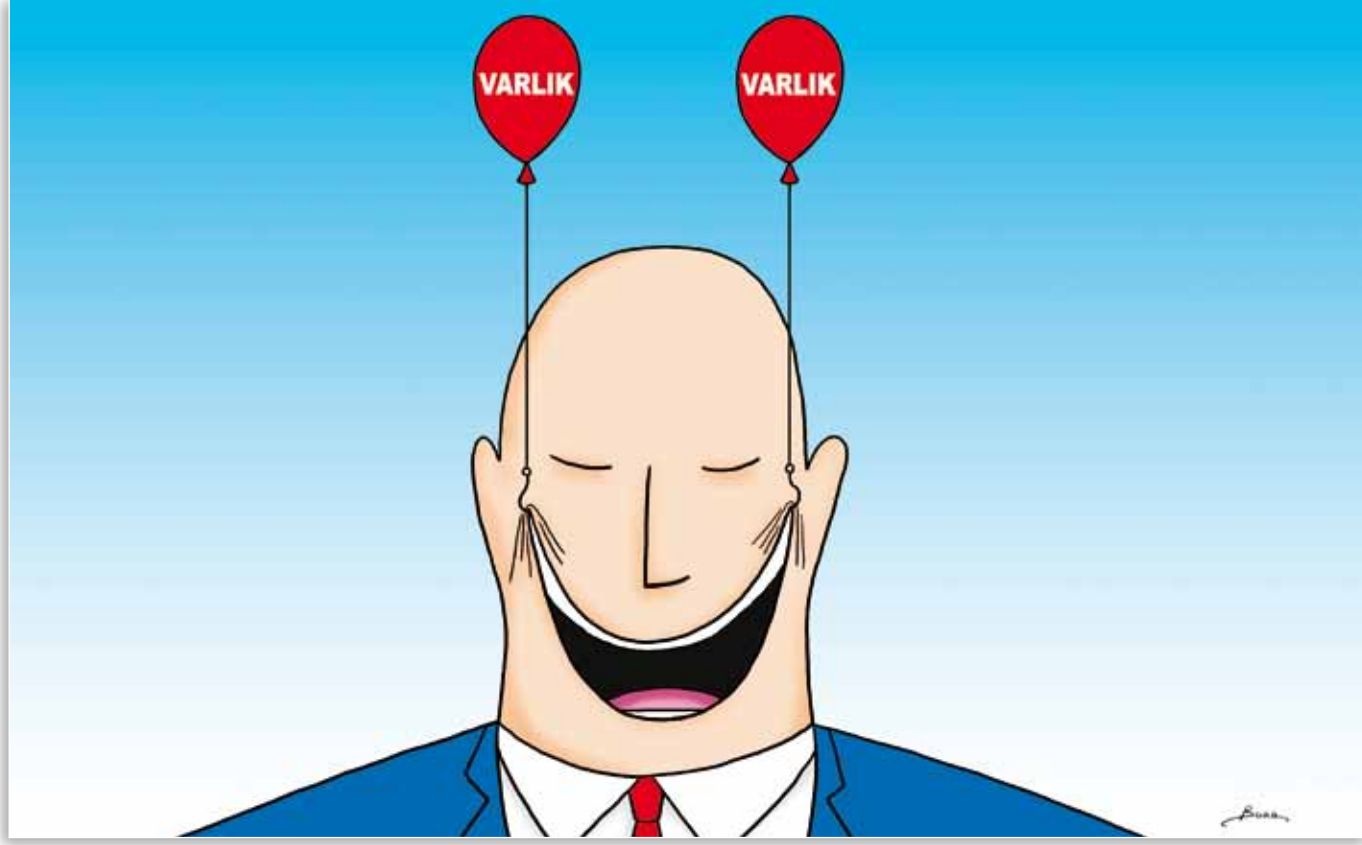
Bizim kanunumuz açık öncelik fiyat istikrarı. Büyümenin desteklenmesi, fiyat istikrarı sağlandıktan sonra gündeme gelir. Enflasyon hedeflemesinin uzun vadede istikrar ve beklentilerin şekillenmesi açısından yararlı olduğuna inanıyorum.

Türkiye'de Merkez Bankası özellikle kur politikası nedeniyle eleştiriliyor. Siz de politikacılardan ve iş çevrelerinden eleştiri alıyor musunuz?

Çok şiddetli bir eleştiri ile karşılaşmıyoruz. Genelde izlediğimiz politikalara bir destek var. İsrail Merkez Bankası'nın şiddetli bir eleştiriye maruz kalmadı. Genelde kamuoyunun uyguladığımız politikalara desteği kuvvetli. Ama tabii ki her konuda eleştiri de olur. Ama bir merkez bankacısı eğer hiçbir eleştiri almıyorsa, esas o zaman endişelenmesi gerekir.

Ben Bernanke'nin tez danışmanıydınız. Eski bir öğrenciniz olarak Bernanke'yi başarılı buluyor musunuz?

Şunu söylemek gerekir Büyük Buhran'ı bu kadar iyi bilen, birisi tüm dünya için büyük bir şans oldu. 1930'ları çok iyi anlamış birisinin ABD'nin para politikasından sorumlu olması, dünyayı yeni bir Büyük Buhran'dan kurtardı. Bu sayede Büyük Buhran değil, sadece büyük bir durgunluk yaşandı. 80 yıl önce olanlar tekrarlanmadı. Bu büyük ölçüde Bernanke sayesinde oldu. Bernanke'nin parasal genişlemenin ikinci safhası nedeniyle eleştirilmesine de şaşıyorum. ABD'nin büyümeye dönmesi için yapması gerekenleri riske atmaması gerekir. Parasal genişleme bununla ilgili.

KOMŞUDAN ÇAL YILI: 2011

Atila Yeşilada

2010 başında Brezilya'nın homurdanarak ortaya attığı "Kur Savaşları'nın" aslında bayağı eski bir tarihçesi ve çok kötü bir şöhreti var. 1930'larda başlayan Büyük Buhran'da bu oyun o kadar yaygınlaştı ki, ekonomistler İngilizce yeni bir deyim bile uydurdular: "beggar-thy-neighbor" (komşundan çal) politikaları. Ülkelerin refahlarını artırmak uğruna bir çok yanlış politikayı uzun süre uyguladığını biliyoruz, ama zararı yalnız kendi vatandaşlarına değil, tüm dünyaya dokunan Komşundan Çal, ekonomi literatüründe özel bir yere sahip.

Kur Savaşları, Adam Smith'in bütün ulusların servetini artıran Gizli Eli'nin simetrik zıttı: Herkesi fakirleştiren Sakar El. Krizden çıkmak için çabalayan, ama krizden hiç bir ders almayan dünyamızda eğer önlem alınmazsa Kur Savaşları Ziya Paşavari ilahi adaletin tecellisini de sağlayacak, 2007

krizinden bu yana işlemeye devam ettiğimiz ekonomik günahların Sodom ve Gomorra'sı olacak. Kim başlattı bu illeti? Niye durdurulamaz? Ve durdurulamazsa, başımıza neler gelir?

Kur Savaşı Sanatı: Nedir? Nasıl İcra Edilir?

Teknik olarak, "Komşundan Çal" veya "Kur Savaşları", bir ülkenin para birimini çeşitli yollarla suni olarak bastırarak (değerini düşürerek) dış ticarette haksız rekabet avantajı elde etme girişimidir¹. Ekonomide işsizlik ve çıktı açığı gibi problemler çoğunlukla talep odaklı para ve bütçe politikaları ile çözülür. Ama, bazen ülkeler daha da ileri giderek, cari fazla yaratma yoluyla sorunun üstesinden gelmeye kalkışır. Eğer tek bir ülke bu politikayı uygular, diğer aktörler göz yumarsa, artan dış satım yoluyla ekonomi biraz canlanır. Ama, tüm ülkelerin aynı yöntemi uygulaması kimsenin refahını artırmaz. Aksine, faiz ve kur oynaklığını

artırarak dış ticareti daha pahalı hale getirir. Kur Savaşı yöntemlerinin diğer yan etkileri de yararlarını aşmaya başlar.

Gelin, günümüzden bir örnekle Kur Savaşları'nı tanıyalım. ABD Merkez Bankası Fed'in QE2'si² (Quantitative Easing / Miktersal Genişleme-2) güzel bir başlangıç noktası. Asya ülkelerinin finansal sistemlerini QE2 virüsünden korumak için aldığı önlemler de karşı saldırı niteliğinde.

Mucizevi bir şekilde konjunktür değişmedikçe, iki büyük aktörün mecburen giriştiği Kur Savaşı'nda ateşkes ilan etmesi çok zor. Başka nedenlerle ekonomileri istenilen noktaya gelinceye kadar bu savaş devam edecek.

ABD'de Merkez Bankası (Fed) 2011 yarı yıl sonuna kadar 600 milyar dolarlık uzun vadeli devlet iç borçlanma senedi (DİBS) satın alacak. Bunun karşılığında para basacak. Bu politikanın reel ekonomiye de bir dizi etkisi olacak, ama örneği basit tutmak için onları bir kenara bırakalım ve sadece faiz-döviz piyasasına etkilerine yoğunlaşalım. Fed DİBS'de "kararlı ve derin ceppli alıcı" olduğu için getiriler düşecek, bu doların diğer para birimlerine karşı değer yitirmesi için ilk mekanizma. Orta vadede etkisi enflasyonu artırmak yönünde olan bir politikayı, nominal getirileri bastırarak şekilde uygularsanız, dolar tutma insiyatifinin bayağı altını oyarsınız. Doları zayıflatan ikinci mekanizma ise arz-talep dinamikleri. Diğer ülkelerin para tabanı aynı hızla genişlemediği için, dolar miktarında artış doların fiyatını düşürür.

Dolar/yen, dolar/rimninbi, dolar/won vs., gibi kur hadleri dolar aleyhine geliştiği için, ABD'ni ithalatı bir miktar daralır, ihracatı ise artar. ABD GSYİH'i biraz artar, ama bunun bedelini Güney Kore'den Çin'e para birimleri dolar karşı değer kazanan ticaret komşuları öder.

Kur Savaşları'nı başlatan hamle, Asya ülkelerinin kaderlerine razı olmak yerine, kendi para birimlerini doların değer yitirmesine karşı koruması olur. Mesela, Çin'de ABD'den gelen ekstra dolar arzı People's Bank of China tarafından sabit bir kurdan satın alınır, karşılığında yuan basılır. Yuan'ın

değeri sabit kalır, ama yerel para arzı artar. Para arzındaki bu artış üç kanaldan ekonomiye yayılır. Birincisi, ekonomik büyüme hızlanır. İkincisi, para arzının bir kısmı enflasyona dönüşür. Kalan kısım ise finansal sirkülasyona girerek varlık fiyatlarını yükseltir.

Çin, ihracatını ABD'ye karşı korur, ama bedel olarak ücretlerin satın alma gücünü aşındıran nur topu gibi bir enflasyon sorunu ve basedilmesi zor bir emlak spekülasyonu furiasını kucağında bulur. Ama, asıl iki arada bir derede kalan, "friendly fire'de" (dost ateşi) ölen, sapır sapır "colleateral damage" (istenmeyen kayıplar) veren diğer Asya ülkeleridir. Çünkü, para birimlerini dolara karşı değer kazanmaya bıraksalar, hem ABD'yle ticaret dengeleri bozulacak, hem de tüm pazarlarda Çin mallarına karşı pay kaybedecekler.

Bu noktada diplomasi dilinde çok ağır sayılacak sözlerle taraflar birbirlerini suçlar ve prestij uğruna tonla para harcamaya bayılan zengin bir Asya ülkesinin başkentinde G20 toplanarak, çözüm yolu arar. Ama, Kur Savaşları'nda çözüm mümkün mü sorusuna cevap aramadan önce başlıca iki muharip olan ABD ve Çin'in konumlarını da anlayalım isterseniz.

Kim başlattı ve niye başlattı?

ABD Fed'in QE2'yi devreye sokması ile ilk taşı atan ülke olarak herkes tarafından tenkit ediliyor, ama bizim Asya Kaplanı diye övgüyle baktığımız ülkelerin onyıllardır para birimlerini dolara endeksleyerek bu dev pazardan zengin olduğunu kimse hatırlamak istemiyor. Uzun süre bu uygulamaya göz yuman ABD niye şimdi dellendi? Fed QE2'yi başlatarak gerçekten doların değerini düşürmeyi hedefledi mi?

Ekonomistler böyle çetrefilli sorularda hep "duck test" (ördek testini) uygular, Yani, kanatlı bir yaratık ördek gibi vaklıyorsa, ve ördek gibi badi badi yürüyorsa, ördektir. Fed'in QE2'si de doları zayıflatıyorsa, Kur Savaşları'nda ilk kurşundur. Bu doğru ama, Fed'in başlıca kaygısının ülkede yıllık %0.6'ya kadar gerileyen çekirdek TÜFE olması daha muhtemel. Fed Başkanı Bernanke akademik kariyerini Büyük Buhran'ı inceleyerek geçirmiş olup, dünyada Japon Merkez Bankası'nın kara bahtlı guvernörlerinden sonra deflasyon tehlikesini en iyi anlayan zattır. Tarihte hiç bir ülkenin deflasyonla başa

¹ Çok teknik olmayan kısa bir tanım için: http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/10/14/how_will_we_know_when_the_currency_war_starts

² Ekonomi uzmanı olmayanlar için QE2: Wall Street Journal makalesindeki anlatım için: <http://blogs.wsj.com/economics/2010/11/03/qa-on-qe2-what-a-fed-move-would-mean/>

çıkamadığı göz önüne alınırsa, ABD'yi çok da suçlamamak lazım. Üstelik, 1990'dan bu yana deflasyonda olan Japonya girdaba tasarruf fazlası ile girdiği için daha az canı yanmıştır. Ama, ABD gibi hane halkının gırtlığına kadar borçlu olduğu bir ekonomide, kalıcı bir deflasyon beraberinde kesinlikle resesyon getirecek. İkisinin bileşimi ise muhtemelen finansal sistemi tahrip ederek onarılması yıllar sürecek bir fasit daireye yol açabilecektir.

Buna karşılık, Çin'in yuani gerçek değerinin çok altında tutarak, tüm köylü nüfusu şehirlerde endüstriyel işler buluncaya kadar, dış ticaretini büyütme seferberliği ahlaki olarak savunulması zor bir girişimdir. Çin, yalnız ABD ve AB gibi zengin ekonomik bloklardan değil, Bangladeş ve Vietnam gibi fakir komşularından da çalar. Ama, Çin'i de çok suçlamak haksızlık olur. En az 2-3 nesil daha sürecek köyden kente göç, Komünist Parti gibi tüm varlığını halkla arasındaki işsizliği düşük tutma paktına borçlu olan bir rejimi kur konusunda çok dikkatli davranmaya zorlar. Ayrıca, 2.3 trilyon dolar varan F/X rezervleri yuan'ın düzenli değer kazanması durumunda ciddi değer yitirecek, zayıf bankacılık sistemi ise belki de kur şokunu kaldıramayacaktır. İşin daha da kötüsü, yuan'ın değerlenmesi sıcak para akımlarını daha da azdıracığı için, Pandora'nın Kutusu'nun açılması anlamına da gelebilir.

Kur Savaşları'nda kullanılan karşılıklı para basma ve savunmada kullanılan makro-politika çözümleri miyop piyasalara fevkalade müspet etki yapıyor. Bir dizi problem yüzünden halkları ile araları açılan devletler de piyasaların bu arsız risk iştahını destekliyor.

Özetle, mucizevi bir şekilde konjüktür değişmedikçe, iki büyük aktörün mecburen giriştiği Kur Savaşı'nda ateşkes ilan etmesi çok zordur artık. Başka nedenlerle ekonomileri istenilen noktaya gelinceye kadar bu savaş devam edecek. İşin kötüsü, Kur Savaşı ABD ve Çin arasında cereyan etse de kullanılan cephaneye etrafa saçılarak, yukarıda arz ettiğim gib Asya ülkelerini de taraf olmaya zorluyor. Zarar bu kadarla

da bitmiyor. Fed'in fazla para basması Japonya'ya ikinci bir buhrana itme, AB'nin PIIGS sorunlarını ise Euro Krizi'ne dönüştürme potansiyeli taşıyor. Japonya herkesin para bastığı bu dünyada kura doğrudan müdahale ya da parasal gevşeme yoluyla ek çıktı elde edemez hale geliyor. AB ise kendi iç yapısı ve nörotik Avrupa Merkez Banka'sı yüzünden yükselen Euro'ya etkin önlem alamıyor. Zaten borç sorununun getirdiği deflasyonun yükü altında beli bükülen PIIGS'ler iflasa mahkum ediliyor.

Miyop dünyada akıldışı iyimserlik

İronik biçimde, yukarıda bahsettiğim olasılıklar tüm ekonomistler tarafından açıkça yazılıyor ve büyük yatırımcılar da hergün kötü gidişatın kaçınılmaz felaketle sonuçlanacağına dair ahkam kesiyor. Ama, o nedir? Geleceği doğru okuması gereken piyasalar sıkıntıdan kurdeşen dökeceğine, alıyor da alıyor, kalıbına sığmıyor. Neden böyle oluyor?

Çünkü, Kur Savaşları'nda kullanılan karşılıklı para basma ve savunmada kullanılan makro-politika çözümleri miyop piyasalara fevkalade müspet etki yapıyor. Zaten işsizlikten banka batıklarına kadar bir dizi problem yüzünden halkları ile araları açılan devletler de piyasaların bu arsız risk iştahını destekliyor. Malum, herkes para kazanırken, aptalca politikaları sürdürmek, ya da acı ilacı içirmek çok daha kolay.

Kur Savaşları'nın ilk etkisi adeta kortizon iğnesi gibidir. Hasta kendini o kadar iyi hisseder ki, bir süre sonra aşırı iyimserlikten kaynaklanan “varlık balonları”³ şişer. Üstelik Kur Savaşları, varlık köpüklerine karşı etkin parasal önlemler alınmasını da engeller. Varlık köpüklerinde klasik tedavi yöntemi, Merkez Bankaları'nın faiz artırmasıdır. Ama, tüm dünyanın sırtında dolar dolu çuvala getiri aradığı bu çılgınlık günlerinde, faiz artırmak bono ve tahvil pazarlarına daha fazla spekülâtör çağıran bir davetiyeden öteye gitmez.

Baloncu Baba diye de anılan eski Fed Başkanı Greenspan'ın bir Kongre konuşmasında utangaçça “irrational exuberance” (akıldışı iyimserlik) olarak teşhis ettiği varlık balonları ya da köpükleri, sanayi toplumları kadar eski bir olgu ve insanoğlunun doymak bilmez açgözlülüğüne adeta bir anıttır. İlk olarak 17 Yüzyılda Hollanda'da “Lale Çılgınlığı” olarak tezahür etmiştir. İlk sahneye çıkışında ülkeyi iki yüzyıl hisse senedi kültüründen soğutan başarılı performansı ile göz

dolduran bu Kara Veba, daha sonra İngiltere'de South Sea ve Tea Company furyalarına dönüşür. Yakın tarihimizde Wall Street'de dot.com köpükçüğüne kadar defalarca tekrarlanmıştır. Varlık köpükleri, her zaman değil, ama çok zaman büyük servet kayıplarına, intiharlara, resesyonlara ve mali kurumların iflasına yol açmıştır.

Bu sefer de Kur Savaşlarının mali piyasaları balon gibi şişirip, ardından patlayarak ortaya öldürücü sıcak helyum gazı saçacağı nerdeyse kesin gözüküyor. Gözlerinin önünde koskoca ABD ekonomisini dize getiren eşikaltı ipotekler ve onların VIDIMIK'ları faciası olmasına rağmen, Çinliler'in inatla ikinci, üçüncü ve dördüncü konutları satın almaları bu tahminimde yanılmayacağımın ilk kanıtı. Wall Street'in artık geleneksel gelişmekte olan pazarlardan dahi bıkip “frontier markets” denilen, hala misyonerlerin pek sıcak karşılanmadığı Afrika ülkelerine dev yatırımlar yapmaları ise genel kabul görmüş psikoloji kuramı tersine insanoğlunun kesinlikle hatalarından ders almadığının işaretidir. Kur Savaşları-Varlık Köpükleri etkileşimi, işbirlikçi çözüm bulmanın aciliyetinin altını çizer.

Bu iklimden nasıl çıkacağız?

Eğer, önümüzdeki beş yıl dünya ekonomisi The New Normal⁴ dediğimiz çıktı açığı üreten zayıf istihdam patikasında seyredecekse, savaşın tırmanması kaçınılmaz olmuyor mu? Eğer 5 yıl daha düşük faiz ve ucuz para politikaları ile dünyayı yöneteceksek, Varlık Köpükleri birer birer patlayıp bizi yeni resyesyonlara sürüklemeyi mi? Olabilir, eğer G20 forumunda işbirliği yapılamazsa, Kur Savaşları çok kötü sonuçlar verebilir.

Peki, işbirlikçi bir çözüm mümkün mü? Evet, ABD Hazine Bakanı Geithner'in teklifi bir başkagıç noktasıdır. Hatırlayalım, Geithner, G20'den önce büyük ülkelerin cari dengesizliklerini sınırlama teklifi yapmıştı. Cari fazla veya açıklara rakamsal tavanlar koymak bir çok ülkeye anlamsız geldi, gerçekten de pratiğe dökülmesi kolay değil. Ama, tüm oyuncuların en az fedakarlıkla azami faydayı elde edeceği bir çözüm olabilir. Üstelik benim kafamda çizdiğim mekanizmada, kurlara müdahale söz konusu olmadığı gibi, hükümetler kamuoylarına kabul ettirmekte zorlanacakları çözümleri küresel antlaşmalar yoluyla daha rahat uygulayabilir.

Örnekle anlatayım. ABD açısından cari açığı azaltmanın en

basit yolu, kurla veya faizle oynamak değil, doğrudan federal bütçe açıklarını sınırlamak olacak. Zaten, ABD'nin kendi uzun vadeli çıkarları da bunu emrediyor, ama tek taraflı yaparsa resesyona gireceğinden korkuyor. Buna karşılık, Çin cari fazlasını azaltmak için elindeki birikmiş rezervleri kamu yordamıyla başka ülkelere ithalat yapmakta kullanabilir. Örneğin, ABD'den tarım makinası, yazılım, gıda maddeleri, sabit sermaye yatırımları için ara malları, hatta öğrenci değişim programları ile eğitim hizmetleri alabilir. Yuan'ın değeri artmaz, yani ihracat düşmez, ama F/X fazlası ABD'nin cari açığını azaltmakta kullanılır.

Sonuç: Ya barış, ya toplu imha

Kur Savaşları ve Varlık Köpükleri'i Soğuk Savaşın temelini oluşturan “garantilenmiş karşılıklı toptan nükleer imha” (mutually assured nuclear destruction) doktrini haline dönüşüyor. Bu jilet sırtı dengede yaşamak, yakında tüm dünya için en az Soğuk Savaş kadar psikolojik patolojiler yaratacak, ve bir çok filme konu olan “pardon, kırmızı düğmeye yanlışlıkla bastım” sendromu yoluyla küresel ekonomiye ağır hasar verebilecek.

Eğer gelecek sene Fransa başkanlığında yapılacak toplantıda Geithner Teklifi veya benzeri bir işbirlikçi çözüm üretilmezse, olacakları öngörmek Rocky 7 filminin sonunu tahmin etmek kadar kolay. İlkın, halen 10 civarında ülke tarafından uygulanan sıcak paraya vergi veya vade kısıtlaması koyma önlemlerinin hızla ABD-Çin kur savaşından etkilenen tüm ülkelere yaygınlaşacağını söyleyebilirim. Eğer bu ilk önlem yeterli olmazsa, sıcak paraya vade veya enstrüman bazında sınırlama koymak ikinci çözüm olarak ortaya çıkacak. Ardından, sermaye hesabını topyekün finansal akımlara kapatmak da çözüm olarak gündeme gelecek. ABD-Çin itişmesinin devam ettiği senaryoda bu önlem de yeterli olmayacak, ülkeler önce “stratejik sektörlerde”, ardından gittikçe yaygınlaşan bir yelpazede gümrük duvarlarını yükseltecek. İşte bu noktada, II Dünya Savaşı sonrasında en önemli kazanımı olan Dünya Ticaret Örgütü Doha görüşmeleri kesilecek ve serbest ticaretin tüm küreye sağladığı kazanımlardan geri adım atılacaktır.

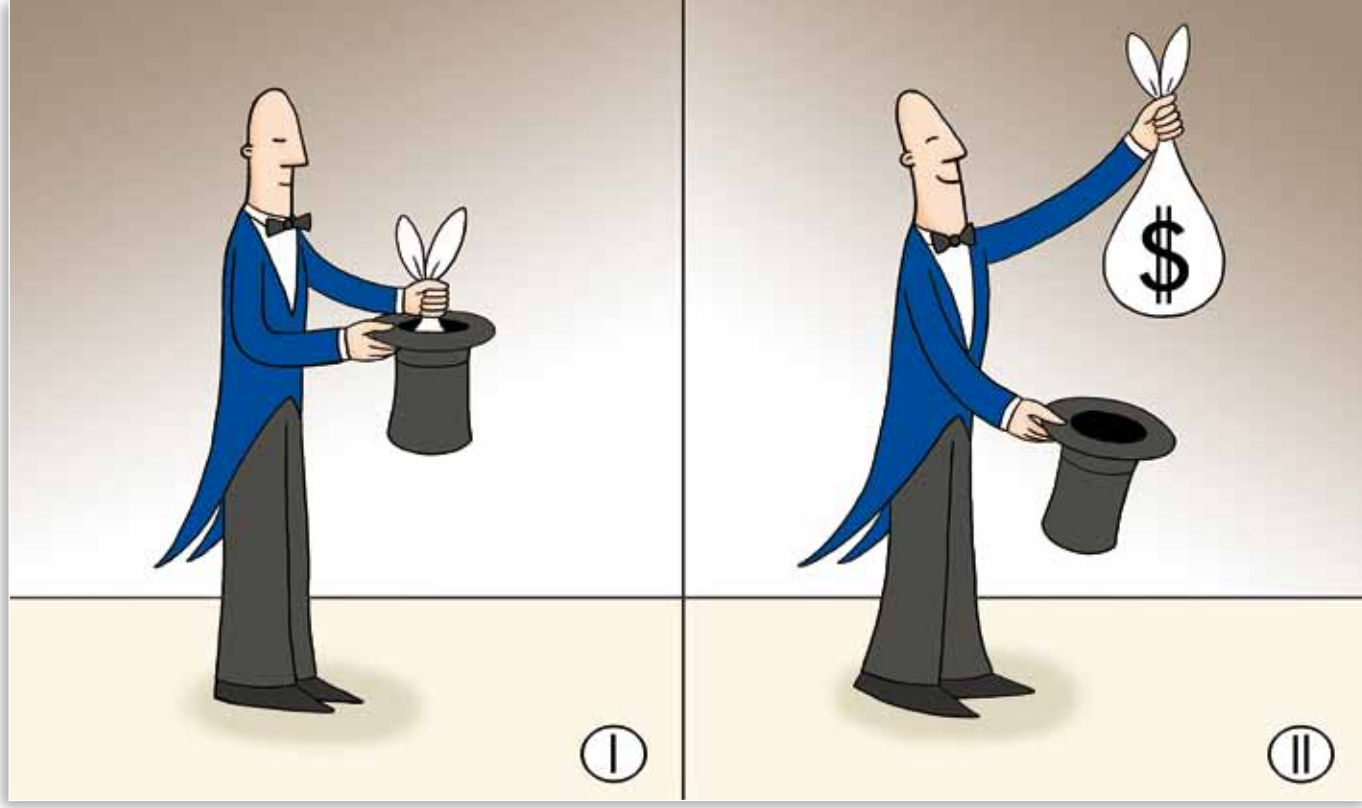
Nush ile uslanmayanı etmeli tekdir,

Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir. (Ziya Paşa)

2007/2008'de nush ve tekdir basamaklarını başarıyla geçen insanoğlunun 2011 yılında kötek raddesine gelmesi gittikçe kaçınılmaz hale geliyor.

3 Varlık balonları tanımı ve oluşumu için standart referans Charles Kindleberger'in bu konuda son makalesi: http://delong.typepad.com/egregious_moderation/2009/01/charles-kindleberger-anatomy-of-a-typical-financial-crisis.html

4 PIMCO yöneticisi Muhammed El-Arian'ın ortaya attığı bu terimin tanımı için: <http://www.pimco.com/Pages/Gross%20Sept%20On%20the%20Course%20to%20a%20New%20Normal.aspx>

“KUR SAVAŞLARINI” FIRSATA ÇEVİRMEK

Murat Üçer

2008 sonunda derinleşen global krizden beri dünya ekonomisi çok ilginç gelişmelere sahne oluyor. Artık sorunlu olanlar 1980’lerin, 90’ların ve hatta 2000’lerin zor çocukları Gelişmekte Olan Piyasa (GOP) ekonomileri değil; kişi başına gelirleri çok daha yüksek ve kurumsal olarak çok daha güçlü gelişmiş ekonomiler. Tıpkı bizim 10 yıl önceki halimiz gibi, yüksek kamu borçları ve zayıf bir bankacılık sektörünün hâkim olduğu bu ekonomilerin, önümüzdeki süreçte eskisi gibi hızlı büyümesi pek olası görülüyor.¹

Problemlerin en yoğunlaştığı yerlerden biri de bilindiği gibi ABD. Kriz öncesi dönemde dünya ekonomisini büyük bir güçle peşinden sürükleyen ABD tüketicisi, yüksek borçluluk, emlak

piyasası krizinden doğan servet kaybı ve zayıf bir istihdam piyasası arasına sıkışmış ve çok zor durumda. Deflasyon –genel fiyat seviyesinin sürekli düşmesi ve bu şekilde hane halkının reel borçluluğunun artması ve resesyonun derinleşmesi hali– çok ciddi bir risk. ABD Merkez Bankası FED’in Başkanı Ben Bernanke ise bu riskleri en iyi anlayacak isimlerin başında; uluslararası ünde çok iyi bir makro iktisatçı olmanın yanında, uzmanlık konularından bir tanesi de ABD’nin 1930’larda yaşadığı “Büyük Buhran”.

Bütün bu faktörler birleşti, ve FED ABD ekonomisini canlandırmak ve deflasyonu engellemek amacıyla Kasım başında piyasaların Miktersal Genişleme-2 (Quantitative Easing-2) adını verdikleri süreci başlattı. Bu karara göre

FED, Temmuz başına kadar 600 milyar dolarlık devlet tahvili alacak. GOP’lar açısından da bunun çok önemli bir sonucu var: Dolar arzındaki bu artışın zaten olumlu olan ayırışma beklentilerini kuvvetlendirmesi ve GOP’lara para akışının hızlanması. Bu da, önümüzdeki dönemde büyük bir global şok yaşanmazsa, GOP ekonomilerinin paraları üzerinde genelde değerlenme baskılarının artması demek.¹

Neleri kontrol edebileceğimizi iyi analiz etmek gerekiyor...

Peki böyle bir ortamda Türkiye gibi ülkeler neler yapabilir? Her şeyden önce global ekonominin iyi bir analizini yapıp, aralarında bir konsensus oluşturup G-20 gibi platformlarda bu görüşü seslendirebilirler.

Dünya uzun zamandır “Global Dengesizlik” denen bir ekonomik problemle boğuşuyor.² Kısaca Global Dengesizlik dünyada cari açık ve fazlaların belli bölge ve/veya ülkelerde yoğunlaşması hali. Bunun en belirgin örneği Çin-ABD, ama mesele bununla bitmiyor; örneğin AB içinde de çok benzer bir durum var: Almanya cari fazla, diğer çoğu AB ülkesi ise cari açık veriyor. Bu tip durumlarda iktisat teorisi, harcamaların “düzeyini ve kompozisyonunu” değiştiren iktisat politikalarının devreye sokulmasını tavsiye eder. Yani cari açık veren ülkelerin iç talebi kısımmasını, kuru zayıflatmasını, cari fazla verenlerin ise tam tersini yapmasını.

FED, Temmuz başına kadar 600 milyar dolarlık devlet tahvili alacak. Gelişmekte Olan Piyasalar açısından da bunun çok önemli bir sonucu var: GOP’lara para akışının hızlanması. Bu da, büyük bir global şok yaşanmazsa, GOP ekonomilerinin paraları üzerinde değerlenme baskılarının artması demek.

Nitekim bu tartışmalar yukarıda değindiğimiz G-20 gibi platformlarda gündemi belirleyici nitelikte. Örneğin Kore’deki son G-20 toplantılarında ABD tarafından cari açıkları sınırlamak tarzı bir takım teklifler getirildi. Ancak ABD’ye kızmak dışında, Global Dengesizlikler konusunda - yani ne olmalı ki dünya daha dengeli bir büyüme patikasına otursun -

GOP’ların ortak görüşü pek yok gibi. Halbuki GOP’lar ABD’nin politikalarından etkilendiği kadar, Çin’in 2,5 trilyon rezerv biriktirirken uyguladığı politikalardan da etkilendi, buna bağlı olarak rekabet gücü kaybetti, kaybetmeye devam ediyor. Doğru analiz, uzlaşma ve yapıcı öneriler getirme anlamında burada GOP’ların daha bayağı bir yol alması gerektiği açık.

Meselenin global boyutunu bir kenara bırakırsak, bulunduğumuz ortamda bizim gibi ülkelerin uygulayabileceği iktisat politikalarını kısa ve uzun vadeli olmak üzere iki boyutta özetlemek mümkün. Kısa vadede elimizde bir takım makro politika ve denetim (prudential) araçları bulunuyor.³ Uzun vadede ise yapısal reformlar. Bunlara biraz daha yakından ve sistematik olarak bakmaya çalışalım.

Makro ve denetim politikalarında yapılacaklar sınırlı

Sermaye hareketlerinin yönetimi konusu en azından 1990’lardan beri iktisat literatüründe tartışılan, üzerinde fazlasıyla çalışılan bir konu. Sermaye hareketlerinin serbestliği bir yandan piyasa disiplini empoze etmesi, içerde kıt olan kaynakları desteklemesi ve ülkede daha yüksek bir yatırım olanağı yaratması, yatırımcıya riski dağıtma olanağı vermesi vs. gibi kanallarla aslında faydalı olduğu kabul edilen bir olgu. Ancak 1990’lı yıllarda birçok GOP ekonomisinin yaşadığı krizlerinde gösterdiği gibi kontrolsüz ve aşırı sermaye akımlarının çok ciddi hasar yaratabileceği de biliniyor. Bu tarz sermaye akımları hızlı kredi genişlemesine, kurda değerlenmeye, cari açığın genişlemesine ve nihayetinde dış finansman tarafında bazı sorunların ortaya çıkmasıyla büyük bir finansal krize dönüşebiliyor. 1994 Meksika krizinden beri bunu örnekleri çok. Dolayısıyla sermaye hareketlerinin “yönetilmesi” gerekiyor. Ama nasıl?

IMF’nin bir raporundan aldığımız grafik, temel politika opsiyonlarını çok güzel özetliyor (Grafik 1).⁴ Sermaye hareketlerinin arttığı durumlarda, yukarıda değindiğimiz gibi politika yapımcılarının gidebileceği – birbirini tamamlayıcı olarak da düşünebileceğimiz – 2 ana yol var. Makro politikalar ve/veya denetim politikaları. Grafik aslında oldukça açıklayıcı ama kısaca mantık ve akışı paylaşmakta fayda var.

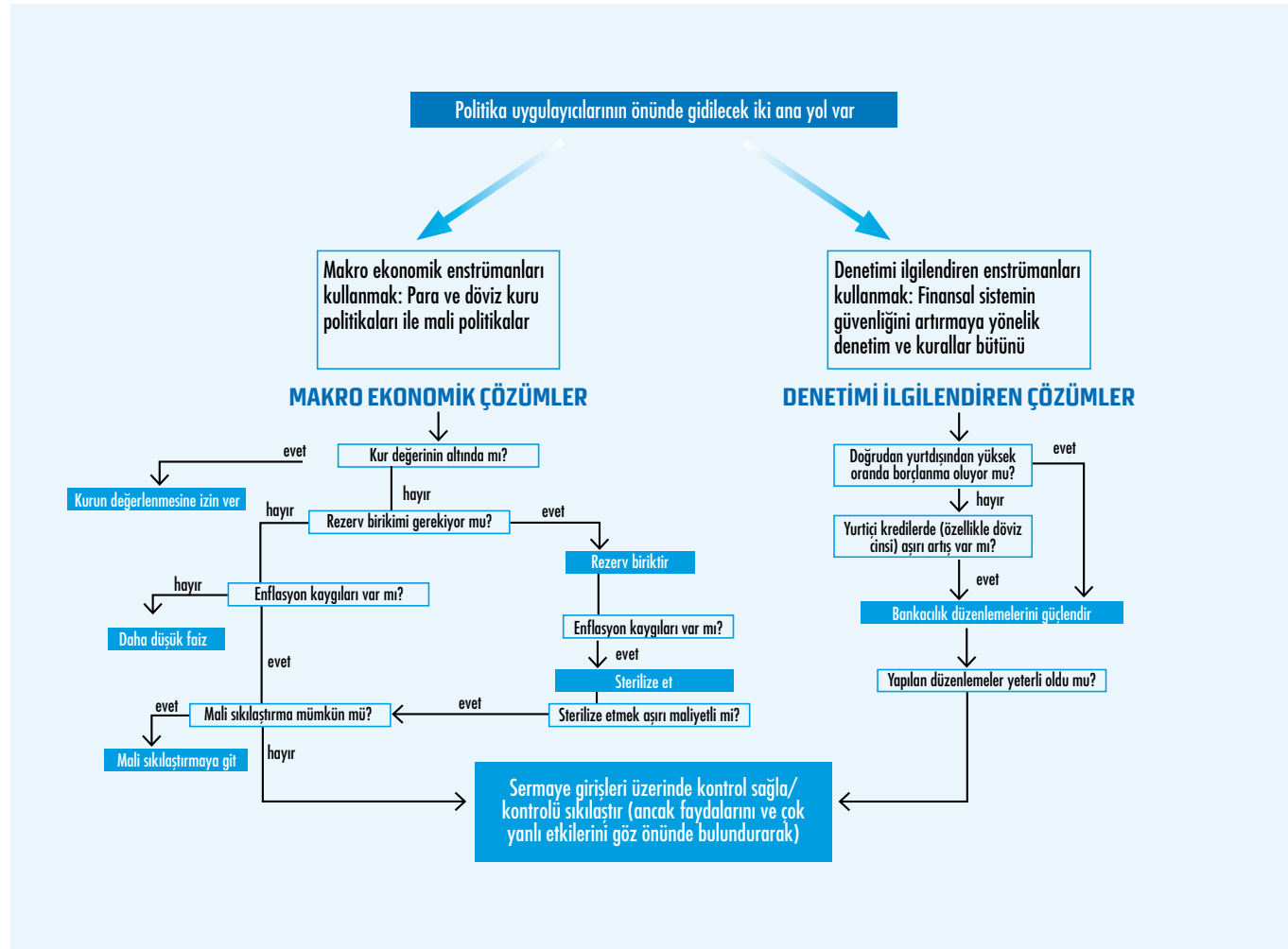
¹ Bkz. Navigating the New Normal in Industrial Countries, Per Jacobsson Foundation Lecture, Mohamed A. El-Erian, 10 Ekim 2010.

² Son gelişmeler için bkz. IMF Dünya Ekonomik Görünüm (WEO) raporu, Ekim 2010.

³ Makro politikalardan kasdedilen para ve döviz kuru politikaları ile mali politikalar. Denetim politikaları ise İngilizce ifadesi “prudential measures” olan “finansal sistemin güvenliğini arttırmaya yönelik denetim ve kurallar bütünü” olarak düşünülebilir.

⁴ Bkz. Capital Inflows: The Role of Controls, J. Ostry ve diğerleri, IMF, 19 Şubat 2010.

GRAFİK 1 SERMAYE GİRİŞLERİNE KARŞI ELİMİZDE Kİ ENSTRÜMANLAR NELER?

Grafiğin sol tarafından aşağı doğru inelim. Sermaye akımlarına maruz kalan ülkenin makro tarafta ilk bakması gereken konu, kurun düzeyi. Eğer kur “değersiz” ise, kuru değerlenmeye bırakmak yapılacak ilk şey. O zaman değerlenmeye doğal denge kuruna doğru bir hareket – yani rekabetçiliği bozmayacak tarzda bir hareket – olarak görmek mümkün. Ancak kur zaten değerli ise, bunu engellemenin bir yolu rezerv biriktirmek – yani aşırı döviz arzını piyasadan toplamak. Grafiğe göre, bunun ülke açısından gerekli olup olmadığına bakıyoruz. Buna gerek görüyorsak – diyelim ki ülkenin dış borcu ve borç servisi rezerv düzeyinden yüksek ve bir nevi “sigorta” gerekiyor – rezerv biriktirip kur üzerinden baskıyı alıyoruz.

Ancak burda enflasyonun bir tehdit olarak görülüp görülmediği

veya hedefin üstünde seyredip seyretmediği önemli. Eğer böyle bir durum varsa, “sterilizasyona” gidiyoruz – yani döviz alımlarıyla enjekte edilen parayı, bankalararası para piyasasından tahvil satarak veya karşılıksız çekiyoruz. Benzer bir soru, rezerve biriktirmenin tercih edilmediği durumlarda da karşımıza çıkıyor: enflasyonun tehdit olup olmadığı yine önemli çünkü bu defa kur üzerindeki baskıyı hafifletmek için faiz indirmek bir opsiyon. Ancak enflasyon tehditse hem kur hem enflasyonu kontrol edemediğimiz için birinden birinin seçilmesi gerekiyor.⁵

Sterilizasyon da sorunsuz değil. Sterilizasyonun dozunun kaçtığı durumlarda mali otoritenin para otoritesine yardım etmesi gerekiyor, çünkü sterilizasyon maliyetli: Nihayetinde lira

⁵ Bilindiği gibi sermaye hareketlerinin serbest olduğu rejimlerde hem döviz kurunu, hem para politikasını (dolayısıyla enflasyonu) aynı anda kontrol edemiyoruz. Bu kurala uluslararası iktisat literatüründe “İmkansızlık Üçgeni” diyoruz. Kısaca mekanizmayı özetlersek, örneğin döviz belli bir seviyede tutmak isteyem merkez bankaları döviz alımları yoluyla veya faiz indirimleri yoluyla para politikasında kontrolü kaybediyor. Kısa vadede sterilizasyon yoluyla bir kontrol olanağı yaratılsa da, orta vadede bu mümkün olmuyor. Buna ek olarak, para politikasını gevseterek dövizî zayıflatmak kısa vadede reel olarak – nominal kurun fiyatlardan daha önce hareket etmesi yoluyla – bir rekabet avantajı sağlasa da, orta vadede enflasyonun da yükselmesiyle, bu avantaj ortadan kalkıyor.

borçlanıp, döviz biriktiriyoruz ve faiz farkı Merkez Bankası aleyhine işliyor. (Hatta bu arada kur değerlenmeye devam ediyorsa Merkez Bankası bilançosu iyice zarar görüyor.) Ancak bu durumda da, mali tarafta bir sıkılaştırma imkanı olup olmadığı önemli; eğer böyle bir imkan yoksa – veya bütün bu önlemler işe yaramıyorsa – sermaye kontrolleri düşünülebilir.

Grafiğin sağ tarafı ise denetim ile ilgili önlem ve politikaları içeriyor. Burda da yapılacakların listesi çok geniş olmamakla beraber, oldukça açık. İlk baktığımız dışardan aşırı borçlanma olup olmadığı. Böyle bir durum varsa -veya içerde özellikle döviz cinsi kredi genişlemesi varsa- bu borçlanmayı sınırlamaya çalışıyoruz, eğer bu önlemler pek fayda etmiyorsa yine makro tarafta olduğu gibi sermaye kontrollerini düşünebiliriz.

Ancak sermaye kontrollerinin de her derde deva olmadığını ve birçok başka sorunu beraberinde getirebileceğini de unutmamak gerekiyor. Her şeyden önce piyasalar genellikle çeşitli türev enstrümanlarla bu kontrolleri etkisiz hale getirebiliyor. Akademik çalışmalar kontrollerin -küçük ve büyüklere oranla daha zayıf mali yapıdaki şirketlerin finansmana erişiminin azalması veya maliyetlerinin artması gibi- ekonomide çeşitli kaynak dağılımı sorunları yaratabildiğini ve genellikle sermaye hareketlerinin miktarını pek değiştirmedeğini ancak vadeyi bir miktar uzattığını gösteriyor. Bütün bunları bir fayda/maliyet çerçevesinde düşündüğümüzde, sermaye kontrollerinin de tam bir çözüm olmadığı ortaya çıkıyor.

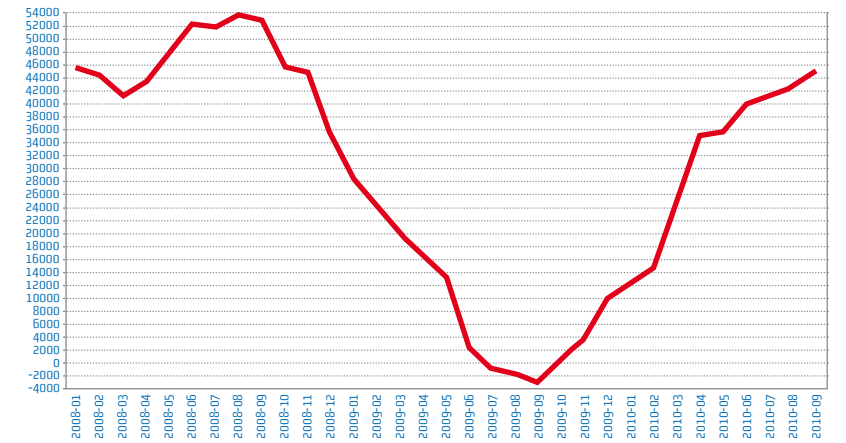
Türkiye’de neler oluyor?

Türkiye tarafına dönecek olursak, bilindiği gibi sermaye hareketleri kriz sonrasında hızla iyileşti, 12 aylık kümülatif bazda 45 milyar dolara ulaşarak neredeyse kriz öncesi seviyelerini yakaladı (Grafik 2). Bu genellikle kriz öncesi dönemin aksine, doğrudan yatırım ve uzun vadeli borçlanma yerine portföy akımları ve mevduat yoluyla oldu ama kuvvetli seyreden sermaye akımları sayesinde reel kur da neredeyse kriz öncesi seviyelerini yakaladı.

Peki biz bu süreci nasıl yönettik? Soruyu yukarda verilen

diagramatik analizi takip ederek cevaplamak mümkün. Her şeyden önce kur tarafında değerlenme için pek alanımız yok. Hatta kurun oldukça değerli olduğunu söylemek mümkün. Örneğin oldukça sık kullanılan “Big Mac” endeksine göre bizim gelir düzeyimizdeki ülkeler arasında en pahalı Big Mac Türkiye’de (Breziya’dan sonra).⁶ Daha etraflı değerlendirmelerde de, örneğin IMF’nin Türkiye üzerine yazdığı son raporda, Türkiye’de bir “rekabetçilik sorunu” (competitiveness gap) olduğu iddia ediliyor.⁷ Kısaca kur tarafını değerlenmeye bırakma lüksümüz yok, kur zaten değerli. Öte yandan faizi hızla indirmekte pek mümkün değil, çünkü reel faizler zaten negatif. Enflasyon gıda nedeniyle de olsa sonuçta %8’ler civarında ve hedefin oldukça üstünde. Daha önemlisi Merkez Bankası kredi genişlemesine fazlasıyla destek verdi ve ekonomi çok hızlı iyileşiyor –bu da pek enflasyon hedefiyle tutarlı değil.

GRAFİK 2 SERMAYE AKIMLARI (12 Aylık Kümülatif)

Doğal olarak Merkez Bankası -rezerv biriktirme ihtiyacımız olduğunu da göz önünde bulundurarak- döviz alımlarını arttırdı. Kasım sonlarına doğru bu yıl piyasadan 11 milyar dolar civarında döviz alınıtı; aylık alımlar Ekim’de artırılmış, 3 milyar dolara yaklaşmıştı. Böyle bir durumda tipik olarak mali politikanın da Merkez Bankası’nın yardımına gelmesini bekliyoruz. Bunun hem talebi soğutmaya, hemde Merkez Bankası’nın sterilizasyon çabasına yardımcı oluyor. Nitekim geçen seneye göre merkezi hükümet “faiz dışı fazlasında” belirgin bir iyileşme var ama bu iyileşme ağırlıklı olarak ekonomideki iyileşmeden kaynaklanıyor – yani konjonktür etkisini işin içine kattığımızda mali politika yeteri kadar sıkı değil.

⁶ Temelde homojen bir mal olan Big Mac’in dolar cinsi fiyatının ülkeler arasında aynı olması bekleniyor. Bir ülkede ki Big Mac fiyatının ABD’deki fiyatın üstünde olması aşırı değerli, altında olması aşırı değersiz olduğu anlamına geliyor. Big Mac endeksin kurun “doğru” değerini ölçmesindeki mantık ve açıklamalar için bkz. <http://www.economist.com/markets/bigmac/about.cfm>.

⁷ Bkz. Turkey: Staff Report, IMF, July 2010.

Özetlersek, makro tarafta para politikası çabılıyor ama, özellikle mali tarafın siyasi sebeplerle daha fazla sıkılmayacağını düşünecek olursak, yapılabilecekler şimdilik bunlar.

Sermaye hareketlerinin güçlü seyrettiği ortamda kur üzerinde baskılar devam edeceğinden, makro ve denetim politikalarıyla yapılacaklar orta vadede oldukça sınırlı. Bu da bizi orta vadede neler yapılabilir sorusuna getiriyor; o da hepimizin bildiği gibi, yapısal reformlar.

2010 yılında kredi artışının oldukça hızlı gittiği düşünülürse, denetim tarafında da aktif politikalar izlenmesi gerekiyor. Hatırlanacağı gibi Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), bankaların canlı krediler için yüzde 1 olan karşılık ayırma zorunluluğunu 1 Mart 2011 tarihine kadar sıfıra çekti. Bu daha erkene alınıp sene başından itibaren tekrar normalleştirilebilir. Son tüketici kredilerine yapılan vergi ayarlaması bu anlamda olumlu, ama yetersiz. Buna ek olarak Merkez Bankası munzam karşılıklarını daha da (kriz öncesi dönemin üstüne) yükseltebilir. Doğrudur, bankalarımızı oldukça güçlü bir yapıya sahip ve seramnye yeterlilik rasyoları yasal yükümlülüklerin çok üstünde ama yine de denetim tarafında daha aktif politikalar izlenebilir gibi gözüküyor.

Şüphesiz bu tip önlemler bankaların hoşuna gitmeyecektir. Ekonomiyi yavaşlatmak kimin hoşuna gider ki? Ancak yapılması gereken de bu, çünkü verimlilik artışlarıyla desteklenmeyen büyüme, ekonomide dengeleri bozuyor; cari açık, rekabetçi olmayan bir ekonomi, nispeten yüksek bir enflasyon ve -iç talep ve ithalat ağırlıklı büyüdüğümüzden -istihdam sorunları yaratıyor. Nitekim genelde başarılı bir görüntü vermesine rağmen Türkiye ekonomisinin şu anda bu sorunların hemen hepsiyle boğuştuğunu kabul etmek gerekiyor.

Sonuçta makro ve denetim politikaları daha etkin kullanılabilir

gibi duruyor ama “kur savaşlarından” çıkarılması gereken asıl mesaj bizce bu değil. Çünkü sermaye hareketlerinin güçlü seyrettiği ortamda kur üzerinde baskılar devam edeceğinden, makro ve denetim politikalarıyla yapılacaklar orta vadede oldukça sınırlı. Bu da bizi orta vadede neler yapılabilir sorusuna getiriyor; o da hepimizin bildiği gibi, yapısal reformlar.

Cevap “yapısal reformlar”da ama...

Makro ve denetim politikalarıyla gidilecek mesafe ve kur üzerindeki etkimiz sınırlı olduğuna göre odaklanılması gereken “verimlilik arttırıcı yapısal reformlar”. Neden bu böyle? Cevabı basit bir aritmetikte yatıyor. Bir ülkenin dış dünyadaki fiyatının 3 belirleyicisi var: Kur, nominal ücret ve verimlilik (yani çalışan başına üretim).⁸ Yukarda değindiğimiz gibi kur üzerinde manevra alanımız sınırlı. Asgari ücret ve kıdem tazminatı uygulamalarında yapılacak bazı değişiklikler emek piyasasını daha esnek hale getirecek ve nominal ücretleri olumlu etkileyebilecektir.⁹ Ama asıl odaklanılması gereken alan verimlilik arttırıcı yapısal reformlar.

Peki nedir bu yapısal reformlar? Açık -ve hafif kontraryen- konuşmak gerekirse pek detaylı bilgimiz yok bu konuda. Yanlış anlaşılmalım: Neler yapmak istediğimizi biliyoruz ve “alışveriş listemiz” oldukça geniş (vergi reformu, harcama reformu, kayıt dışı ekonomiyi azaltmak, istihdam reformu, vs). Örneğin, Hükümetimizin en son yayınlanan Orta Vadeli Program’ı (OVP) önemli bir belge. Ama OVP nihayetinde bir niyetler manzumesi. Bu niyetlere nasıl ulaşılacağı konusunda daha detaylı analizler gerekiyor. Bazı uluslararası kuruluşlar IMF, OECD gibi, yukarda değindiğimiz son raporlarında -özellikle emek ve ürün piyasalarının reformu alanlarında- oldukça detaylı sayılabilecek önerilerde bulundular. Sorun, bunların hangisinin hükümetimiz tarafından benimsendiğini ve nasıl bir strateji ve uzlaşma ile bu reformların uygulanacağını pek bilmememiz.

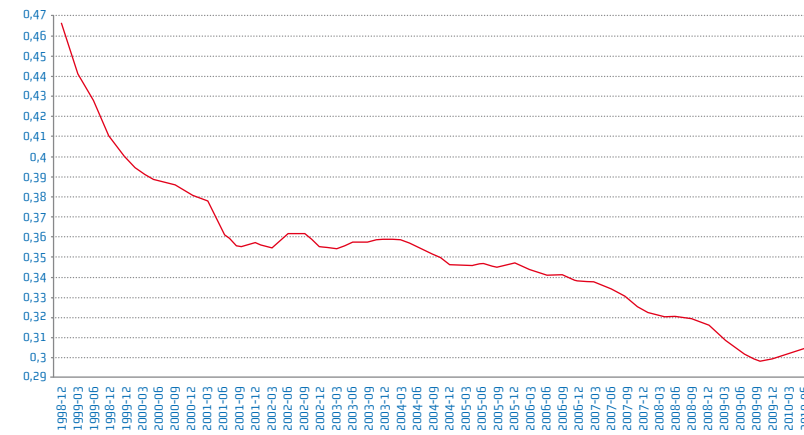
Aslında bulunduğumuz hassas konjoktürde bunun tam tersi, sanki talebi canlı tutan ve teşviklere ağırlık veren politikalar izliyoruz gibi bir görünüm var – son af yasası bunun çok güzel bir örneği. Ama ekonominin genel işleyişini iyileştirmeden gevşek maliye ve para politikaları ve teşviklerle aynı verimsizliklerin yaşatılması, sürdürülmesi de kaçınılmaz oluyor. Başka bir ifade ile, sorunu çözmiyoruz, aksine talep kaynaklı büyüme ile derinleştirip geciktiriyoruz. Halbuki amaç

Türkiye’nin daha rekabetçi bir yapıya bürünmesi, ne yapıp edip, dünya standartları seviyesinde ürettiği mal ve servis çeşitliliğini arttırması, bu şekilde “ticarete konu olan mallar (tradable goods) sektörü” dediğimiz sektörün büyümesini sağlamak olmalı.

Üçüncü grafiğimiz 12 yılda cari fiyatlarla sanayi sektörü katma değerinin, servis sektörü katma değerine göre payının düşüşte olduğunu gösteriyor (Grafik 3). Bu aslında ticarete konu olan mallar sektörünün de nispeten daralması demek; cari açığın bir başka ifadesi de bu zaten – bu sektörün görece küçülmesi ekonomide yeteri kadar ihracat yapamayıp, ithalatı da ikame edecek malları yeterli düzeyde üretemediğimizi gösteriyor. Yine vurgulayalım, -bu söylediklerimizden yanlış bir sonuç çıkarılmasın- servis sektörü kötüdür demek istemiyoruz. Verimli oldukça ve dünya standardında iş çıkardıkça servis sektörü tam tersine ekonominin motoru da olabilir. Türkiye’nin turizm sağlık ve eğitimde bölgede bir çekim merkezi olması ile, belli sanayi mallarında lider olması arasında bizce çok büyük bir fark yok. Ama henüz bu noktada olduğumuz veya bununla ilgili net bir plan programımızın olduğu da pek söylenemez.

GRAFİK 3

SANAYİ SEKTÖRÜ KATMA DEĞERİ/ SERVİS SEKTÖRÜ KATMA DEĞERİ (Cari fiyatlarla)

Sonuçta yapısal reformlara odaklanılması gerekiyor ama Türkiye’de yapısal reform tartışmaları çok genel ve analitik boyutu pek kuvvetli değil. Reformların adlarını saymak ötesine pek gidilemiyor. Halbuki ülke olarak çok daha detaylı, aktif bir vizyonun ortaya konması ve takip edilmesi gerekiyor. Bunu yapmanın bir yöntemi, sadece bu konuya yoğunlaşan bi-partizan bir meclis komisyonu kurulması olabilir; başka

bir ifade ile iktidar partisi ve muhalefet daha detaylı ve işin klişelerine ve kolaycılığına kaçmadan (Merkez Bankası faizi indirsın, kuru yukarı itsin, ihracat ağırlıklı büyüyelim vb.), Türkiye’nin yapması gerekenleri tartışsın. Kısaca önce ortak bir lisan, sonra bu yapılacaklar arasında uzlaşma oluşturulsun. Vatandaş, akademik çevreler, medya buna ortak edilsin. Partilerimiz Türkiye’nin insan kalitesini ve bu şekilde de verimliliğini arttırmak için ne gibi politikalar öneriyorlar açık tartışılsın.

Sonuç

Bugün Türkiye ekonomisine baktığımız zaman heyecan verici bir tablo ile karşı karşıya olduğumuz kesin. Son 10 yılda Türkiye çok değişti; giriş bölümünde de değindiğimiz gibi dünyanın bugün en problemlili olduğu noktalarda (kamu borcu ve finans sektörü) Türkiye çok güçlü. Önümüzdeki yıllarda GOP ekonomileri global büyümenin motoru olacak, bu da ABD Merkez Bankası’nın politikalarından bağımsız olarak, Türkiye’ye sermaye girişlerini canlı tutacak gibi duruyor. Birinci yapılması gereken, buna hazırlıklı olmak, bu sürecin üstünde fazla bir kontrolümüz olmadığını kabul etmek.

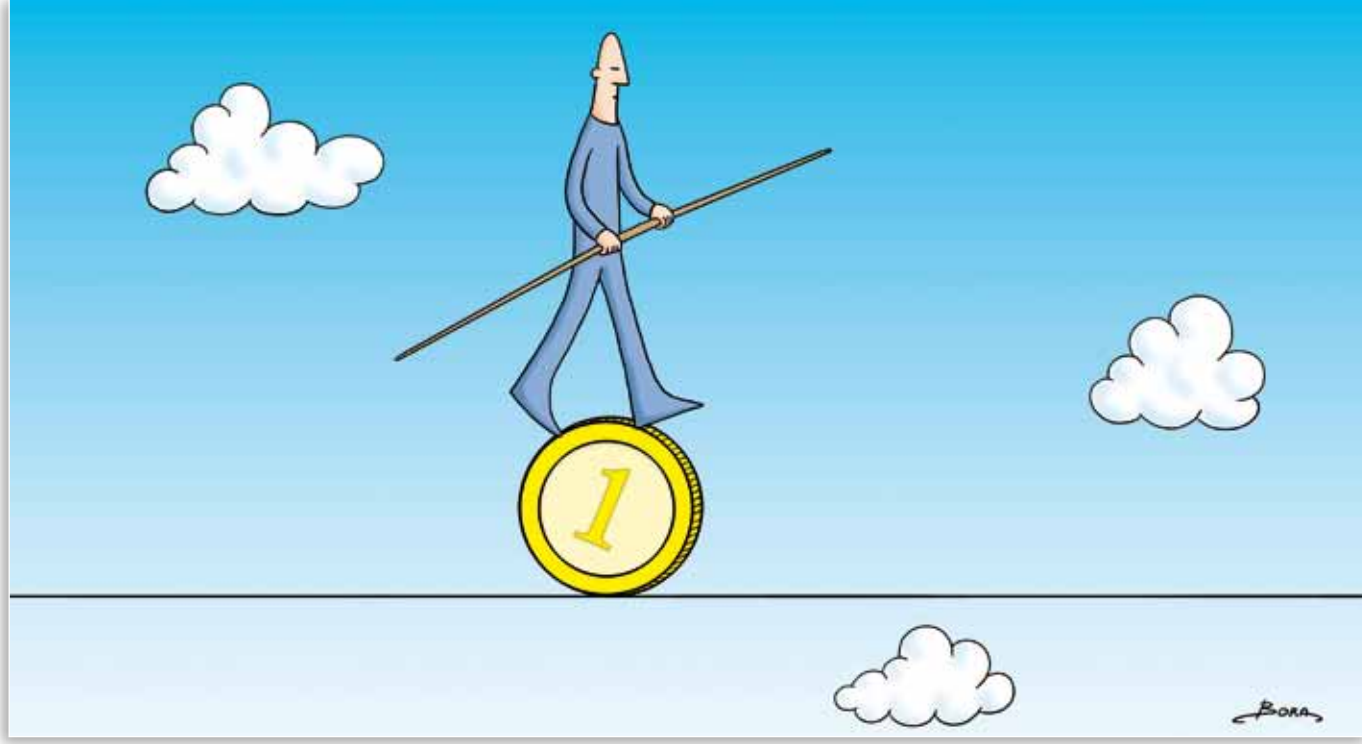
İkinci olarak, sermaye hareketlerinin yönetimi konusunda kısa vadede bazı yapılacak şeyler olmakla birlikte, genel trende karşı koymak için elimizdeki araçların kısıtlı olduğunu kabul etmek gerekiyor. Bu açıdan mümkün olduğunca sıkı bir maliye politikasına ve yapısal reformlara odaklanmak uzun vadede resmi değiştirebilecek en etkin araçlar gibi gözüküyor. Burda temel sorunumuz sıkı maliye politikasına fazla istekli olmamamız ve halen reform hikâyemizi tam ortaya koyamamış olmamız.

Oysa bu alanlara odaklanmak daha verimli ve kendi kaynaklarıyla büyüyen bir Türkiye

oluşmasına katkıda bulunacaktır. Kısaca günümüzün “kur savaşlarından” çıkarılacak temel dersin, dünyayı değiştiremeyeceğimize göre bunu fırsat bilip kendimizi değiştirmek -ve bu amaç doğrultusunda halihazırda oldukça “kirli” denebilecek iktisat jargonumuzu temizleyip, gerçekten yapılması gerekenler etrafında ulusal bir vizyon oluşturmak- olmalı diye düşünüyoruz.

⁸ Verimliliğinde iki temel belirleyicisi var: fiziksel sermaye artışı (yani işçiye daha fazla araç, gereç makina vermek) ve içinde iyi bir kurumsal yapıyı, teknolojiyi ve eğitimi barındıran “toplam faktör verimliliği” dediğimiz bileşen.

⁹ Bu konuda yukarda değinilen IMF raporuna ve OECD’nin Türkiye ekonomisi üzerine Ekim ayında yayınlanan raporuna bakılabilir.

KUR SAVAŞLARI VE DÖVİZ KURUNDA DENGESİZLİK SORUNU

Prof Dr. Erine Yeldan
Bilkent Üniversitesi*

Gelişmekte olan bir piyasa ekonomisinde kur rejiminin sağlaması gereken nitelikler, uluslararası iktisat yazınının en önemli tartışma konularından birisini oluşturmaktadır. Özellikle “dalgalı/yüzen” kur rejimlerinin, 2001 Türkiye ve Arjantin krizlerinin deneyimlerinden sonra tüm gelişmekte olan ülkeler için “tek reçete” haline dönüştürülmesi ve neredeyse her yerde deva bir politika aracı olarak görülmesi kısa zamanda yerini kuşku sorgulamalara bırakmış gözükmektedir. Nitekim, Kasım ayı içerisinde Seul’de toplanan G20’ler zirvesinin ana gündem maddesi de uluslararası kurlardaki temel dengesizlikler ve yaklaşmakta olan *kur savaşları* tehdidiydi.

Kur savaşları sözcüğü ilk olarak Brezilya maliye bakanı Guido Mantega tarafından bu yaz başında kullanılmış idi. Bakan

Mantega uluslararası piyasalarda belli başlı döviz kurları arasındaki

dengelerin sarsıldığını ve IMF’nin bu konuda sorumluluk alması gerektiğini düşünmekteydi. Brezilya maliye bakanının önerisine göre IMF bir “denge döviz kuru endeksi” oluşturmali ve “döviz kurlarını yapay olarak düşük tutarak ihracatlarını desteklemeye çalışan” ülkeleri uyarmalıydı. Nitekim G20’lerin Seul zirvesi öncesinde genel kanı, IMF’nin en azından “*üye ülkelerin cari işlemler açıklarının milli gelirlerine oranla yüzde 4’ü aşamayacağı*” yönünde bir kuralı uluslararası bir sınır olarak belirlenmesi için çalışacağı yönündeydi. Ancak, yoğun tartışmalardan sonra bu tür bir kural kabul görmedi. IMF icra direktörü Dominique Strauss-Kahn, cari dengesizlikler üzerine rakamsal kısıtlar getirmenin “kolay”, ancak uygulanabilmesinin ise “pratik olamayacağını” vurguladı.

“Kur Savaşları” Küresel Dengesizliklerin Bir Sonucudur

Küresel krize karşı başta ABD olmak üzere, bütün gelişmiş ülkelerde genişleyici maliye ve para politikaları uygulanmış

ve bunun sonucunda da dünya sermaye piyasalarında bol ve “gevşek” bir kredi hacmi ortaya çıkmış durumdadır. Amerika’da FED sistemi, “*süregelen durgunluğu aşmak ve ikinci bir kriz dalgası olasılığına karşı koymak için*” 2011 Haziran ayına kadar toplam 600 milyar dolarlık tahvil alımına geçeceğini duyurmuştu. Şimdiye kadar bağışlanmış alımların ek varlığını da düşünecek olursak, FED’in önümüzdeki altı ay boyunca küresel para piyasalarına yaklaşık 800 milyar dolarlık taze likidite çıkarmayı planladığını hesaplamaktayız. Bu tutar Türkiye milli gelirinin neredeyse tamamına yakındır.

Bu olağandışı gevşek kredi hacminin, küresel finans piyasalarında giderek yeni köpükler yaratacağından, “yükselen piyasa ekonomileri” diye de anılan ülkelere akarak dış açıkların artmasına yol açacağından ve yeni finansal istikrarsızlıkların da ana kaynağını oluşturacağından endişe edilmektedir.

Diğer yandan da, gene başta ABD olmak üzere birçok gelişmiş ülkede, döviz kurlarının yükseltilerek “rekabetçi” bir kur elde edilmeye çalışıldığı gözlenmekteydi. “Rekabetçi” pahalı kurun getireceği canlılık sayesinde krizin etkilerinin daha çabuk arttırılmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Buna karşın yükselen piyasa ülkelerinde oluşan “ucuz” kur değerlerinin ardında ise aslında 2000’li yıllar boyunca derinleşmiş olan küresel dengesizliklerin yattığı biliniyor. Genelleştirecek olur isek, Asya’da yüksek cari fazla, Amerikan ekonomisinde ise yüksek cari açık olarak gözlenen bu yapısal ayrışmanın kolay kolay dengelenemeyecği; bu dengesizliğin sürüp gitmesinin ise yeniden spekülasyon kaynaklı, bol ve gevşek kredi yaratılması anlamına geleceği kaçınılmaz durumdadır.

Bir yandan “rekabetçi kur izleyerek canlılık yaratma” politikası, diğer yandan da süregelen küresel dengesizliklerin yaratmakta olduğu bol ve ucuz kredi olanakları, *gelişmekte olan piyasa ekonomilerine* akmakta olan spekülasyon sermaye akımlarının ana kaynağını oluşturmakta ve bu ülkelerin ekonomilerini ucuz kur (aşırı değerli ulusal para) sarmalına bağımlı tutmaktadır.

Kur Savaşlarının Türkiye’ye Yansımaları

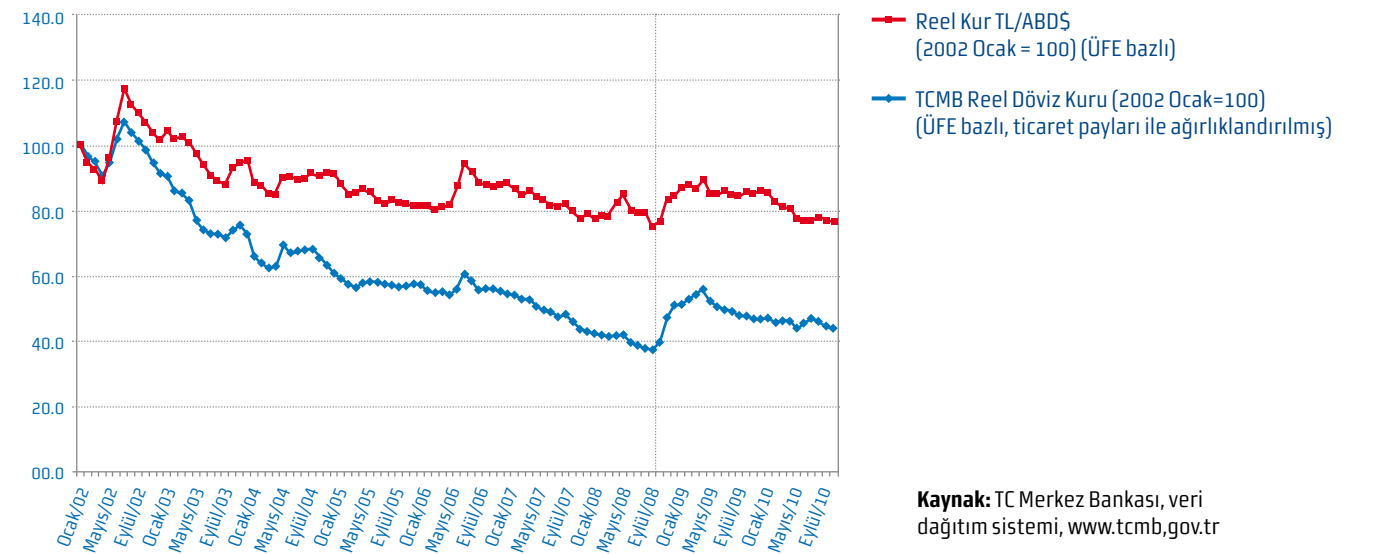
Yukarıda değindiğimiz üzere, uluslararası düzeyde yaşanan likidite hacminin genişlemesi ve yaratmakta olduğu kur baskıları aralarında Türkiye’nin de bulunduğu yükselen piyasa ekonomilerinde dengesizliklerin ana kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye de bu süreçten etkilenmekte ve döviz kurunda Türk lirasının reel olarak yeniden değerlendirilmeye geçmesi (dövizin ucuzlaması) bizleri yeniden 2008 Ekim’i öncesine götürmektedir.

Öncelikle “sorunun boyutlarını” bir kez daha anımsayalım: Bilindiği üzere, Türk lirası 2001 krizi sonrasında diğer paralar karşısında hızlı bir biçimde değerlendirilmeye içine girmiştir. Eğer Ocak 2002’ye geri dönersek ve o tarihte Türk lirasının ABD doları karşısındaki fiyatını 100 kabul edersek, o günden bu yana doların fiyatının reel olarak yarıdan fazla gerilediğini görmekteyiz. Eğer karşılaştırmalarımızı sadece ABD dolarına görece değil, aynı zamanda ticaret yaptığımız ülkelerin paralarına görece yaparsak, Türk lirasındaki değerlendirilme yüzde 20 civarında oluşmaktadır. 1 No’lu şekil bu tür hesaplamaları özetlemektedir.

Şekilde geçen veriler TC Merkez Bankasının aylık ortalama döviz kuru değerlerini yansıtmaktadır. Döviz kurunun *reel değerini* bulmak için Türkiye’de yaşanan üretici

ŞEKİL 1

TÜRK LİRASININ REEL DEĞERİ

fiyatlarındaki enflasyon ile ticaret yaptığımız ülkelerdeki enflasyon farkları birbirinden çıkartılmış ve Ocak 2002 değeri 100 olarak kabul edilmiştir. Söz konusu hesaba göre, Ekim 2008’de, küresel krizin Türkiye’ye yansımından hemen önce, TL dolar karşısında yüzde 60, ticaretimizde önde gelen 17 ülkenin paralarının ortalamasına görece de yüzde 27 daha değerlenmiş konumdaydı. Küresel kriz ve sonrasında oluşan *büyük durgunluk* bu konumu değiştirdi. Türk lirası 2009’un ilk yarısına değin reel olarak değer yitirmeye (döviz pahallılanmaya) başladı. Ancak bu yılın yaz aylarından itibaren bu süreç yeniden tersine döndü ve Türk Lirası tekrardan 2008 öncesindeki aşırı değerli konumuna sürüklendi.

Asya’da yüksek cari fazla, Amerika’da ise yüksek cari açık olarak gözlenen yapısal ayrışmanın kolay kolay dengelenemeyeceği; bu dengesizliğin sürüp gitmesinin ise yeniden spekülâtif kaynaklı, bol ve gevşek kredi yaratılması anlamına geleceği kaçınılmaz durumdadır.

Sonuç olarak, aslında hiç de “*serbest rekabetçi olmayan*” piyasanın inişli çıkışlı spekülâtif sıcak para hareketlerine terkedilmiş olan Türk Lirası, küresel para piyasalarında şişkinleşen likidite balonunun etkisiyle giderek dengesinden kopmakta ve aşırı değerlenme içine sürüklenmektedir. Döviz kuru yoğun sıcak para akışı altında sürekli ucuzlamaya devam etmekte; ucuzlayan döviz ithalat talebini arttırdıkça dış ticaret açığı büyümekte; bunun sonucu olarak da cari işlemler dengesindeki bozulma daha da derinleşmektedir. Güncel verilere göre Türkiye’nin 12 aylık birikimli cari işlemler açığı 30 milyar dolara ulaşmış durumdadır. Bu rakam yıl sonunda milli gelirimizin yüzde 5,5’ine yakın bir dış açık verme yolunda olduğumuzu göstermektedir.

Kurun Temel Dengesi Ne olmalı?

Şimdi daha “teknik” ve yanıtlaması daha zor bir konuya dönelim: *döviz kurunun denge değeri ne olmalıdır?* Bu soruya “*serbest yüzen kur rejimi altında döviz kurunun*

dengesi, döviz arz ve talebi tarafından serbestçe belirlenir” şeklinde verilebilecek yanıt ilk bakışta akla yakın gelmekte; ancak ne yazık ki yeterli olmamaktadır. Zira döviz kurunun piyasadaki anlık değerine *ekonominin genel dengesi* açısından baktığımızda *döviz piyasasında sağlanabilecek dengenin, ekonominin makro dengesiyle uyusmayabileceğini* unutmamamız gerekmektedir. Yani kur, döviz piyasasında kısmi olarak “dengeli” gözükabilir; ancak söz konusu denge ekonominin ürün, işgücü ve finans piyasalarıyla *uyumsuzluk (misalignment)* içerisinde olabilir.

Döviz kurunda uyumsuzluk (*misalignment*) kavramı ilk olarak Sebastian Edwards tarafından 2001 yılında kaleme aldığı bir makalede ele alınmış idi. Edwards, serbest piyasada arz ve talep dengesince kurgulanan döviz kurunun *kısmi dengeyi* gösterdiğini, asıl olan sorunun döviz piyasasının, ekonominin diğer makro dengeleriyle tutarlı olup olmadığına yattığını tartışmaktadır. Döviz kuru kendi içinde “dengede” olabilir; ancak söz konus denge ekonominin genel dengesiyle uyumsuzluk (misalignment) gösterebilir. Edwards (2001)’den yola çıkarak, Türk lirasında uyumsuzluğun derecesini tartışan bir çalışma Özlale ve Yeldan (2004) tarafından da ele alınmıştır.

Günümüzdeki tartışma açısından Edwards’ın kuramsal yaklaşımını ele alan daha güncel bir çalışma Cline ve Williamson (2010) ve IMF *World Economic Outlook* (2010 Nisan ve Ekim) dökümanları içinde yar almaktadır. Cline ve Williamson “ödemeler dengesine parasalcı yaklaşım” modelleirnden hareket ederek, döviz kurundaki *temel* denge konumunu, hem iç hem de dış dengenin birlikte sağlandığı durum olarak tanımlamaktadır. Yani döviz kurunun *temel dengesi* kavramı sadece döviz piyasasını değil, aynı zamanda iç dengeyi veren ürün-finans ve işgücü piyasalarındaki dengeyi de yansıtmalıdır.

2 No’lu şekil söz konusu kuramsal yaklaşımı göstermektedir. Şekilde döviz kurunun “temel dengesi” yurt içi toplam talebe bağlı olarak iç ve dış talep eğrilerinin kesişmesi sonucunda elde edilmektedir. Bu kesişim noktasının yarattığı dengenin üstü ulusal paranın aşırı değerli görüldüğü (overvaluation); alt bölümü ise *değer yitirdiği* (undervaluation) durumu göstermektedir. Şekilde “iç denge” doğal işsizlik haddine denk düşen potansiyel yurt içi harcama; “dış denge” ise ulusal gelire oranla ortalama %3-4 düzeyinde cari açık düzeyi olarak pratik bir ifade almaktadır.

Bildiğiniz Kuga...

FordKuga

Feel the difference

Bilmediğiniz Kuga!

Çevreci 2.0L dizel motoruyla sınıfının* en düşük yakıt tüketimini sağlayan Ford Kuga şimdi **Ford PowerShift otomatik şanzıman teknolojisi** ile size bambaşka bir sürüş keyfi vadediyor.

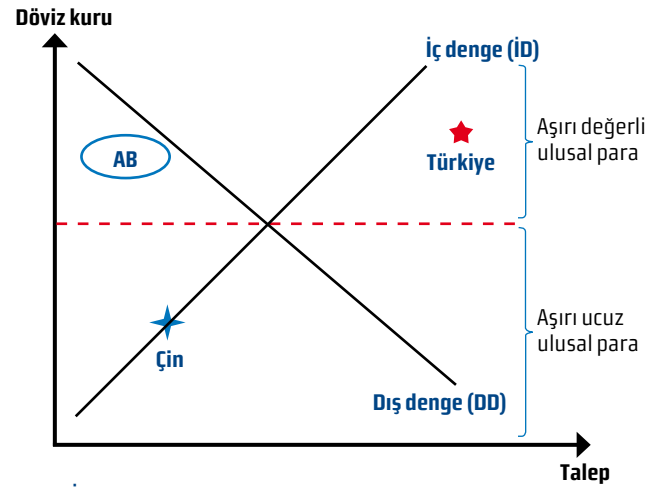
Bilgi için, Ford Direkt Hattı 444 3673 ya da www.ford.com.tr

* 6,8 L/100 km ile C-SUV platformundaki araçlar içinde 2.0L otomatik şanzımanlı modellerin ortalama yakıt tüketimleri arasında en düşük yakıt tüketimine sahiptir.

ŞEKİL 2

DÖVİZ KURUNDA TEMEL DENGİ

İç denge: Doğal işsizlik haddine denk düşen potansiyel yurt içi harcama;

Dış denge: Ulusal gelire oranla ortalama %3-4 düzeyinde cari açık.

Kaynak: Meade (1951) ve Johnson (1961)'e dayanarak, Cline ve Williamson (2010)

Şekilde geçen kavramları daha yakından gözleyebilmek için kısa bir egzersiz yapalım ve şekil üzerinde belli başlı ekonomilerin güncel konumlarını belirleyelim. Çin'in ulusal parası *renminbi*'nin aşırı ucuzlatılmış konumda olduğu ve Çin'in dış denge eğrisinin dışında olduğu bilinmektedir. Çin'in iç dengesinin göreceli olarak sağlandığı genel kabul görmektedir. Dolayısıyla Çin "iç denge" eğrisi üzerinde ve "kurun ucuz olduğu" bölgede yer almaktadır.

Avrupa Birliği (AB) ise avronun ABD dolarına göre daha değerli olduğu ve dış dengeye daha yakın olduğu bir konumda yer almaktadır. Ancak AB'de gözlenen talep yetersizliği sonucu, iç talep dengesinin oldukça uzağında olduğu düşünülmektedir. Türkiye ekonomisi ise yüzde 5'i aşan cari işlemler açığı ile dış dengenin uzağında, Türk Lirası aşırı değerli ve talep canlılığı suretiyle de iç talep dengesinin de ötesinde olan bir konumda yer almaktadır.

Cline ve Williamson'un kur dengesi tahminleri yaşamın pratiği açısından rakamsal bir sonuca da ulaşmaktadır. Yazarlar, IMF'nin *World Economic Outlook* raporlarındaki verilere dayanarak, belli başlı döviz kurlarının anlık (spot) piyasalarda gözlenen değerlerini ve temel dengeyi sağlamak için almaları gerekli değerleri hesaplamaktadır. Tablo 1'de bu çalışmanın sonuçlarını özetlemekteyiz.

Tabloda öncelikle Türkiye'nin konumunu inceleyelim. Türk lirasının kur piyasa dengesi Ekim 2010'da 1.42 TL/\$ şeklinde gerçekleşmiş idi. Cline ve Williamson'un kuramsal çalışmasına göre Türk lirasının temel dengesine görece Ekim ayında yüzde 16.20 oranında daha değerliydi ve bu oranda "değer yitirmeliydi" (eski terminoloji ile söylersek devalüe edilmeliydi). Bu oranın Mayıs ayında sadece yüzde 5.80 olduğunu ve dolayısıyla Türk Lirasının çok hızlı bir aşırı değerlenme içine sürüklendiğini; ve Ekim ayındaki konumuyla da diğer dövizlerle karşılaştırıldığında TL'nin *en fazla aşırı değerlenen para birimleri* arasında olduğunu belirtelim. Yeni Zelanda %25.5; Güney Africa %19.2; ve Avustralya %17.5)

Tablo'nun en son sütununda IMF'nin Nisan ve Ekim aylarındaki *WEO* raporlarında Türkiye'nin 2015 yılındaki beklenen *cari işlemler açığı* tahmininin yüzde %4.68 ve %6.16 ile en yüksek açık veren ekonomiler arasında belirlendiğini vurgulayalım. Ulusal paranın aşırı değerlenmesi sırasında Türkiye'yi %10.8 ile Çek Cumhuriyeti ve %9.5 ile Polonya izlemektedir. Ancak her iki ülke de Türkiye'ye görece daha düşük cari işlemler açığı tahmini sergilemektedir. IMF'ye göre 2015 yılında Polonya'nın cari işlemler açığı %2.45; Çek Cumhuriyeti'nin ise %0.27 olacaktır. IMF'nin 2015 tahminleri cari açığın Yeni Zelanda'da %6.62; Güney Afrika'da %6.47; Avustralya'da ise %6.02 düzeyinde olacağını öngörmektedir.

Uluslararası pazarlarda "kur savaşları" diye anılan dengesizliklerin bütün yükselen piyasa ekonomilerinde dış denge sorunu yaşatmakta olduğu açıktır. Ancak söz konusu sorunun en şiddetli olarak hissedildiği ekonomiler arasında Türkiye'nin de anılıyor olması düşündürücüdür.

Sonuç ve Dersler

Gelişmiş ülkelerden kaynaklanan dengesizlikler, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan ekonomilere ucuz ve bol kaynak akışı anlamına gelmektedir. Bu akımların sonucunda ise, döviz kurunun gelişmiş ülkeler için "pahalı ve rekabetçi", gelişmekte olan ülkelerde ise "ucuz ve dış açığı özendirici" bir piyasa dengesi oluşmaktadır. Türkiye'de dövizin tekrardan ucuzlamaya yönelmesi bu sürecin bir parçasıdır.

Kanımızca Türk ekonomi idaresi kriz öncesi ve sonrasında üç temel hata yapmıştır:

1. 2000'li yıllarda küresel finans piyasalarındaki genişlemenin yarattığı sermaye girişleri sanki Türkiye'ye özgü bir başarı

Tablo 1

TEMEL DENGİ DÖVİZ KURU (TDDK), GÖZLENEN KUR DEĞERLERİ VE CARİ DENGİ TAHMİNLERİ

	Temel Denge Döviz Kuru	Enflasyon Oranı (%)	Enflasyondan Arındırılmış TDDK	Mayıs 2010		Ekim 2010		IMF Cari İşlemler Dengesi 2015 Tahmini	
				Gözlenen Kur	Kurda gereken düzeltme (%)	Gözlenen Kur	Kurda gereken düzeltme (%)	Nisan 2010	Ekim 2010
AB*	1.31	1.60	1.31	1.25	4.6	1.39	-5.70	-0.05	0.17
Arjantin	3.83	11.00	4.00	3.90	1.80	3.96	-1.10	1.41	1.06
Avustralya	0.82	3.10	0.81	0.87	-5.50	0.98	-17.50	-5.76	-6.02
Brezilya	1.81	5.20	1.85	1.81	0.00	1.68	-9.00	-3.19	-3.30
Çek Cumh.	19.60	2.30	19.80	20.50	4.30	17.70	-10.80	-2.50	-0.27
Çin H. C.	5.50	3.50	5.57	6.83	24.20	6.67	19.70	8.05	7.80
Filipinler	40.80	4.50	41.50	45.60	11.80	43.40	4.50	0.40	2.11
Güney Afrika	8.37	5.80	8.55	7.66	-8.50	6.91	-19.20	-7.36	-6.47
Hindistan	42.60	8.60	44.10	45.90	7.70	44.40	0.70	-1.96	-2.22
İngiltere ⁽¹⁾	1.53	2.60	1.52	1.46	4.50	1.60	-4.20	-1.42	-1.09
Japonya	84.00	-1.10	84.00	92.00	8.80	81.70	-2.70	1.84	1.87
Kolombiya	1.956.00	3.20	1.978.00	1.985.00	1.50	1.810.00	-8.50	-1.11	-1.47
Kore	1.066.00	3.00	1.077.00	1.167.00	9.50	1.122.00	4.20	1.92	2.05
Macaristan	211.00	3.50	214.00	221.00	4.70	197.00	-7.80	-3.50	-1.75
Malezya	2.52	2.20	2.54	3.25	29.00	3.10	22.10	12.17	10.16
Meksika	12.60	4.50	12.80	12.80	1.30	12.40	-2.80	-1.53	-1.31
Polonya	3.11	2.40	3.14	3.24	4.20	2.84	-9.50	-2.93	-2.45
Şili	518.00	3.70	525.00	535.00	3.30	485.00	-7.70	-2.84	-2.32
Tayland	29.20	1.50	525.00	535.00	3.30	485.00	-7.70	-2.84	-2.32
Tayvan	26.20	2.30	26.40	31.80	21.40	30.80	16.70	7.99	8.63
Türkiye	1.65	7.60	1.70	1.55	-5.80	1.42	-16.20	-4.68	-6.16
Yeni Zelanda	0.57	4.10	0.56	0.70	-18.30	0.75	-25.50	-8.19	-6.62

olarak yorumlanmış, uluslararası ekonomide yaşanan likidite bolluğunun yarattığı yapısal kırıma görmezden gelinmiştir. Bu sürecin sonucunda Türk ekonomi bürokrasisi sermaye hareketlerini iyi idare edememiş ve "sermaye akımlarının *serbestisi kutsaldır*" klişesini sorgulamaktan kaçınmıştır. Oysa Brezilya, Arjantin, Tayland gibi ülkeler aldıkları ek tedbirlerle (finansal işlem vergileri, zorunlu karşılık oranlarının yükseltilmesi, vb.) döviz kuru rejimlerini *piyasa ekonomisinin kuralları içinde kalarak* yönlendirirken, Türkiye döviz kurunu ve dolayısıyla ulusal para ve finans piyasalarını küresel piyasanın spekülasyonlarına teslim etmiştir.

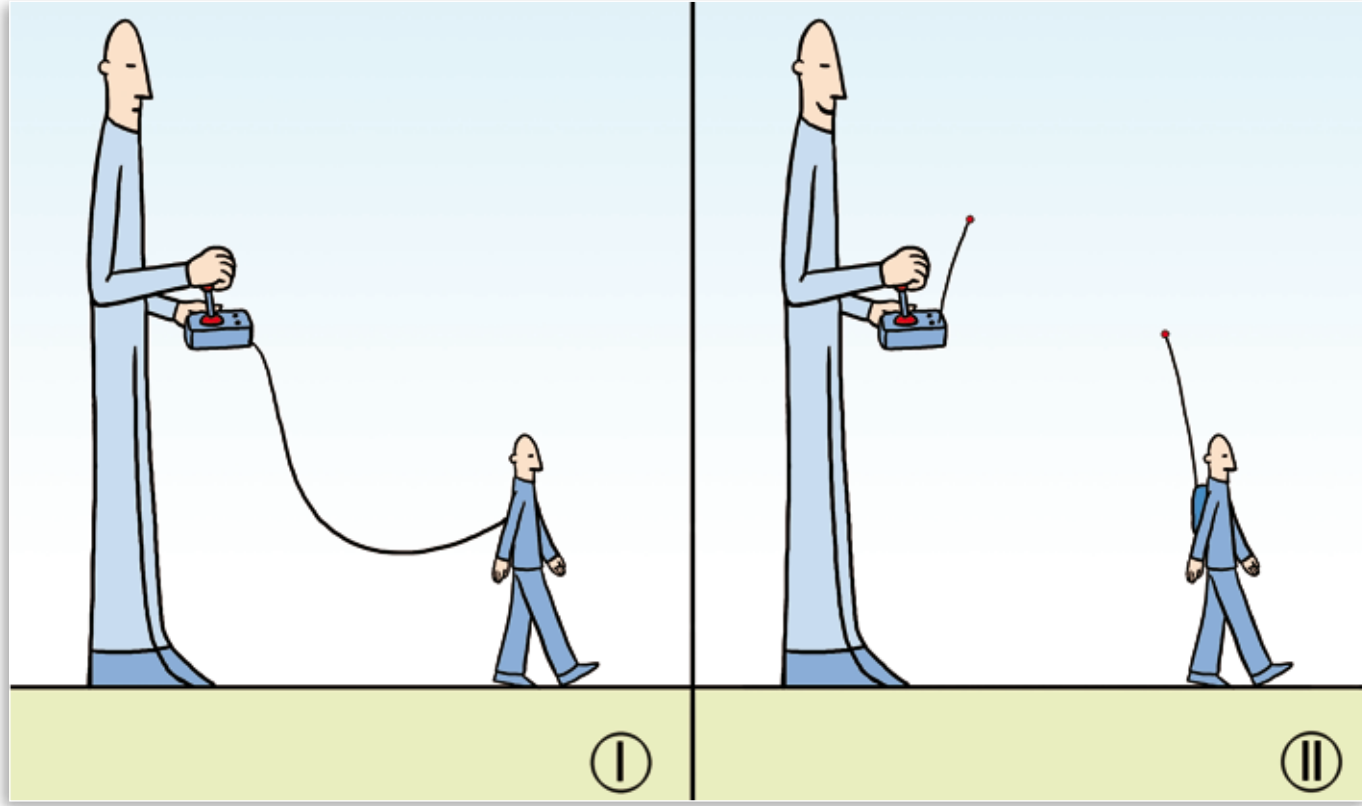
2. Çoğunlukla spekülasyon nitelikli ve "sıcak" unsurları barındıran finansman biçimiyle karşılanan cari açıklar Türkiye ekonomisinin 2003 sonrası büyüme patikasının ana özelliğini oluşturmaktaydı. Cari işlemler açığı borç yaratan biçimde finanse edilirken, bir yandan da Türkiye ekonomisini "yüksek faiz ve ucuz kur" tuzağına mahkum etmekteydi. Cari işlemler açığının finansman biçimindeki kırılganlıklar ve belirsizlikler görmezden gelinmiş, bunun sonucunda da Türkiye ekonomisi 2008-2009 küresel krizinden en şiddetli olarak etkilenen ekonomilerin arasında olmuştur.

3. Şu anda genişleyen küresel likidite hacminin yarattığı şişkinlikler de gene Türkiye'ye özgü bir başarı olgusu olarak yorumlanmakta ve Türkiye'nin yaşamakta olduğu dış dengesizlikler ve kırılganlıklar görmezden gelinmektedir. Türkiye, yükselen piyasa ekonomileri grubu içinde cari işlemler açığı en yüksek ve dış kırılganlığı en derin ülkeler arasındadır. 2008 krizi öncesinde de gözlenen bu gerçek, Türkiye'nin küresel krizden en şiddetli etkilenen ekonomiler arasında olmasıyla sonuçlanmıştır.

Türkiye şimdi de benzer konuma sürüklenmekte ve 2008 krizinden alınan dersleri görmezden gelmektedir. "Dış açık finanse ediliyor", "Şimdi artık her şey değişti" ve benzeri sözler, geçmişten hiç ders almayan yöneticilere özgü davranışlardır.

Kaynaklar

Cline, William ve John Williamson (2010) "Currency Wars?" Peterson Institute for International Economics, No PB10-26; Kasım Edwards, S. (2001), "Exchange Rate Regimes, Capital Flows and Crisis Prevention", NBER Working Paper No: 8529. Özlale, Ümit ve Erinc Yeldan (2004) "Measuring Exchange Rate Misalignment in Turkey" Applied Economics, 36: 1839-1849. 2004.

İSTİKAMET: ADEM-İ MERKEZİYET

Cengiz Aktar
Bahçeşehir Üniversitesi

Bu topraklar iki yüz yıldır merkezî bir idare anlayışıyla malûldür. 1808’de çocuk sultan 2. Mahmud’a dayatılan, ilk adem-i merkeziyetçi akit **Sened-i İttifak**’ın reddiyesiyle bu akdin ruhuna tamamen aksi yönde uygulamaları yaşayagelmıştır. Osmanlı’daki batılılaştırma süreci aynı zamanda merkezin kontrolünü yeniden tesis etme sürecidir. Meşrutiyet reformları ise Osmanlının çöküşünün önünü almada ziyadesiyle geç gelen, yetersiz ve sınırlı icraatlardır. Merkeziyetçi idare tarzını katıyen yerinden oynatamamışlardır. Aksine İttihat ve Terakki hükümeti, 1909 darbesi sonrasında Meşrutiyet dönemi icraatlarını merkeziyetçi bir yaklaşımla yeniden gözden geçirir, akabinde gelen Cumhuriyet ise had safhada bir merkeziyetçi idare anlayışıyla bina edilir. Çöküş ve toprak kayıplarının uç noktası Sevr Antlaşması, ‘Sevr Sendromu’na dönüşerek siyaset literatürüne geçer, bölünme korkusu o günlerden bu günlere hiç bir değişikliğe uğramadan gelir.

Bu bağlamda adem-i merkeziyet, Türkiye’de değişimin

önümüzdeki en çetin konulardan birisi olacak. Kullanılan kavram dahi Arapça ve Türkçede karşılığı yok. Düz anlamı ‘merkezsizlik’; Batı dillerinden gelen ve kutuda tarif edilen ‘desantralizasyon’, ‘devölüsyon’, ‘dekonstrasyon’ gibi uzmanlarca kullanılan birkaç karşılığı var. Köklerinde ‘böl’ bulunan ‘bölgecilik’ ve ‘bölgeselleşme’ ise öcü gibi korkulan kavramlar.

Aslında bu idarî kavram had safhada siyasî anlam yüklü. Nitekim konu gündeme Kürt siyaseti tarafından ‘demokratik özerklik’ önerisiyle birlikte geldi (metin <http://demokratikozerklik.blogspot.com> da okunabilir). Öyle olunca da bir nevî olumsuzluk içerir halde konuşulur oldu. Halbuki adem-i merkeziyetin biçim ve içeriğini tartışmaya çok ihtiyacımız var. Sadece Kürt siyasetinin talepleri doğrultusunda değil, bu koskocaman ülkeyi iyi yönetebilmek için. Nitekim kendimizi kıyasladığımız ve bizim boyutlarda ülkeler arasında bir çeşit adem-i merkezî idareye sahip olmayan ülke, Fransa da dahil, yok. Buna mukabil tartışma yok denecek kadar sınırlı. Çoğumuzun kafasında bölge

belediye ile karışıyor. Hâlbuki bölge, merkez ile yerel arasında bulunan idarî bir yapı.

Demokratik özerklik ile uluslararası metinler arasında sıkışmış tartışma

Bugünkü cılız tartışma ‘demokratik özerklik’ ile Türkiye’nin uluslararası anlaşma ve sözleşmelere taraf olması veya taraf olduklarını uygulaması arasında sıkışmış durumda. Kürt siyasetinin ‘demokratik özerklik’ talebi fazlasıyla iddialı. Mevcut ve müstakbel anayasal ve yasal çerçevede uygulanması imkânsız. Uluslararası hukukî çerçeveye gelince, adı edilen metinlerin hiçbirisi mevcut anayasal ve yasal çerçeveye uymuyor. Misâlen bu aralar atıfta bulunulan uluslararası sözleşme, Avrupa Konseyi’nin (AK) ‘**Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı**’ Türk hukuk sisteminde kadûktür. Zira ülkemizde ‘özerk yerel yönetim’ diye bir kavram yoktur.

AB Bölgesel Politika pratikleri ile gerçekleşecek bölgeselleşme, bir AB taahhüdü olduğu ölçüde Türkiye’nin önünde hukukî, idarî, iktisadî, beşerî ve siyasî anlamda bulunmaz bir fırsat olarak duruyor.

1985 tarihli Şart’ın uygun bulunduğu dair 3723 sayılı tasarı 1992’de kanunlaştı, 1993’te yürürlüğe girdi. Dibacesinde o zamanki ve bu zamanki Türkiye’nin yanından dahi geçemeyeceği adem-i merkeziyetçi ilkeler sayılır. Misâlen: ‘Vatandaşların kamu işlerinin sevk ve idaresine katılma hakkı Avrupa Konseyi’ne üye devletlerin tümünün paylaştığı demokratik ilkelerden biridir; bu hakkın en doğrudan kullanım alanı yerel düzeydedir; değişik Avrupa ülkelerinde özerk yerel yönetimlerin korunması ve güçlendirilmesi demokratik ilkelere ve idarede adem-i merkeziyetçiliğe dayanan bir Avrupa oluşturulmasında önemli bir katkı sağlayacaktır.’

Ancak Şart’ın özerk yerel yönetimlerin anayasal ve hukukî dayanağını tanımlayan 2. maddesi, ‘Özerk yerel yönetimler ilkesi ulusal mevzuatla ve uygun olduğu durumlarda anayasa ile tanınacaktır’ diyerek Türkiye’yi otomatik olarak muaf tutar.

Üstelik Şart’ın, her AK sözleşmesi gibi bağlayıcılığı olmamasına rağmen kanun koyucu mevcut idarî felsefeye külliyen aykırı

olan bu metnin ileride başa iş açmaması için önlemini, belli maddeleri kabul ederek almış. İşin ironik tarafı ise Şart’ın sahibi ve takipçisi durumunda olan AK’nın **Yerel ve Bölgesel Otoriteler Kongresi** adlı istişarî kurumunun şimdiki başkanı bir Türk olması!

Dolayısıyla her şeyden önce gereken, adem-i merkeziyet kavramının anayasada zikredilmesidir.

Yeni anayasaya adem-i merkeziyet ilkesi : ‘Bölünmez bütün’ ve ‘bölge’

Carî anayasanın ‘Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti’ adlı 3. maddesindeki tanım şu: ‘Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir. Bayrağı, şekli kanunda belirtilen, beyaz ayıldızlı al bayraktır. Millî marşı ‘İstiklal Marşı’dır. Başkenti Ankara’dır.’ Bu madde değiştirilemez dört maddeden biri. 2007 seçimleri sonrasında açıklanan, hükümetin Özbudun heyetine hazırlattığı taslakta ise maalesef adem-i merkeziyet yok. Bu maddedeki tek fark, devlet yerine cumhuriyet denmesi. Kamuya mal olmuş başka bir taslak da yok. Görüldüğü gibi yeni anayasada adem-i merkeziyetin zikredilmesi hiç kolay olmayacak.

Türk idarî sisteminin 19. yüzyıldan bu yana esinlendiği Fransız idarî sisteminin reformu ve desantralizasyonu tartışmanın beslenebileceği makul bir süreç. Fransızlar 1982’den beri çağdışı ve aşırı merkeziyetçi sistemlerini elden geçiriyorlar. Yerel girişimleri güçlendirme, bölgesel ekonomik gelişmeyi teşvik etme ve kamu hizmetlerini daha etkin hale getirme hedeflerini taşıyan reform daha arzu edilen etkinliğe erişmemesine rağmen merkezî sistemi değiştiriyor. Bunda Avrupa Birliği’nin (AB) Bölgesel Politikası ile sessiz ve derinden güçlenen Bölgeler Avrupasının payı çok.

1983 itibarıyla önce devlet kentsel yönetim ve sosyal yardım alanlarında yetkilerini yerel yönetimlere devretti; bölge, bir **yönetim birimi** olarak kabul edildi; seçilmiş bölge konseyleri başkanları valilerin yerine bölgesel yürütmenin başı oldular; valilerin tasarrufunda olan ‘icraat öncesi idarî vesayet’in yerine ‘icraat sonrası yasaya uygunluk denetimi’ kuralı getirildi. İkinci dalga reformların başını ise 2003’teki anayasa değişikliği çekti. Anayasanın 1. maddesindeki ‘bölünmez cumhuriyet’ ilkesinin yanına ‘ülkenin idarî teşkilâtı adem-i merkezîdir’ ilkesi geldi.

Bu nokta Türkiye açısından çok önemli: İlk bakışta zıd gibi duran bu iki kavram, ‘bölünmez cumhuriyet’ ile ‘idarî adem-i merkeziyet’ yan yana gelebiliyor. Bu durum, ‘İspanyol milletin

ayrılmaz birliği' üzerine kurulu, aynı zamanda 'milletlerin ve bölgelerin özerkliğini tanıyıp garanti altına alan' 1978 İspanyol Anayasası 2. maddede daha barizdir.

Bizim Anayasa’da değişmez üçüncü maddede gereken değişiklik yapıldıktan sonra 123, 126 ve 127. maddeleri değiştirmek gerekecek. Özellikle ‘Merkezî idare, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir. Mahallî idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında Bakanlar Kurulu’nun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır’ diyen 127. maddenin değişmesi tıpkı Fransız reformunda olduğu gibi gerekecek.

Mevcut yasalarda adem-i merkeziyet

Bugün hukuk sistemimizde hiçbir kanun, bırakın demokratik özerkliği, en iptidai adem-i merkeziyet olan ‘dekonsantrasyon’ yani merkezin işi çok olduğundan bir bölümünü kendi kontrolünde yerele devretmesinden öteye geçmez. Anayasa değişikliği gerçekleştiğinde ilgili kanunları ve uygulamaları çağdaş bir adem-i merkeziyetçiliği hedef alarak gözden geçirmek gerekecek. Keza uluslararası anlaşmalar bu yeni hukukî çerçevede bir anlam ifade edecekler.

Türkiye’de adem-i merkeziyet ilkesinin hayata geçmesini sağlayacak en uygun zemin AB’nin Bölgesel Politikası uyarınca kurulmuş bulunan 26 bölge ve bu bölgelerde kurulmuş ve halen kurulmakta olan Kalkınma Ajansları’dır. Ajansları kuran 5449 sayılı kanun 26 Ocak 2006’da yürürlük kazandı. Bugünkü haliyle kanun, adem-i merkezi bir mantıktan çok uzak olmasına, ajansın nüvesini oluşturan bölgeyi yönetim birimi olarak tanımamasına ve daha ziyade ‘merkezden bölgesel yönetim’ biçimini çağrıştırmasına rağmen ileride işlevsel olabilecek bir yapı sunar.

AB şimdiden Bölgesel Politika'nın ana felsefesi, dayanışma ilkesi uyarınca bu yapıları destekliyor. Katılım Öncesi Mali Aracın (IPA) 5 ana bileşeninden ikisi, Sınırötesi İşbirliği ve Bölgesel Kalkınma bu amaca hizmet ediyor. 'Bölgesel Kalkınma' bileşeninde, ilgili bakanlıklar tarafından Çevre, Ulaştırma ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik alt bileşenlerine ilişkin programlar işliyor. Keza AB üyesi ülkelerin bölgeleri ajansların yetkileri bu tür işbirliklerine

olanak tanımasa da bunlarla bölgelerarası ilişkiyi başlatmış bulunuyor. İlk örnek 21 Ekim 2010'da Almanya'nın Hessen eyaleti ile Bursa-Bilecik-Eskişehir'i kapsayan bölge ile imzalanan işbirliği anlaşmasıdır.

Diğer taraftan 5449 sayılı kanunun bölgelerin ekonomik ve sosyal gerçeklerini yeterince dikkate almayan yapılarının gözden geçirilmesi gerekiyor. TÜSİAD'ın bu konudaki girişimleri, bölgelerin temel dinamik gücü olan ekonomik aktörlerin tümünün ajanslarca dikkate alınmasını gündeme getirdi. Bu taleplerin karşılanması ve TOBB'un bu bağlamdaki tekelinin kınlanması önemlidir. Zira ajansların merkezden özerkleşmelerinin yolu ekonomik güçten geçiyor.

Bölgesel Politika'nın önemi

Ne siyaset ne de ekonomi dünyası AB'nin Bölgesel Politikasının Türkiye'nin kemikleşmiş sorunlarına bulunacak çözümlerdeki konumunun tam anlamıyla farkında. Bu politikanın 'demokratik özerklik' talebi ile örtüştüğü açıkken ne ulusal siyaset ne de Kürt siyaseti, Türkiye tarafından resmen kabul görmüş bu AB politikasından nasıl faydalanılacağını kestirebiliyor.

Kürt sorununun içini idarî adem-i merkeziyetçilik ve kararlara katılım hususlarında doldurmanın bir yolu AB uyumu için gereken bölgeselleşmeyi kullanmak. Bölgeselleşme sadece Kürtlerin yaşadığı bölgeler için değil Türkiye'nin iç Karadeniz gibi bütün diğer yoksul bölgelerinin kalkınması ve genelde daha verimli bir idare için gerekli.

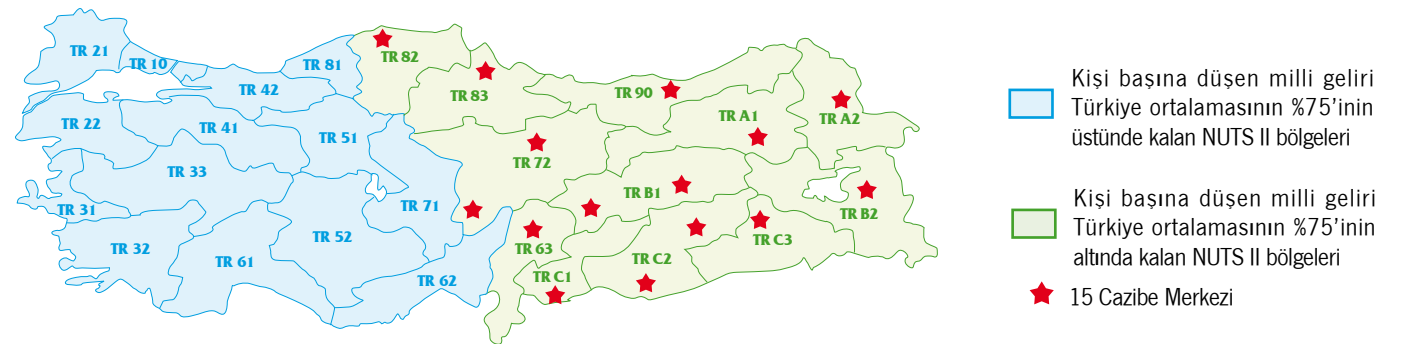
Bölgesel Politika'nın muhatabı, merkez ile yerel yönetim arasında, iktisadî birliktelik arz eden ve merkezin aracısı durumunda olsa da hedefi o bölgeyi ekonomik, sosyal ve ister istemez kültürel ve hatta siyasî anlamda kaldırmak olan yapılar. Nitekim Yapısal Fonlar'dan ziyadesiyle yararlanan İrlanda, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerde daha önce bulunmayan bölgesel yapılar bu yolla kuruldu. İngiltere'de İskoç ve Galler bölgeleri de bu eğilimden faydalandı. 2004 ve 2007'de AB'ye katılan 12 doğu Avrupa ülkesinin kurumsal ve idarî yapılarında da Bölgesel Politika sayesinde derin dönüşümler oldu. Komünist, dolayısıyla aşırı merkezî yönetim geleneğinden gelen bu ülkelerde süreç kolay olmadı. Ancak AB üyeliği hedefiyle demokrasiyi güçlendirmek ve Yapısal Fonlar'dan faydalanabilmek için merkezî yönetimden bölgeye yetki ve kaynak aktarımı gerçekleşti, idarî yapı baştan aşağıya gözden geçirildi.

Müzakere eden aday ülke Türkiye'nin önünde de sayısız

malî kaynak olanağı var. AB'nin 2007-2013 dönemi için vereceği 4,9 milyar avro tutarında hibeye ilâveten Avrupa Yatırım Bankası (EIB), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) , Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası (CEB), Alman Kalkınma İşbirliği'nin KfW, başta Dünya Bankası olmak üzere Uluslararası Malî Kuruluşlar'ın olanakları, başta BM Kalkınma Programı olmak üzere BM kaynakları, Japon Uluslararası

Kalkınma Ajansı, Fransız Kalkınma Ajansı kaynakları mevcut.

AB Bölgesel Politika pratikleri ile gerçekleştirilecek bölgeselleşme, bir AB taahhüdü olduğu ölçüde Türkiye'nin önünde hukukî, idarî, iktisadî, beşerî ve siyasî anlamda bulunmaz bir fırsat olarak duruyor. Maharet, eldeki malî ve beşerî kaynakları iyi kullanarak bu fırsattan faydalanmakta.

Bölgesel Politika ağırlıklı olarak kişi başına düşen millî geliri Türkiye ortalamasının %75'inin altında kalan bölgelerde uygulanacak. Bu bölgeler haritada doğudaki 43 ili kapsayan 12 NUTS-II bölgesinden oluşuyor. Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi olan Bolu-Düzce-Kocaeli-Sakarya-Yalova bölgesinin geliri en az gelişmiş bölge olan Ağrı-Ardahan-Iğdır-Kars bölgesinin gelirinden 5 kat fazla.

Temel Tanımlar

Dünyada bölgeyle ilgili bütün kavramlar bir bölgede yaşayanların yaşadıkları yerin yönetimine müdahale etme biçimleriyle ilgilidir. Bu genel yaklaşımın giderek en fazla uygulandığı yer ise AB'dir. Bölge, bir ülkenin idarî, karasal veya tarihî bir parçası olarak kabul edilir. Bölge yönetimi veya bölge hükûmeti, hemen merkezi hükûmetin altında bulunan demokratik karar alma merciidir. AB'nin Bölgesel Politika'sı (BP) 1975'ten bu yana yürürlükte olan ve bölgelerarası eşitsizliği azaltma amacı güder. BP özü itibarıyla yerel ve bölgesel yapılara merkezi otoritelere oranla öncelik verilmesini sağlamıştır. Bölgesel politikanın icracısı Avrupa Komisyonu, temel malî kaynak olan Yapısal Fonlar'ın dağıtımında merkezlerin etkisini asgariye indirmek hedefiyle yerel ve bölgesel otoritelerle işbirliğini geliştirmiştir. Böylece AB üye devletlerinin bölgeselleşmesi AB bütünleşmesinin temel direklerinden biri haline gelmiştir. Bilgi için Bölgesel Politika Genel Müdürlüğü websitesi (www.ec.europa.eu/regional_policy).

Adem-i merkeziyet (decentralization), hiyerarşideki seviyesi merkezî hükümetten daha düşük seviyedekilere yetki ve/veya mali kaynakların devrini içerir. Siyasî adem-i merkeziyet yerel hükümet temsilcilerine yerel seçimlerde seçilme imkanı verir. İdarî adem-i merkeziyet hizmet dağıtımında yetki ve sorumluluğun yerel hükümetlere devredilmesidir. Malî adem-i merkeziyet, yeterli geliri sağlamak ve harcamalarla ilgili kararları almaya yönelik yetkinin yerel hükümete devredilmesidir.

Yetki devri (delegation), merkezî hükümetin karar alma

yetkisini bazı görevler üzerinden nispeten özerk olan yerel hükümetlere devretme demektir. Söz konusu yerel hükümetler sınırlı bir özerkliğe sahip olup, sonuçta merkezî hükümete karşı sorumludurlar.

Devölüsyon (devolution), malî işler ve kamu hizmetlerinin yönetimi üzerindeki karar alma yetkisinin yarı özerk yerel hükümet birimlerine tam devrini içerir.

Dekonsantrasyon (deconcentration), merkezî hükûmete ait sorumluluğun bölge ofislerine basit bir şekilde dağılımını içeren en iptidaiî adem-i merkeziyet modelidir. Bu modelde bölgesel merciler ve/veya belediyeler, karar alma yetkisine sahip olmaksızın, merkezî hükûmet adına hizmet icra ederler.

Bölgeselleşme, devletin bölgesel örgütlenmesinde, ilgili kurumlarla birlikte yeni bir kademe yaratılmasıdır. Süreç içerisinde, oluşan kurumlara merkezden yetkilerin devredilmesi söz konusudur. “Yukarıdan aşağıya” olarak adlandırılan model, 80’li yıllarda Fransa’da uygulanmaya koyulmuştur.

Bölgeselcilik, ülkenin bölgelerinin kültürel ve tarihi farklılıklar gösterdiği fikrine dayanır. Bu fikir de az veya çok özerk olan bir siyasî varlığın oluşmasını beraberinde getirir. Bölgeselcilik örneklerinde, bölgeler, ulusal devlet çerçevesinde, yüksek düzeyde ekonomik ve siyasî özerklik sahibidirler. Bu, İspanya’da en başarılı şekilde gelişmiş olan ve “aşağıdan yukarıya” olarak adlandırılan bölge modelidir.

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL FARKLAR, NEDENLERİ VE UYGULANACAK POLİTİKALAR ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Alpay Filiztekin
Sabancı Üniversitesi

Bölgesel farklılıkları azaltmak için Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana zaman içerisinde çok değişik iktisat politikaları uygulanmış olmakla beraber elde edilen sonuçlar tatmin edici olmaktan çok uzak kalmıştır. İthal ikameci politikaların tercih edildiği altmış ve yetmişli yıllarda ulusal planlarda bölgesel kalkınmaya yapılan vurgu, bugün, dışa açık ekonomi politikaları ve Avrupa Birliği üyeliği tartışmaları içerisinde yine yerini almaktadır. Bu kadar değişime rağmen bu konunun gündemde kalması boşuna değildir. Türkiye'de bölgeler arasında önemli farklar bulunmaktadır ve bu düzeyde refah eşitsizliğinin, ülkenin

ekonomik gelişmesinin ve refah artışının önünde büyük engel teşkil ettiği konusunda neredeyse tam bir mutabakat vardır.

Bölgeler arasında refah düzeyi farkları, özellikle de bölgelerin üretimleri arasındaki dengesizlikler birçok çalışmada incelenmiştir. Bu çalışmalar bölgeler arasında sadece önemli farkların olduğunu belirlemekle kalmamış, bölgeler arasında bir yakınsamanın olmadığını da ortaya koymuştur (Filiztekin, 1998; Temel, Tansel ve Albersen, 1999; Altınbaş, Doğruel ve Güneş, 2002; Doğruel ve Doğruel, 2003; Gezici ve Hewings, 2004; Karaca, 2004; ve Erlat, 2005).

Türkiye'de bölgeler arasında önemli farklar bulunmaktadır ve bu düzeyde refah eşitsizliğinin, ülkenin ekonomik gelişmesinin ve refah artışının önünde büyük engel teşkil ettiği konusunda neredeyse tam bir mutabakat vardır.

Türkiye'de eşitsiz kalkınmanın yüzleri

2005 yılı itibari ile 1. Düzey İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması ile tanımlanmış bölgeler arasında en yüksek kişi başı katma değeri üreten bölge olan İstanbul ile kişi başına en az katma değer üreten Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında 3,3 kat fark bulunmaktadır. Eğer 2. düzey bölge tanımlamasına gidilirse aradaki fark beş katın üzerine, il düzeyine gidildiğinde ise bu oran on bir kata kadar çıkmaktadır. Daha da önemlisi, Tablo 1'den de görüldüğü gibi, bölgelerin zenginlik düzeylerine göre de coğrafi bir yakınlık ilişkisi vardır. Ülkenin batısında görülen yüksek üretim ve dolayısıyla zenginlik, kuzeyde ve özellikle de doğuya gidildikçe hızla düşmektedir. Üretimin bu şekilde farklı coğrafyalarda yoğunlaşıyor olması, ekonomik aktivitenin ne kadar etkin olarak örgütlendiği sorusunu gündeme getirmektedir.

Kalkınma, genellikle, iktisadi büyüme ile özdeş olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, iktisadi büyümenin, kalkınmanın daha 'yumuşak' alanlarında – sosyal, kültürel ve siyasi alanlarında – da doğrudan refahı arttıracığı varsayımını zımnen kabul etmektedir. İktisadi büyümenin etkinliğin artması ile mümkün olduğu düşünüldüğünde, sadece bu konuya odaklanmanın yeterli olacağı varsayılmaktadır. O zaman üretimin coğrafi örgütlenmesini etkinliği arttıracak şekilde yapmak gerekmektedir.

Buna karşılık, bölgesel kalkınmayı 'sosyal dışlanma' olarak algılayan, kabaca, 'maddi ve/veya diğer araçları olmayan bireylerin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel hayata katılımları' (Brennan ve diğ., 1998) olarak tanımlayan yaklaşım, 'hakkaniyet' sorusunu ön plana çıkarmaktadır. Sosyal dışlanmanın bölgesel boyutunu göstermek amacıyla Tablo 2'de bir örnek olarak bölgelerin işgücüne dair bazı bilgiler verilmektedir.

Ülke genelinde, işgücüne katılımın çok düşük ve işsizlik

oranının yüksek olduğu bilinmektedir. İşgücüne katılım oranı bölgesel bazda ele alındığında, bazı yüksek işgücüne katılım oranlarına rastlanan bölgelerin, örneğin Doğu Karadeniz'in, istihdamının önemli bir kısmının tarım sektöründe olduğu görülmektedir. Aynı bölgeler, yine bu nedenle düşük işsizlik oranlarına sahiptirler. Tablodan işsizlik oranlarının ise bölgeler arasında çok önemli sayılmayacak farklar gösterdiği gibi bir izlenim elde edilmektedir. Oysa görünmeyen bazı unsurların, ki bunlara gizli işsizlik de denebilir, bölgeler arasında çok önemli farklar yarattığına dikkat çekmek gerekir. Örneğin, kadınların önemli bir kısmı 'ev işleriyle meşgul' olarak emek piyasalarının dışında kalmakta ve işsizlik oranını aşağıya çekmektedir. Ancak asıl önemli olan, işgücüne katılmayanlar arasında iş bulma ümidi olmayanların bölgeler üzerinden önemli farklar göstermesidir. Kadınların emek piyasasında olmamasının bir nedeninin de iş bulma ümidi olmamaları gerçeği olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Daha çarpıcı olan erkek nüfus içerisinde ümitsizlerin payıdır. Örneğin, Şanlıurfa alt bölgesinde iş bulma umudunu yitirdiği için iş aramayan erkeklerin (öğrenim görenler dışında bırakıldığında) toplam işgücüne katılmayanlar arasındaki oranı

TABLO 1

BÖLGELER DÜZEYİNDE KİŞİ BAŞI İL KATMA DEĞERİ (2005, TL)

Bölge	Kişi Başı Katma Değer
Türkiye	8.336
İstanbul	12.902
Batı Marmara	8.988
Ege	8.734
Doğu Marmara	11.625
Batı Anadolu	9.488
Akdeniz	7.027
Orta Anadolu	5.881
Batı Karadeniz	6.572
Doğu Karadeniz	6.129
Kuzeydoğu Anadolu	4.009
Ortadoğu Anadolu	4.038
Güneydoğu Anadolu	3.897
Kaynak: TÜİK.	

TABLO 2

BÖLGELER DÜZEYİNDE İŞGÜCÜ (2009)

İşgücü Katılım Oranı	Katılım Oranı	İşsizlik Oranı	Tarımda İstihdam Edil. Oranı	Ev İşleriyle Meşgul*	
Türkiye	47.9	14.0	24.7	52.7	3.2
İstanbul	46.7	16.8	0.3	53,5	0,7
Batı Marmara	51,1	10,8	31,2	35,0	5,5
Ege	48,4	14,1	23,7	53,9	2,3
Doğu Marmara	48,8	14,4	15,6	59,8	0,7
Batı Anadolu	47,4	12,4	12,7	52,4	1,4
Akdeniz	51,3	17,5	31,2	38,4	5,7
Orta Anadolu	42,0	13,9	30,1	64,7	2,6
Batı Karadeniz	54,8	7,4	49,8	40,7	3,5
Doğu Karadeniz	60,7	6,0	54,6	40,0	2,4
Kd. Anadolu	51,7	8,5	58,8	57,1	4,8
Od. Anadolu	43,9	16,6	36,4	58,4	6,5
Gd. Anadolu	36,3	17,4	25,8	65,6	8,3

Kaynak: TÜİK.

%44'ün üzerindedir. Bu grubun toplam erkek nüfusu içindeki payı ise %12 civarındadır. Bir başka deyişle, bu alt bölgede her sekiz erkekten biri umutsuzdur ve bu rakam 108 bin kişi anlamına gelmektedir. Benzer şekilde Van alt bölgesinde işgücünde olmayan erkeklerin üçte biri, Mardin bölgesinde ise %27'si umudu olmadığını ifade etmektedir. Doğu Marmara bölgesinde ise bu oran %2,0'ın altına düşmektedir. Görüldüğü gibi, 'sosyal dışlanmıslık' ülkenin doğusunda önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Bölgesel olmayan her politikanın bölgesel etkisi olacağını gözden çıkartmamak gerekir. Örneğin, ülke çapında uygulanan para politikalarının bölgeler üzerinde farklı etkileri olacağını kabul etmek gerekir. Avrupa Birliği içinde Yunanistan krizi ile yaşanan durum buna önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Bu anlatılanlar, gerek etkinlik açısından gerekse hakkaniyet açısından Türkiye'de bölgesel farkların kabul edilemez olduğuna işaret etmektedir. Ne yazık ki, Türkiye aynı zamanda var olan durumu daha da kötüleştirecek bazı dönüşümler de yaşamaktadır. Bir yandan tarımın çözülmesi, bu sektörde istihdam edilen nüfusun açığa çıkması ve gerekli istihdam olanakları yaratılamadığında işsizlik ve gelir farklarının artması kaçınılmaz olacaktır. Bu durum, özellikle de tarımsal üretimin başat olduğu bölgelerin daha büyük sorunlarla karşılaşmasına neden olabilecektir. Öte yandan, çoğu zaman bir fırsat olarak görülen genç nüfusun çalışabilecek yaşa gelmesi sorunun katlanmasına neden olmaktadır. Genç nüfusun işsizliği ve yoksulluğu yaşlı nüfusa göre daha kalıcı sonuçlar yaratabilme potansiyeline sahiptir. İşsizlik ve yoksulluk süresi uzadıkça, gençlerin edinilebilecekleri beşeri sermaye ellerinden kaymakta, daha önce edinmiş oldukları beşeri sermaye ise yok olmaktadır. Bunun sonucunda da işsizlik, sosyal dışlanmıslık ve yoksulluk kalıcı bir yapı haline gelme tehdidi taşımaktadır. Kalkınma sürecinin yine çok doğal bir parçası da daha az gelişmiş bölgelerin daha genç nüfus barındırmasıdır ve bölgesel farkların daha da artması beklenmelidir.

Bölgesel gelişme politikalarının zorlukları

Bütün bu anlatılanlar bölgesel politikalar üretmek ve piyasalara doğrudan müdahale etmek fikrini kaçınılmaz kılmaktadır. Ancak bu noktada birkaç nedenle çok dikkatli olmak gerekir. Öncelikle, Türkiye'de gözlenen bu durum, bize özgü değildir. Unutulmamalı ki bugün gelişmiş olarak adlandırılan ülkeler de benzer süreçlerden geçtiler. Kaldı ki, bu bölgelerde hali hazırda da benzer eşitsizlikler bulunmaktadır. Örneğin, Birleşik Krallık içerisinde 2005 yılı itibarı ile en zengin ve en yoksul bölge arasındaki fark sekiz kattan fazladır. Yine Fransa içinde ise bu oran dört kata ulaşmaktadır. Kuşkusuz bu ülkelerde gözlemlenen bölgesel farklar Türkiye'dekinden biçimsel olarak daha değişiktir. Bu ülkelerdeki sorun sanayisizleşme (deindustrialization) sonucu ortaya çıkmıştır, ancak öz itibarı ile benzer temellere dayanmaktadır.

İkinci önemli özellik kalkınma sürecinin doğasını iyice anlamadan yapılacak müdahalelerin ters sonuçlar verebileceğidir. Dünya Bankası tarafından yayınlanan bir raporda (2009) Sovyetler Birliği'nde uygulanan bölgesel politikalar örnek verilerek, gelişmemiş bölgelerin yapılan

tüm müdahalelere rağmen durumlarının değişmediği, hatta uygulanan politikaların ülkenin bütününe ters yönde etkilediği anlatılmaktadır. Buna başka ülkelerden örnekler vermek de mümkündür. Filiztekin (2008) çalışmasında, İspanya'da uygulanan bazı politikaların ilginç sonuçlarından söz edilmektedir. Hepsinden öte, yıllarca Türkiye'de uygulanan Kalkınmada Öncelikli Yörelere programının ve teşvik sisteminin çalışmadığı bilinen bir gerçektir (Ersel ve Filiztekin, 2008).

Üçüncü dikkate edilmesi gereken unsur, bölgesel gelişmenin doğrusal bir süreç olmadığıdır. İktisat yazını içerisinde 'etkinlik' ile 'hakkaniyet' arasında çoğu zaman "ödüleşim" ilişkisi olduğu bilinmektedir. Genellikle etkinliği arttırmaya yönelik politikalar belirli bölgelerin öne geçmesini gerektirmektedir. Oysa hakkaniyet gerektiren politikalar çoğu zaman bir bütünün toplam etkinliğini kısıtlayabilmektedir. Dolayısıyla, etkinliğin artırılması ile elde edilecek olan getirinin hakkaniyete uygun paylaşılması gerekmektedir.

Etkinliği hakkaniyeti koruyacak biçimde arttırmak ekonominin doğasında olan kimi aksaklıklar nedeniyle mümkün değildir. Bunlardan ilki, teknolojik gelişmenin içsel olması, daha

önce o bölgede var olan teknoloji düzeyine bağlı (başlangıçta teknolojik bilgi birikimi yüksek olan bölgelerde bu birikim daha hızlı artıyor) olmasıdır. Bu durumda, bölgeler arasında başlangıçta var olan bilgi birikimi farklarının ve dolayısıyla da gelir farklarının artması kaçınılmazdır.

İkinci sorun, dışsal ekonomilerin varlığıdır. Dışsal ekonomiler ile kastedilen, ortalama maliyetteki azalmanın endüstrinin ya da bölgenin toplam üretim miktarındaki artışın sonucu ortaya çıkması durumudur. Dışsal ekonomiler, saf (teknolojik birikimin firmanın maliyetlerini azaltması) ya da maddi (piyasa dolayımıyla fiyatlar üzerine gelen ve firmanın üretim kararını değiştiren etki) olabilmektedir. Saf dışsal ekonomiye örnek, bilginin firmalar arasındaki akışımıdır (iş arkadaşları ile yemek yerken duyulan bilginin maliyetleri azaltmada kullanılabilmesi gibi). Buna karşılık maddi dışsal ekonomiler için en çok kullanılan örnek, bölgede firmanın kullandığı özel girdiler için ya da yetmiş emek için büyük bir piyasanın olmasıdır. Böylelikle firma istediği girdiyi daha ucuza bulabilecektir. Dışsal ekonomilerin varlığı, firmalar arasında akışıma (spillover) ve stratejik tamamlayıcılığa izin vermekte, bunun sonucunda da farklı dengelere ulaşılmasına olanak sağlamaktadır. Ölçek ekonomilerinin yerleşmesi yoluyla, bölgeler arasında gelir ve büyüme oranları arasında önemli farklar ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan içsel ekonomilerin (her bir firmanın kendi üretimindeki artış sonucu kendi ortalama maliyetinin düşmesi) varlığı rekabeti ortadan kaldırmaktadır. Böylelikle firma büyüdükçe, küçük firmalara karşı, bölge gelistikçe diğer bölgelere karşı, ortalama maliyet üstünlüğü giderek artacaktır. İçsel ekonomilerin varlığı, aynı zamanda eksik rekabetin olduğu anlamına da gelir. Çünkü büyük firma küçük firmaları, gelişmiş bölge gelişmemiş bölgeleri zaman içerisinde piyasa dışına itecektir.

Malların ve üretim faktörlerinin naklinin maliyetli oluşu ve üretimde artan ölçek getirisinin olması, firmaları pazara yakınlık ile üretimi yoğunlaştırma arasında bir seçim yapmak konumunda bırakmaktadır. Ticaretin serbestleşmesi ile (burada ticareti kısıtlayan nedenleri, yasal engeller olduğu kadar uzaklık, dağlık arazi vs. gibi, fiziksel engeller olarak da görmek gerekir) 'iç pazar etkisi' artacaktır. Yeni bir firmanın üretime katılması ile üretimini arttıran imalat sanayi, bir yandan ücretlerin yükselmesi ve maliyetlerin artması sonucu daralırken, öte yandan artan ücretlerin bu sektörün ürünlerine olan ek talep yaratması sonucu genişleyebilecektir. Bu zıt

etkilerden ikincisinin güçlü çıkması sonucu, imalat sanayi serbest kalacak, nereye yerleşeceği belirsizlik taşıyacaktır. Bir diğer özellik de, yoğunlaşmaya neden olan güçlerin kendi kendini iteklemesidir. İkinci olarak, firmaların bölgeler arasında yer değiştirmekten elde edecekleri getiri ticaretin önündeki engeller kalktıkça artacaktır. Bölgeler arasında asimetrik bir ilişki, ticaretin serbestleşmesi ile kaçınılmaz olmaktadır.

Kuramsal yaklaşımlar, bölgelerin sektörel yapılarının anlaşılması ve yoğunlaşmanın ve uzmanlaşmanın ne şekilde ve hangi coğrafyalarda kendilerini gösterdiklerini belirlemenin uygulanacak olan politikalar açısından ne kadar önem taşıdığına işaret etmektedir.

Eşik etkisi sonucunda bölgesel politikalarda yapılan kısmi ayarlamalar, düzenlemeler tümüyle etkisiz kalabilmektedir. Örneğin firmaların bir bölgede yoğunlaşmasını engellemek üzere daha geri kalmış bölgelere verilen teşvikler yeterince büyük değilse, sadece kaynak israfı olmaktan öteye gidemeyecektir.

İktisat yazını, bölgesel kalkınma politikalarının, dışsal ekonomilerin var olduğu durumlarda ortaya çıkan belirli bazı temel etkilerini göz önüne almak durumundadır. Bunlardan ilki, **bölgesel yan etkiler**dir. İktisadi hayatın mekânsal dağılımı ülke genelinde üretimin etkinliği ile çok yakından ilişkilidir. Bir bölgenin ne kadar refah yaratabileceği, bu dağılım sonucu belirlenecektir. Öte yandan, aynı şekilde ülke düzeyinde hakkaniyetin de bu dağılıma bağımlı olduğu açıktır. O nedenle, bölgesel olmayan her politikanın bölgesel etkisi olacağını gözden çıkartmamak gerekir. Örneğin, ülke çapında uygulanan para politikalarının bölgeler üzerinde farklı etkileri olacağını kabul etmek gerekir. Avrupa Birliği içinde Yunanistan krizi ile yaşanan durum buna önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Bir diğer önemli etki **bölgesel bütünleşim** (entegrasyon), bölgeler arası ticaretin serbestleşmesi sonucu ortaya

Sanatın Doğuş'u

Santral İstanbul Kurucu Ortaklığı
İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Projesi Kurumsal Ortaklığı
Leyla Gencer Şan Yarışması Sponsorluğu
Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası ile Kampüste Senfonik Akşamlar Projesi
Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Konser Salonu Teknik İyileştirme Projesi
Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Ana Sponsorluğu
Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri'ne Enstrüman Bağışı
Doğuş Çocuk Senfoni Orkestrası
D-Marin Turgutreis Uluslararası Klasik Müzik Festivali

Doğuş Grubu olarak çok sesli evrensel müziğin gelişimi için çeşitli platformlarda katkı sağlıyor, Türkiye'nin geleceği için kültür sanatın gelişimine destek vermeye devam ediyoruz.

DOĞUŞ GRUBU

çıkmaktadır. Bölgeler arasında, fiziksel, sosyal ve yönetim farkları azaldıkça, son tüketim ve ara mallarının bölgeler arası taşınma/işleme maliyetleri düşecektir. Bu da, firmaları yer seçiminde rahatlatarak, büyük piyasaların yakınlarında, üretim etkinliği azaltacak biçimde yığılma ve yoğunlaşmalarına neden

Ancak eşğin aşılmasını sağlayacak kadar güçlü müdahaleler olduğunda, bu politikanın sonuçlarının kalıcı olacağını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Eşiğe yakın durumda küçük ve geçici olması beklenen bir müdahalenin sonucunda ortaya çıkan büyük yığılma ve geriye çevirebilmek için çok daha kapsamlı, güçlü ve pahalı politikalar uygulamak zorunda kalınabilmektedir.

olacaktır. Politikaların sonucu açısından, mal ve faktör ticaretinin kolaylaşması, bölgelerarası farklı vergi, teşvik ve desteklerin uygulamalarının bölgesel yığılmalara yol açması ve bu yolla da toplam etkinlik ve bölgesel gelir dağılımı üzerine daha fazla etki eder hale gelmesi demektir.

Herhangi bir nedenle bölgeler arasında malların ve faktörlerin akışkanlığı önemli ölçüde kısıtlanmış ise, uygulanacak politikaların hiçbir etkisi olmayabilir, özellikle de bu politikaların öngördükleri müdahaleler sınırlı ise. Bu durumda uygulanan politikalar **eşik etkisi**ne maruz demektir. Dolayısıyla bölgesel politikalarda yapılan kısmi ayarlamalar, düzenlemeler tümüyle etkisiz kalabilmektedir. Örneğin firmaların bir bölgede yığılmasını engellemek üzere daha geri kalmış bölgelere verilen teşvikler yeterince büyük değilse, sadece kaynak israfı olmaktan öteye gidemeyecektir.

Ancak eşğin aşılmasını sağlayacak kadar güçlü müdahaleler olduğunda, bu politikanın sonuçlarının kalıcı olacağını da göz ardı etmemek gerekmektedir. **Kitlenme etkisi** denilen ve birikimli nedensellik sonucu ortaya çıkan, bölgede yığılma ve bunun sonucu hızlı büyüme başladığında

veya, aksi şekilde, bir kere bölgeden kaçış başladığında bunu durdurmanın zor olması, bölgesel eşitsizliğin artarak sürmesini getirir. Bir başka ifade ile kimi zaman geçici olarak uygulanan politikalar kalıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Eşiğe yakın durumda küçük ve geçici olması beklenen bir müdahalenin sonucunda ortaya çıkan büyük yığılma ve geriye çevirebilmek için çok daha kapsamlı, güçlü ve pahalı politikalar uygulamak zorunda kalınabilmektedir.

Bölgeler arası farkların ekonominin ve sosyal yaşamın doğası gereği olduğunu görmek ve bu doğayı kabullenmek sorunların çözümü için ilk koşuldur. Sorunların çözümü için bölgelerin birbirleriyle her şekilde bağıntılı olduğunu da kabul etmek gerekir.

Eğer malların ve faktörlerin bölgelerarası dolaşımı önünde hiçbir (fizikî ve/veya idari) engel yoksa ve iktisadî yapıda dışsallıklar olduğu varsayılırsa, küçük müdahaleler sonucu endüstrilerin hangi bölgede yığılacağını kestirebilmek mümkün değildir. Bu durumda herhangi bir endüstrinin bir kısmını başka bir bölgeye taşımak üzere verilen teşviklerin tamamen ilgisiz bir endüstriyi tümüyle o bölgeye taşıması, **seçme etkisi** nedeni ile olası bir durum yaratmaktadır.

Son olarak **eşgüdüm etkisi**nin önemi unutulmamalıdır. Bireylerin beklentilerinin kendi kendisini doğru çıkaracak kehanetlere dönüşmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Bir firmanın nerede kurulacağı önemli ölçüde o firmanın sahibinin diğer firmaların nerede kurulacağını beklentisine dayanmaktadır. Örneğin politika yapımcılar tarafından uygulanacağı söylenen bir politika, diyelim ki bir bölgeden otoyol geçeceği, eğer ekonominin oyuncuları tarafından inanılır kabul edilir ve bu bölgede arazinin değerlendirileceği düşünülürse, o bölgeye akın getirecek, artan talep arazinin değerlendirilmesini sağlayacaktır. Burada önemli olan otoyolun yapılıyor olması değil, yapılacağına duyulan inançtır. Bir

başka deyişle, hiçbir uygulama yapmadan, beklentileri yöneterek bölgesel politika yapılabileceği gibi; hiçbir uygulama düşüncesi olmadan ortaya atılan politika önerilerinin de bölgeleri etkileyeceğini dikkate almak gerekmektedir.

Özetlemek gerekirse, bölgeler arası farkların ekonominin ve sosyal yaşamın doğası gereği olduğunu görmek ve bu doğayı kabullenmek sorunların çözümü için ilk koşuldur. Sorunların çözümü için bölgelerin birbirleriyle her şekilde bağıntılı olduğunu da kabul etmek gerekir. Bölgelerarası mal ve faktör akışkanlığının kısıtlı olduğu, üretimde ve piyasalarda dışsallıkların yaşandığı bir ekonomide, hiçbir politika sadece bir bölgeye, bir sektöre özgü olamayacağı aşîkârdır. Makro ya da mikro düzeyde her politik uygulama tüm ülkeyi etkileyecektir. Gelişen teknoloji ve iktisadi uygulamalar mal ve faktör akışkanlığını hızlandırdığı ölçüde bölgesel politikaların etkisi de artacaktır.

Kaynakça

Altınbaş, S., F. Doğruel, ve M. Güneş (2002), 'Türkiye'de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı mı?', VI. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi, 11-14 Eylül, Ankara.

Brennan, A., J. Rhodes ve P. Tyler (1998), 'New Findings on the Nature of Economic and Social Exclusion in England and the Implications for New Policy Initiatives', University of Cambridge, Department of Land Economics Discussion Paper, Sayı 101.

Doğruel, F. ve Doğruel, S. (2003), 'Türkiye'de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme', Köse, A.H., Şenses, F. ve Yeldan, E. (der.), İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar-Korkut Boratav'a Armağan içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, Sayfa 287-318.

Dünya Bankası, (2009) , World Development Report: Reshaping Economic Geography, Dünya Bankası yayını, Washington D.C., ABD.

Erlat, H. (2005), 'Türkiye'de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı', Erlat, H. (der.), Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi içinde, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, Sayfa 251-276.

Ersel, H. ve A. Filiztekin (2008), 'Incentives or compensation? Government support for private investments in Turkey', ed. Ahmed Galal, Industrial Policy in the Middle East and North Africa: Rethinking the Role of the State, The American University in Cairo Press, Kahire, Mısır.

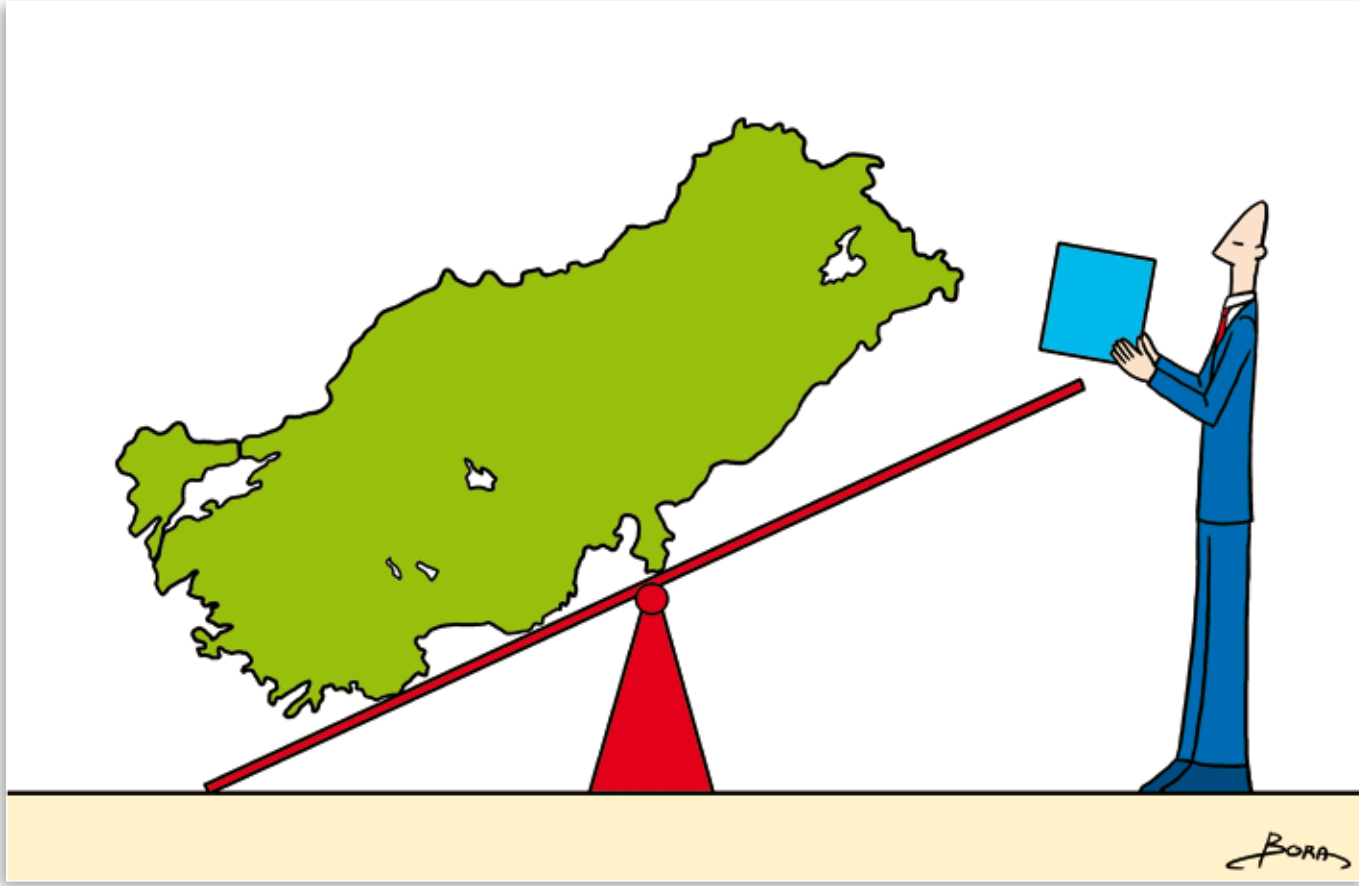
Filiztekin, A. (1998), 'Convergence Across Industries and Provinces in Turkey', Koç University Working Paper Series, Sayı 1998/08.

Filiztekin, A. (2008), Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar, TÜSİAD Yayını, İstanbul.

Gezici, F. ve G.J. Hewings (2004). 'Regional Convergence and the Economic Performance of Peripheral Areas in Turkey', Review of Urban & Regional Development Studies, Cilt 16, Sayı 2, sayfa 113-132.

Karaca, O. (2004), 'Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?', Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni Sayı 2004/07.

Temel, T., A. Tansel, ve P.J. Albersen (1999), 'Convergence and Spatial Patterns in Labor Productivity: Nonparametric Estimations for Turkey', Journal of Regional Analysis and Policy, Cilt 29, Sayı 1, sayfa 3-19.

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA DÜŞÜNÇESİNİN EVRİMİ VE KALKINMA AJANSLARI

Dr. Emin Yaşar Demirci

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri

Ülkemizde kalkınma ajanslarının kuruluşu oldukça yeni bir gelişme. 2006 yılında İzmir ve Çukurova (Adana-Mersin) Düzey 2 bölgelerinde başlanan pilot uygulamayı bir kenara bırakırsak mevcut 26 kalkınma ajansının ortalama yaşı bir buçuk yıldan daha kısa bir süreyi kapsamaktadır.

Yeni bir olgu olmasına karşılık kalkınma ajanslarının kurumsal ve yasal dayanaklarının gelişimi daha eski tarihlere kadar geri götürülebilir. Tarihsel perspektif içinde Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının kuruluşuna giden süreci üç temel başlık altında inceleyebiliriz.

1. Planlı dönem öncesinde ve planlı dönemde bölgesel planlama ve bölgesel kalkınma düşüncesi
2. Avrupa Birliği adaylık statüsünün elde edilmesi ve bölgesel kalkınma ve kalkınma ajansları.
3. Avrupa Birliği-Türkiye Eş Finansmanlı Kalkınma Programları ve kalkınma ajansları

1. Planlı dönem öncesinde ve planlı dönemde bölgesel planlama ve bölgesel kalkınma düşüncesi

Kalkınma ajanslarının kuruluşu üzerindeki etkisi doğrudan zorunlu nedensel bir ilişki olarak görülme de, bugünkü anlamda bir

bölge planı ve bölgesel kalkınma mevhumunu yansıtmaya da ülkemizde bölgesel ölçekte planlama çalışmalarının tarihini planlı dönem öncesine kadar geri götürmek mümkündür.

Literatürde bölgesel planlama (DPT’nin 1960 yılında kuruluşu ve 1963 yılında hazırladığı I.Besiyılık Kalkınma Planı ile başlatılan) planlı dönem öncesine kadar geri götürülmektedir. Ülkemizde bölgesel kalkınma planlamanın ulusal planlardan daha eski bir uğraş olduğu iddia edilen bu görüşe göre 1949 yılında, Doğu Anadolu’nun kalkındırılması için özel olarak bir bölge planı hazırlanmış, ancak “ülkenin doğusu ve batısı arasında ayırım yapılamaz” düşüncesiyle uygulamaya konmamıştır.

1949 tecrübesini bir kenara koyarsak Türkiye’de ilk bölgesel planlama teşebbüsü planlı dönemin hemen öncesinde, 1959 yılında, başlatılan Antalya Bölgesi projesidir. Planlı dönemle birlikte bunu, İstanbul Belediyesinin talebi üzerine, İmar ve İskan Bakanlığı tarafından 1960 yılı sonunda İstanbul’da kurulan Bölge Planlama Bürosu tarafından hazırlanan ve 1964 yılında tamamlanan Marmara Bölgesi Projesi; 1961 yılında, İmar ve İskan Bakanlığı tarafından başlatılan ve 1963 yılında tamamlanan Zonguldak Bölgesi Projesi; 1962 yılında yine İmar ve İskan Bakanlığı tarafından başlatılan ve 1963 yılında tamamlanan Çukurova Bölgesi projesi takip etmiştir. Anca bu bölgesel planlama çalışmaları, kapsamlı bölgesel kalkınma anlayışından uzak, hızlı kentleşmenin getirdiği sorunları çözmeye yönelik, fiziki planlama ile sınırlı çalışmalar olarak kalmışlardır.

Ülkemizde bölge planı ve bölgesel kalkınma kavramının tarihi daha eskilere götürülebilse de kavramın bugünkü anlamına yakın uygulamanın ilk örneği Güneydoğu Anadolu Projesidir. Başlangıçta Aşağı Fırat ve Dicle havzalarına yönelik enerji ve sulama amaçlı olarak düşünülen projelerin 1980 yılından itibaren “Güneydoğu Anadolu Projesi” şeklinde adlandırılmasının benimsenmesiyle bölgenin kalkınması entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınmaya başlanarak bir bölgesel kalkınma programına dönüştürülmüştür. GAP’ın yürütülmekte olan faaliyetlerinin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi ise 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’na verilmiştir. 1989 Yılında ise çıkarılan bir Kanun Hükmünde Kararname ile Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuştur.

1994 yılında çıkarılan “Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile

DPT içinde oluşturulan “Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü” nün kararname ile tanımlanan görevleri bir anlamda bölge ölçekli kalkınma projelerinin de habercisi sayılabilir. Bu projelerden ilki Zonguldak, Karabük ve Bartın illeri kapsıyan ve kısa adı ZBK olarak adlandırılan bölgesel kalkınma projesidir. DPT tarafından fizibileterine 1995 yılında başlanan ve 1997 yılında tamamlanan projenin amacı; özel sektöre yeni yatırım alanlarını açmak, uzun ve orta vadeli bölgesel gelişme planı hazırlamak ve bölgede yatırım alanları oluşturmaktır.

DPT’nin bölgesel planlama çalışmalarından bir diğeri ise 2000 yılında tamamlanan ve kısa adı DAP olarak bilinen Doğu Anadolu Projesi’dir. Toplam 16 ili kapsayan (Erzurum, Erzincan, Gümüşhane Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Van, Bitlis, Muş, Hakkari, Bingöl, Tunceli, Malatya, Elazığ) bu projenin amacı Türkiye ortalamasının oldukça altında gelişme gösteren bu bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan kalkınmasını sağlamaktır.

Ülkemizde bölge planı ve bölgesel kalkınma kavramının tarihi daha eskilere götürülebilse de kavramın bugünkü anlamına yakın uygulamanın ilk örneği Güneydoğu Anadolu Projesidir.

Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı, DOKAP, Türkiye’nin kuzeydoğusunda yer alan Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsayan bölge için hazırlanmıştır. Bölge, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden sonra Türkiye’nin en geri kalmış bölgesidir. Plan, Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) tarafından DPT koordinasyonunda hazırlanmıştır. DOKAP ile Doğu Karadeniz Bölgesi için hedef yılı 2020 olmak üzere, kısa ve uzun dönemli bir entegre bölge gelişme ana planı hazırlanması ve bu plan doğrultusunda öncelikli sektörlerin ve mümkün olabilecek yatırım projelerinin tespit edilmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. DOKAP, bölgenin ekonomik yapısını güçlendirerek ortalama gelir düzeyini yükseltmeyi ve bölge içi gelir dağılımını iyileştirmeyi, bölgenin sosyal gelişimini ve dayanışmayı güçlendirerek bölge içi entegrasyonu sağlamayı hedeflemektedir.

Kalkınma Ajanslarının kuruluşu öncesinde gerçekleştirilen

son bölgesel plan örneği Yeşilirmak Havza Gelişim Projesidir (YHGP). Yeşilirmak Nehri ve kollarının sularını topladığı havzayı içine alan Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerini kapsayan proje 2006 yılında tamamlanmıştır. Proje ile havzada ekolojik denge ile uyumlu yapısal sosyo-ekonomik dönüşümle sürdürülebilir bir gelişme hedeflenmiştir.

Bugün itibari ile bakıldığında 26 ajansın tamamının kuruluş ve eleman alımı gerçekleşmiş olup bunların çoğu mali destek programına başlamış bulunmaktadır. Yıl sonuna kadar mali destek programına başlayan ajans sayısının 20'yi aşması beklenmektedir.

2. Avrupa Birliği adaylık statüsünün elde edilmesi ve bölgesel kalkınma ve kalkınma ajansları.

Türkiye'nin, 1999 yılında Avrupa Birliği adaylık statüsünü elde etmesinden sonra, başlattığı idari ve siyasi reformlar bölgesel politikaların geliştirilmesi ve kalkınma ajanslarının kuruluşuna giden yolun aşamalarını oluşturmaktadır. Bu aşamaları, Katılım Öncesi Ortaklık Belgelerinde somut olarak izlemek mümkündür.

Bu belgelerin ilki 2001 yılında yayınlanan birinci Katılım Ortaklığı Belgesidir. Bu belgenin kısa vadeli hedefleri arasında bölgesel politika ve yapısal araçların eşgüdümü başlığı altında Türkiye'den; topluluk kurallarına uygun bir İstatistiki Bölge Birimleri sınıflandırmasının (İBBS) hazırlanması, etkili bir bölgesel politikanın geliştirilmesi için bir strateji benimsenmesi, planlama sürecinde projelerin seçiminde bölgesel politika ölçütlerinin kullanımına başlanması istenmektedir.

2003 yılında yayınlanan Katılım Ortaklığı Belgesinin; Ulusal Kalkınma Planı ve Düzey 2 düzeyinde bölgesel kalkınma planları hazırlanması suretiyle, bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan bir ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikasının geliştirilmesi ve bölgesel kalkınmayı yürütecek idari yapıların güçlendirilmesi öncelikleri belgenin gerçekleştirilmesi istenen kısa vadeli hedeflerini oluşturmaktadır.

2006 Katılım Ortaklığı Belgesinde ise Türkiye'den "Bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan, ekonomik ve sosyal uyuma yönelik stratejik çerçevenin geliştirilmeye devam edilmesi" istenmektedir.

Katılım öncesi Avrupa Birliği müktesebatına uyum sürecinde hazırlanan siyasi ve idari reformların hazırlanması kadar uygulamaya konması da en az birincisi kadar önemlidir. Bölgesel politikalar söz konusu olduğunda hazırlanan reformlarla ilgili olarak bölgesel düzeyde farkındalık yaratılması onların uygulanmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bölgesel kalkınma ve kalkınma ajansları söz konusu olduğunda farkındalık yaratma hususunda hiçbir uygulama Avrupa Birliği-Türkiye Eş Finansmanlı Kalkınma Programlarının yerini tutamaz.

3. Avrupa Birliği-Türkiye Eş Finansmanlı Kalkınma Programları ve kalkınma ajansları

Planlı dönemin entegre bölgesel gelişme planlarından en yaygın uygulama imkanı gerekli finansman kaynaklarının sağlanabildiği ve önemli ölçüde yerel kamuoyu ve aktörlerce de benimsenmiş olan GAP projesi olmuştur. ZBK, DAP, DOKAP ve YHGP ise gerek yeterli finansmanın sağlanamaması ve gerekse yerel aktörlerce benimsenmemesi sebebiyle uygulama şansı bulamamıştır. Ancak Avrupa Birliği adaylık statüsünün elde edilmesinden sonra uygulamaya başlanan AB Türkiye Eş finansmanlı Kalkınma Programları çerçevesinde sağlanan hibe destekleri ile DAP, DOKAP ve YGHP, sınırlı da olsa, uygulama alanı bulmuşlardır.

Bölgesel politikalar söz konusu olduğunda hazırlanan reformlarla ilgili olarak bölgesel düzeyde farkındalık yaratılması onların uygulanmasında çok önemli bir yere sahiptir.

Bunlardan ilki Bitlis, Hakkari, Muş ve Van illerini kapsayan TRB2 Düzey2 Bölgesinde uygulanan ve DAKP olarak bilinen Doğu Anadolu Kalkınma Programıdır. Teklif çağrısına 19 Nisan 2005 tarihinde çıkılan bu programla toplam 33.500.000 Euro'luk hibe tutarının 29.002.985 Euro'su başarılı bulunan projelere kullanılmıştır.

AB Türkiye Eş Finansmanlı Kalkınma programlarından ikincisi 4 Mayıs 2005 tarihinde teklif çağrısına çıkılan ve üç Düzey 2 bölgesini (TR82, TR83 ve TRA1) ve 10 ili (Çankırı, Kastamonu Sinop, Amasya, Çorum, Samsun, Tokat, Bayburt, Erzincan ve Erzurum) kapsayan programdır. Programın toplam bütçesi olan 49.330.000 Euro'nun ise 48.274.199 Euro'su başarılı bulunan projelere kullanılmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 30 Mart 2006 tarihinde, kanunun Anayasa aykırılığı gerekçesi ile, Anayasa Mahkemesi'nde açtığı iptal davası ajansların geleceği hususunda bir belirsizliğe yol açmış, bu belirsizlik, davanın sonuçlandığı tarihe kadar devam etmiştir.

Eş finansmana dayanan kalkınma programlarından üçüncüsü 18 Nisan 2006 tarihinde teklif çağrısına çıkılan ve dört Düzey2 bölgesini (TRA2, TR72, TR52, TRB1) ve toplam 13 ili kapsayan programdır. Programda hibeler için tahsis edilen 81.67 milyon Euro'luk kaynağın tamamı sözleşmeye bağlanarak başarılı projelere kullanılmıştır.

Eş finansmanlı kalkınma programlarının sonuncusu 9 Nisan 2007 tarihinde ilan edilen ve Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsayan TR90 Düzey 2 Bölgesi Kalkınma Programı'dır. Toplam tutarı 18 milyon Euro olan hibenin tamamı başarılı olan projelere kullanılmıştır.

4. Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu

Katılım Ortaklığı Belgelerinde, Avrupa Birliği'nin bölgesel düzeyde uyguladığı müktesebata uyum çerçevesinde, Türkiye'den karşılaması istenen kısa vadeli hedeflerden İstatistiki Bölge Birimleri sınıflandırılması, 22 Eylül 2002 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile uygulamaya konmuştur. Buna göre Türkiye'de 12 Düzey1, 26 Düzey2 ve 81 Düzey3 İstatistiki Bölge Birimi tanımlanmıştır. 2006 yılında çıkarılan 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile de, 2003 yılındaki Katılım Ortaklığı Belgesinde kısa vadeli hedefler arasında yer alan, bölgesel politikalarla ilgili kısa vadeli hedeflerin yasal çerçevesi oluşturulmuştur.

25.01.2006 tarihinde yasalaşan 5549 sayılı kalkınma ajansları

kanunu 31.05.2006 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulamaya konmuş, bu karar ile İzmir ve Çukurova Düzey 2 (Adana-Mersin) bölgelerinde pilot uygulama olarak kalkınma ajansları kurulmasına karar verilmiştir.

Ancak 5449 sayılı kanunun 08.02.2006 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmesini müteakip Cumhuriyet Halk Partisi'nin 30 Mart 2006 tarihinde, kanunun Anayasa aykırılığı gerekçesi ile, Anayasa Mahkemesi'nde açtığı iptal davası ajansların geleceği hususunda bir belirsizliğe yol açmış, bu belirsizlik, davanın sonuçlandığı tarihe kadar devam etmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 30.11.2007 tarihli kararında 5449 sayılı kanunun sadece iki maddesini iptal ederek kanunun Anayasa uygunluğunu onaylaması ile belirsizlik sona ermiş, Kalkınma Ajansları uygulamasına devam etmenin yolu açılmıştır. 22.Kasım 2008 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile, 2006 yılında kurulan İzmir ve Çukurova Kalkınma ajanslarına ilave olarak 8 Düzey2 bölgesinde daha kalkınma ajansı kurulmasına karar verilmiştir. Böylece ajans kurulan bölge sayısı 10'a ulaşmıştır.

Bugün itibari ile bakıldığında 26 ajansın tamamının kuruluş ve eleman alımı gerçekleşmiş olup bunların çoğu mali destek programına başlamış bulunmaktadır. Yıl sonuna kadar mali destek programına başlayan ajans sayısının 20'yi aşması beklenmektedir.

Kasım 2008'de kurulmasına karar verilen 8 ajans henüz kurulma aşamasında iken 25 Temmuz 2009 tarihli yeni bir Bakanlar Kurulu Kararı ile geri kalan 16 Düzey2 bölgesinde daha kalkınma ajansı kurulması kararı ile de toplam 26 Düzey2 bölgesinin tamamında kalkınma ajansı kurulma süreci başlamış oldu. Bugün itibari ile bakıldığında 26 ajansın tamamının kuruluş ve eleman alımı gerçekleşmiş olup bunların çoğu mali destek programına başlamış bulunmaktadır. Yıl sonuna kadar mali destek programına başlayan ajans sayısının 20'yi aşması beklenmektedir.

Kalkınma ajansları, yapacakları çalışmalar ve uygulayacakları tedbirlerle bölgesel kalkınmanın ülkemizdeki evriminin bundan sonraki aşamalarını belirleyeceklerdir. Ajansların başarısı hepimizin başarısı olacaktır. Hiç kimsenin aksini düşünme lüksü dahi yoktur.

BÖLGESEL KALKINMA, KALKINMA AJANSLARI, SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ VE TÜRKONFED

Celal Beysel
TÜRKONFED Başkanı

Türkiye, bugün dünyanın 17. büyük ekonomisi olmakla övünen, gelişmekte olan piyasalar içinde küresel olarak dikkat çeken, genç nüfusuyla öne çıkan bir ülke. Ancak ülke genelindeki parlak görüntüye daha yakından bakıldığında, gelişmenin, sanayileşmenin, büyümenin bölgeler arasında büyük farklar arz ettiği hemen dikkat çekiyor. İşte bu nedenle, son yıllarda bölgesel kalkınma kavramı, sürdürülebilir büyüme tartışmalarında başrolü oynuyor.

Aslında Türkiye bölgesel kalkınma kavramıyla yeni tanışmadı. Özellikle 80'li yılların başından itibaren, Güneydoğu Anadolu Projesi'yle (GAP) daha görünür olan çeşitli bölgesel kalkınma

politikaları mevcut. Bu politikaların ivme kazanması ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılması ise, Avrupa Birliği (AB) tam üyelik süreci ile başladı.

AB uyum sürecinin bir parçası olarak gelişmişlik faktörleri göz önüne alınarak belirlenen 12 bölge bazında Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) koordinasyonunda, kalkınma ajanslarının kuruluş çalışmalarına başlandı. 2000'li yılların başında başlayan bu çalışmalar, ajansların kuruluş amaç ve şekli ile mevcut kanunlarındaki çelişkiler nedeniyle düşünüldenden uzun bir sürece yayılmış olmakla birlikte, bugün artık sorunların aşıldığı görülüyor.

Kalkınma Ajansları Kanunu'nun hazırlanışı sırasında özel sektörün temsilcisi bir çatı örgüt olan TÜRKONFED, taslaktaki merkezîyetçi yapıya karşı çıktı ve yerel iş dünyası örgütlerinin ajans yönetimlerinde daha etkin ve temsil gücü yüksek bir biçimde yer almasını savundu. 2006 yılında kanun yayınlandığında karşılaşılan tablo ise, beklentileri karşılamıyordu. Evet, ajansların yönetim kurullarında bazı sivil toplum kuruluşlarının (STK) yer alması öngörülüyordu ama Yönetim Kurulu ve Kalkınma Kurulunda sivil kesimin ağırlığı ve özellikle iş dünyasının yaygın temsili açısından sıkıntılar giderilememişti. Bu sıkıntıların başında, ajanslarda STK'ların yeterli ölçüde temsil edilmemesi gelmektedir.

Ülkemizde STK'lar

Pek çok çeşidi olmakla beraber ilk bakışta ülkemizdeki STK'ları iki kategoriye ayırabiliriz. Birinci kategoriye, kanun gücüyle kurulup, aidatları yine kanun gücüyle, adeta vergi ve harç gibi toplanan, çoğu kez devletin bir görevini yerine getiren sivil toplum kuruluşlarını koyabiliriz. Ülkemizde oda ve birlikler, yani TOBB, TİM ve TMOBB, Tabibler Odası gibi kuruluşlar bu ilk kategoriye girerler. Kanunlarla kurulmuşlardır, aidatları kanun gücüyle toplanır. AB'de bu tür hibrid STK'lar– yani kanun gücüyle kurulup, gelirleri kanun çerçevesinde toplanan ancak yönetim kurulu adaylıklarının gönüllü olduğu kurumlar- mevcuttur. Oralarda bu tür STK'ların bizdekinden farkları daha çok şeffaflık ve denetlenebilirlik konularındadır.

İkinci kategoriye ise, kanunlar çerçevesinde kurulmuş olmakla birlikte, kendi içlerinde bağımsız hareket edebilen gönüllü STK'lar girer. STK kavramını en fazla içselleştirmiş, demokrasininin güçlendirilmesinde en etkin kullanabilmiş ABD'de STK deyince akla sadece gönüllü STK'lar gelir. Orada, sivil toplum örgütleri yaygın olarak Non-Governmental Organizations – hükümetten bağımsız kuruluşlar- (NGO) olarak adlandırılırlar.

Ülkemizde pek çok gönüllü STK mevcuttur. Tabii Türkiye'deki gönüllü STK'lar arasında da bağımsızlık, şeffaflık ve denetlenebilirlik açısından önemli farkların olduğu da unutulmamalıdır. Sanayi ve İşadamları Dernekleri (SİAD'lar), ikinci kategori içinde, yani gönüllü sivil toplum kuruluşları arasında yerlerini alırlar.

Ajansların özel bir şirket gibi, bölgesel kalkınma konusunu çok iyi bilen kişiler tarafından yönetilmesi, Avrupa Birliği ülkelerinde yaygın olarak görülen bir model. Tabii, bu yönetim modelinde ajansların hem bağımsız denetçiler hem de kamu tarafından sıkı bir şekilde denetlenmesi de şart.

Hangi tür STK'nın çağdaş demokrasi açısından ne kadar gerekli ve önemli olduğu hususu önemli bir tartışma konusu olmakla birlikte, bu yazı çerçevesinde tartışılmamıştır.

Türkiye'de Kalkınma Ajanslarının Yapısı; Yönetim Kurulu ve Kalkınma Kurulu

Bölgesel kalkınmanın temel taşı olması planlanan kalkınma ajanslarının kuruluşunda kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Kalkınma kurulu, ajansın danışma organı niteliğindedir. 100 kişilik bu kurum, herhangi bir kritere bağlı olmaksızın, valiler ve DPT'nin arzusuna göre şekillenmektedir. Dolayısıyla kurul çoğu kez kamu ağırlıklı bir yapıya bürünmekte, başkanlar ve üyeler çoğu kez kamu görevlisi olmaktadır.

Ajans büyüklüğüne göre değişen sayıda ve katılımı üyesi olan Yönetim Kuruluna gelince, çok ili kapsayan ajanslarda, yönetim kurulunda sivil toplum ve özel sektörü temsil görevi yarı resmi statüdeki sanayi ve ticaret odalarına verilmiştir. Gönüllülük esasıyla kurulmuş STK'ların çok illi ajansların yönetimde yer alması kanun ile engellenmiştir. Bu durum, TÜRKONFED görüşüne göre yetersiz bir temsil demektir. Kaldı ki bu yönetim kurullarında yarı resmi temsilcilerin oranı dahi % 25 gibi son derece düşük bir seviyededir. Yönetim Kurulu Başkanının vali olması, ataması DPT tarafından yapılan genel sekretere geniş yetki verilmiş olması da ajansın çalışma felsefesinin merkezîyetçilikten uzaklaşamayacağını bir göstergesidir.

Tek ilden oluşan kalkınma ajanslarında, kalkınma kurulu içerisinde 3 üyeye de yönetim kuruluna seçilme şansı verilmesi, ajansların zaman içerisinde mütevazı da olsa demokratikleşirebileceği müjdesini veriyor gibidir. Ancak, kurulun yapısı nedeniyle yönetim kuruluna kurul içerisinde

seçilebilecek bir gönüllü STK da olsa olsa il valisinin ve/veya hükümetin istediği bir gönüllü STK olabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Yönetim ile ilgili bir öneri ise, bölge milletvekillerinin ajansların doğal üyesi olması. Böylece, hem bölge sorunlarının ulusal arenaya taşınmasının kolaylaşacağı, hem de ajansların daha iyi hizmet vermeye teşvik edeceği düşünüyor.

Kalkınma Ajansları'na yeredenli bakış

Yapısındaki sorunlara karşılık, kalkınma ajanslarının kurulması Türkiye’de bölgesel gelişme dinamiklerinin hayata geçirilmesinde önemli bir aşama teşkil etmektedir. TÜRKONFED de ajansların bu yapısı ile olsa da daha iyi çalışabilmesi için destek vermekte ve çeşitli bölgelerde, kendisine bağlı 38 federasyon/dernek ile 15 ajansın kalkınma kurulunda; bir üye derneği de İzmir Kalkınma Ajansı’nın yönetim kurulunda yer almaktadır. TÜRKONFED, ajansların çalışmaları hakkındaki bu geniş tecrübesinden çıkan önerileri de ajans yapılarının iyileştirilmesi amacıyla dile getirmektedir.

Bu tecrübelerde en sık ortaya çıkan sorun ajanslardaki merkezîyetçi yapıdır. Üyelerimiz kararlar üzerinde hiçbir etkileri olmamasından rahatsızlıklarını sıklıkla dile getiriyorlar.

Ajansın iş hayatını yeterince tanımaması da bir başka önemli sorundur. Ajans yönetiminin ve çalışanlarının iş hayatına yönelik çok fazla tecrübelerinin olmayışı, iş insanlarının sorunlarına hızlı çözümler üretebilen esnek kurumlar olmasının önünde önemli bir engel olarak görülüyor. Ajansın iş dünyasını daha yakından tanıyabilmesi için saha çalışmalarına hız verilmesi, gerekirse bölge iş insanlarının teker teker ziyaret edilerek sorunlarının ve önerilerinin dinlenmesi tavsiyeler ediliyor.

Ajanslarda aktif olan üyelerimiz yönetimin bürokratikleşmesine son verilip profesyonelleşmesini öneriyorlar. Ajansların özel bir şirket gibi, bölgesel kalkınma konusunu çok iyi bilen kişiler tarafından yönetilmesi, Avrupa Birliği ülkelerinde yaygın olarak görülen bir model. Tabii, bu yönetim modelinde ajansların

hem bağımsız denetçiler hem de kamu tarafından sıkı bir şekilde denetlenmesi de şart.

Ajans başkanlığı görevinin zaten işi başından aşkın olan bir kamu yetkilisine (valilere) bırakılmış olması da dile getirilen sorunlardan biri. Daha büyük bir sorun ise, başkanlığın her yıl bölge içindeki diğer bir ile geçmesi. Ajanslarda yaşanan fiili durum şöyle: Bölgenin merkez ilinin valisi kuruluş çalışmalarını başlatıyor. Gerekli seçimler yapılıyor, genel sekreterlik kadrosu kuruluyor, bölgesel strateji raporu için araştırmalar ve toplantılar yapılıyor, rapor DPT ‘ye onaya gönderiliyor, onaylanan rapor doğrultusunda ajanslar proje duyurusu yapıyor ve bu arada bir yıl geçmiş oluyor. Ajans başkanlığı ikinci ilin valisine geçiyor. Yeni vali, diğer vali başkanlığında başlatılmış işleri devam ettirmeye gayret ediyor. Bu, kısıtlı görev süresi nedeniyle başarılı olması mümkün olmayan bir iş. Tabii, atamalar da bir başka sorun. Merkezi hükümet tarafından atanan valilerin görev yaptıkları bölgelerin ansızın değişmesi de mümkün. 2009’da kurulan ve çalışmalarına başlayan İstanbul Kalkınma Ajansı’nın başkanı da olan Muammer Güler’in yerine Mayıs 2010’da Diyarbakır Valisi Avni Mutlu’nun atandığı herkesin malumu.

Yönetim ile ilgili bir öneri ise, bölge milletvekillerinin ajansların doğal üyesi olması. Böylece, hem bölge sorunlarının ulusal arenaya taşınmasının kolaylaşacağı, hem de ajansların daha iyi hizmet vermeye teşvik edeceği düşünüyor.

Kalkınma kurullarının etki gücünün çok sınırlı olması ciddi bir şikayet konusu. Kalkınma ajansları kanununda hiyerarşik yapının en üst basamağında sayılan kalkınma kurullarının işlevselliğinin artırılması, örneğin kurul başkanının yönetim kurulunun doğal üyesi olması, kurula DPT onayı almadan, özellikle idari ve güncel konularda sarf edebileceği bir bütçe ayrılması, sadece danışma kurulu statüsünde olmayan, görüşleri tavsiyeden daha güçlü sayılacak bir düzenleme talep ediliyor.

Kurulla ilgili bir başka önemli eleştiri de, üyelik seçimine yönelik. Kalkınma kurulunda yer alan üyelerimiz dahil, çok sayıda iş insanı, kurul seçimleri için demokratik ve şeffaf bir süreç tasarlanması gerektiğini belirtiyorlar. Tabii bu bağlamda liyakat açısından bir çerçeve çizilmesinin önemi de açıktır.

Kalkınma kurulunun yerel temsilcilerin beklentilerini karşılayacak etkinliğe sahip olmaması, kurulda alınan kararların Yönetim Kurulunda yeterince dikkate alınmaması, tartışılmaması, kurul üyelerinin görevlerini sahiplenmelerini engelliyor. Kalkınma

kurullarında yer alan üyelerimiz, zamanla toplantılara katılımın düştüğünden, bazı ajanslarda çoğunluk sağlanamadığından bahsediyorlar. Katılım olmaması durumunda, kanunda yer alan üyelikten düşürme yaptırımının da uygulanmadığına dair şikayetler geliyor.

Daha genel sorunlar arasında, ajansların iletişim sorunları yer alıyor. TÜRKONFED üyesi iş insanları, ajanslar kurulurken, kendileri dışında pek az kişinin ve kurumun bu yapıları tanıdığını, ajansların amaç ve görevlerinin yeterince anlatılmadığını belirtiyorlar.

Ajansların bölgenin yatırım imkanlarını tanııtma ve bölgeye yatırım çekmede beklentileri karşılayacak kadar etkin olamadıkları da dile getiriliyor ve ajansların daha aktif çalışması arzu ediliyor. Bu amaçla, bölgenin potansiyelinin ve rekabet avantajı olduğu noktaların doğru tespit edilmesi de öne çıkıyor. SWOT analizlerinin yanı sıra, kalkınma kurulu üyelerinin kendi görüşlerini sunduğu raporlar hazırlamasının da faydalı olacağı vurgulanıyor. Büyük resme bakıp, siyasi kaygıların bir kenara bırakıldığı ve bölge için kazançlı yatırım olanaklarının objektif değerlendirildiği çalışmalar yapılması bir zorunluluk.

TÜRKONFED ve Kalkınma Ajansları

Ajansların kurulması ve çoğunun fiilen çalışmaya başlaması ile

Söylenebilecek son söz, gönüllü, bağımsız, şeffaf ve tarafsız sivil toplum örgütlerinin güçlenmesinin tüm toplumun çıkarına olacağıdır. Refahın yolu, demokrasi ve yerel kalkınmadan geçiyor. Bağımsız, gönüllü ve aynı zamanda şeffaf STK’ları cılızlaştırılmasının, onlara haksız rekabet ortamı yaratılmasının, orta ve uzun vadede ülkede demokrasinin gelişebilmesini engelleyeceğinin seçilmiş ve atanmışlar tarafından görülmesi gerekir.

TÜRKONFED de kalkınma ve katılımcılık alanlarını içeren bir projeye başladı. TÜSİAD ile birlikte yürütülen “Bölgesel Kalkınma ve İş Dünyasının Rolü” başlıklı proje çerçevesinde 2010 yılı boyunca Bandırma ve Bodrum’da yapılan Başkanlar Konseyi toplantıları dışında Gaziantep, Trabzon, Elazığ, Tunceli, Bursa ve Edirne dolaşıldı. Projenin bir ayağı, bu bölgelerdeki iş dünyasını ajans ve DPT temsilcileri ile bir araya getirmek, bölgesel taleplerin geniş katılımlı panellerle tartışılmasını sağlamaktır. Projenin bir

diğer ayağı, bu bölgelerdeki sivil toplum yapısını güçlendirerek iş dünyasının kalkınma süreçlerine katılım gücünü artırmaktır. Bu amaca da, ajans bölgeleri ile sınırları birebir uyumlu olan, güçlü federasyonları teşvik ederek ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede, Doğu Karadeniz, Batı Akdeniz ve Trakya bölgelerindeki üyeler, yeni dernekleri de kapsayacak şekilde federasyonlaşma çalışmalarına başladılar. Diğer bölgelerimizde de çalışmalar devam ediyor.

Önemli bir başka çalışma alanı ise, bölgesel kalkınma konulu akademik araştırmalarımız. Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyeleri Doç. Dr. Alpay Filiztekin, Doç. Dr. Özgür Kıbrıs ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Barlo tarafından yapılan çalışma, bölgeleri ekonomik, demografik, sektörel yönden inceleyerek potansiyellerini oraya koyuyor. Ayrıca çalışma, merkez tarafından bölgelere sağlanacak kaynak için yeni ve özgün bir mekanizma öneriyor.

2010 yılı içinde gerçekleştirilen tüm çalışmalar ve rapor, 16-17 Aralık tarihlerinde Diyarbakır’da düzenlenecek olan TÜRKONFED 14. Girişim ve İş Dünyası Zirvesi’nde sunulacak. Tarım Bakanı Mehdi Eker ve DPT’den Sorumlu Devlet Bakanı Cevdet Yılmaz Diyarbakır’da TÜRKONFED’in davetlisi olarak bulunacaklar. Zirvenin konuk konuşmacıları arasında, Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA) Direktörü Christian Saublens de yer alıyor.

TÜRKONFED 2011’de de bölgesel kalkınma üzerinde projeler geliştirmeyi sürdürecektir. Raporla önerilen mekanizmanın uygulanması için projeler tasarlanacak ve bölgesel kalkınmada yerel bilgidен yararlanılması, bunun demokratik ve katılımcı mekanizmalar kullanılarak yapılmasının önemi her fırsatta dile getirilecek..

Söylenebilecek son söz, gönüllü, bağımsız, şeffaf ve tarafsız sivil toplum örgütlerinin güçlenmesinin tüm toplumun çıkarına olacağıdır. Refahın yolu, demokrasi ve

yerel kalkınmadan geçiyor. Bağımsız, gönüllü ve aynı zamanda şeffaf STK’ları cılızlaştırılmasının, onlara haksız rekabet ortamı yaratılmasının, orta ve uzun vadede ülkede demokrasinin gelişebilmesini engelleyeceğinin seçilmiş ve atanmışlar tarafından görülmesi gerekir.

Güçlü bağımsız, gönüllü ve şeffaf sivil örgütler, sağlıklı bir katılım ve dolayısıyla güçlü demokrasi demektir.

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI İÇİN OYUN TEORİSİ TEMELLİ BİR MEKANİZMA TASARLANABİLİR Mİ? BİZCE EVET.

Mehmet Barlo
Sabancı Üniversitesi

Türkiye için bölgesel kalkınma hep çok ciddi bir sorun olagelmis, geçmişte izlenen merkezîyetçi yaklaşımlar hiçbir biçimde bu sorunun hafifletilmesine imkan sağlamamıştır. AB üyelik süreci ile birlikte bu merkezîyetçi yapıdan uzaklaşmaya başlanmış ve bölgelerde kalkınma ajansları kurulmaya başlanmıştır. Türkiye’de kalkınma ajanslarının mevcut yapılanmasına ilişkin çok sayıda ciddi eleştiri yapılyorken, model alınan Avrupa Birliğinde de ajansların çalışmasında sorunlar olduğu görülmektedir. Sabancı Üniversitesi’nden Özgür Kıbrıs ile birlikte ele aldığımız *“Bölgesel Kalkınmada Kaynak Dağılımı İçin Mekanizma Tasarımı”* başlıklı çalışma, iktisat kuramında temel olarak alınan etkinlik, adillik ve uygulanabilirlik kavramlarını kullanarak sadece daha yolun başında olan Türkiye’de değil, diğer ülkelerde yaşanan sorunlara da bir çözüm önerisi oluşturmakta ve yeni bir bakışı içermektedir.

Bölgesel kalkınma, geçmişte, ulusal kalkınmanın bir parçası olarak ele alınmış, ülkenin refahı arttıkça, bölgelerin de bu refahtan yeterince pay alacakları varsayılmıştır. Ancak, bu beklenti neredeyse hiçbir ülkede tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Bu nedenle ve özellikle de Avrupa Birliği tarafından yaratılan fonların da etkisiyle Avrupa içerisinde bölgesel kalkınma ajansları kurulmuş ve uygulamaya geçmiştir. Ancak bugün itibarı ile bu kurumların geldikleri konum ciddi tartışma konusudur.

Kalkınma ajansları varlıklarını, ulusal politikaların yukarıdan-aşağı yaklaşımına karşı, aşağıdan-yukarı bir yaklaşıma, toplumdaki yerel aktörlerin kalkınma sürecinde karar alma mekanizmalarına daha etkin katılmalarını öngören ve yönetimden yönetime doğru bir açılıma dayandırmaktadırlar. Oysa uygulamada bu anlayış kalkınma ajanslarının gerçekliğine çok fazla yansımamıştır.

Kalkınma ajanslarının çalışmasında sorunlar

Kalkınma ajanslarının eleştirisi temel olarak iki ana nokta üzerinden yapılmaktadır. Bunlardan ilki, bu kuruluşların ulusal

bölüşüm politikalarını boşa çıkardıkları ve iktisadî yönetişimin demokratik yanını köreltmeleri (Lovering, 1999), bölgesel kalkınma sorununu basitleştirerek sadece işlevselci bir yapıya indirmeleridir (Morgan, 2004). İkinci önemli eleştiri noktası ise, bu kurumların yeterince katılımcılığı destekleyemedikleri ve kimi baskılar sonucunda sadece belirli alan ve bölgelerde başarılı olduklarıdır. Örneğin, çok yakınlarda İngiliz Hükümeti tarafından yayınlanan konuyla ilgili Beyaz Kağıt’da (White Paper, 2010) İngiltere’deki dokuz kalkınma ajansının, “piyasa ekonomisinin aksine çalıştıkları, işlevsel ekonomilerin yapay temsili üzerine dayandıkları” iddia edilmekte ve “yerel firmaların, yerel yöneticilerin ve yerel halkın bilgi birikimi ve uzmanlıklarını dışladıkları” belirtilmektedir. Bu tespitten başarılı sayılan İtalya ve İngiltere’deki kalkınma ajansları örneklerinin, yerel ve ulusal uyumsuzlukların ve yarışmaların içerisinde kaldıkları ve bu yüzden uzun dönemde başarısız girişimlere dönüştükleri anlaşılmaktadır. Ulusal ve bölgesel düzeyde var olan dışsallıklar, ölçek ekonomileri ve bilgi eksiklikleri, ajansların ekonominin bu doğasını dikkate alan bir biçimde yeniden yapılanması gerektiğine işaret etmektedir.

Bölgeler arası dışsallıkları dikkate alan bir sistem tasarımı

Bölgesel kalkınma konusunda, bölgeler arası dışsallıklar önemli ama sistem tasarımı açısından şu ana kadar göz ardı edilmiş unsurlardır. Bu dışsallıkların önemli bir kısmı bölgeler arası refah farkları sayesinde ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, bir bölgenin refahı diğerlerine göre azaldığında, bunun diğer bölgelere yadsınamaz bir etki yapacağını kabul etmek gerekmektedir. Çünkü, girişimciler, insan kaynakları ve fiziksel sermaye dâhil olmak üzere diğer girdiler, her ne kadar masraflı olsalar da, aynı ülke içinde bölgeler arası akışkan bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı, sağlıklı ve eşgüdümlü bir bölgesel kalkınma sistemi, bunları dikkate almak zorundadır.

Bölgeler arası dışsallıklara dair sağlıklı bilgilere, merkezden daha çok bölgesel aktörlerin, yani o bölgede veya o bölgeyle alakalı

faaliyetlerde bulunan kişi ve kurumların, sahip oldukları gayet doğal bir gözlemdir. Bu da, merkez ile bölgesel aktörler arasında eksik bilgi ortamını oluşturur. Böylelikle, bölgesel kalkınma sistemini (ülke refahını en yüksek seviyeye getirmek için) tasarlamak ve uygulamak ile sorumlu olan merkez, bu dışsallıklara ait bilgileri bölgesel aktörlerden edinmek zorundadır.

Bu bilgilerin edinilmesi, merkezin uygulanabilir bir mekanizma kurmasını gerektirmektedir. Uygun bir şekilde tasarlanmamış olan bir sistemde, ait oldukları bölgenin menfaatlerini korumak adına, her bölgesel aktör sahip olduğu bilgiyi merkeze doğru bir şekilde yansıtmayabilir. Bundan dolayıdır ki, kurulacak mekanizmanın, uygulanabilir, yani bilginin çarpıtılmamış bir şekilde elde edilmesini sağlayacak şekilde olması şarttır.

Bu gözlemler, bölgesel kalkınma sistem kurgusunu, etkin, adil ve uygulanabilir bir mekanizma tasarımı olarak görülmesini, böylelikle de, iktisat kuramının bir alt dalı olan oyun teorisinin çıkarımlarının kullanılabilinmesini sağlar.

Bu amaçla Sabancı Üniversitesi’nden Özgür Kıbrıs ile birlikte ele aldığımız *“Bölgesel Kalkınmada Kaynak Dağılımı İçin Mekanizma Tasarımı”* başlıklı çalışmada, bölgesel kalkınma için yukarıda bahsedilen unsurları dikkate alan, etkin, adil ve uygulanabilir bir mekanizma tasarımını incelemekteyiz. Hali hazırda var olan veya daha önce kullanılmış olan her hangi bir bölgesel kalkınma sistemini kendine temel olarak almayan bu çalışma, iktisat kuramında temel olarak alınan etkinlik, adillik ve uygulanabilirlik kavramlarını kullanmaktadır.

Önerilen mekanizma, bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasının ve bilginin doğru biçimde toplanmasının ve verilen kararların uygulanmasının bahsedilen kavramlar çerçevesinde incelemektedir. Bu mekanizmanın kurulamaması halinde, ortaya işlemsel zorluklar ve karışıklıklar çıkacaktır. Önemli bilgi kayıplarının ve bilgilerin işlenmesinin kısa bir süre içinde yapılamamasının yanı sıra, ciddi bürokratik evrak kalabalığı ve kararların bundan dolayı hızlı uygulanamaması gibi problemler baş gösterecektir. Bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması mekanizma tasarımının bir parçası olduğundan, onların merkeze ne kadar bağlı olacağına, mekanizma tasarımcısı olan merkez karar verecektir. Ama bölgelerden detaylı bir şekilde bilgilerin edinilebilmesi için, bölgesel ajansların sektör temsilcileri ile eşgüdümlü bir şekilde çalışması zorunludur.

Raporun önerdiği mekanizma, iki kademedede çalışarak, etkin, adil ve uygulanabilir bir sistem oluşturmaktadır. Birinci

kademedede, bölgesel bir oylama gerçekleşmekte ve bölgesel uzlaşısı noktası, ortanca oy kullanılarak, bulunmaktadır. Eğer bölgesel ajansların yapısı tamamen merkezîyetçi değilse, bu sistemin birinci kademesinin, yegâne etkin, adil ve uygulanabilir bir mekanizma olduğu çalışmada kanıtlanmaktadır. Ancak, eğer bölgesel ajans merkezîyetçi bir yapıya sahip olursa, o zaman etkinlik sağlanamamaktadır. Bir diğer deyişle, etkinlik, adillik ve uygulanabilirlik kavramları, yerel demokrasi kullanılması zorunluluğunu gözler önüne sermektedir.

Mekanizmanın ikinci kademesinde, merkez ve bölgesel ajans, doğru şekilde yansıtılmış bilgilerden oluşan bölgesel uzlaşısı noktalarını göz önüne alarak, detayları çalışmada anlatılan ‘uniform dağılım kuralı’ ile bölgeler arası kaynak tahsisi etkin, adil ve uygulanabilir bir şekilde yapılmaktadır. Ayrıca, bu kaynak dağıtım yöntemi, yegâne etkin, adil ve uygulanabilir kaynak dağıtım yöntemidir. Diğer bir sonuç ise, bölgeler arası dışsallıkların güçlü olup olmadığına bağlı olarak bu kaynak dağıtım yönteminin ortaya çıkartacağı dağılımlar ile ilintilidir. Eğer bölgeler arası dışsallıklar yeterince güçlü değil ise, o zaman yegâne etkin, adil ve uygulanabilir dağılım, yani uniform dağılım kuralı, bölgeler arası kaynak tahsisinin pazarlık gücüne bağlı olarak sonuçlanmasına yol açacaktır. Bunun yanında, eğer bölgeler arası dışsallıklar yeterince güçlülerse, o zaman bölgeler arası kaynak dağılımları eşit miktarlarda olmayacak ve bu da bölgeler arası dağılım sorunlarının giderilebilmesinin yolunu açacaktır.

Son paragraftaki sonuç, merkezin bölgeler arası pazarlık durumundan kaçınabilmesi için, bölgeler arası akışkanlığın artırılmasını kendine görev edinmesi zorunluluğunu göstermektedir. Çünkü bölgeler arası akışkanlık arttığında, bölgeler arası dışsallıklar yeterince güçlü seviyelere ulaşacak ve yukarıda anlatıldığı üzere, kaynak tahsisi bir pazarlık ortamı olmaktan çıkacaktır. Ancak bu durumda sosyal refahı, çatışma ve çekişmelerden uzak bir biçimde arttırabilmek mümkündür.

Bu anlamda çalışmamız, iktisat kuramında temel olarak alınan etkinlik, adillik ve uygulanabilirlik kavramlarını kullanarak sadece daha yolun başında olan Türkiye’de değil, diğer ülkelerde yaşanan sorunlara da bir çözüm önerisi oluşturmakta ve yeni bir bakışı içermektedir.

Kaynakça: Lovering, J. (1999), ‘Theory led by policy: the inadequacy of the new regionalism (as illustrated from the case of Wales)’, *International Journal of Urban and Regional Research*, Cilt 23, Sayı 2, sayfa 379-398.

Morgan, K. (2004), ‘Sustainable regions: governance, innovation and scale’, *European Planning Studies*, Cilt 12, Sayı 6, sayfa 871-889.

White Paper (2010), *Local growth: realising every place’s potential*, Department for Business, Innovation & Skills, İngiltere.

KALKINMA AJANSLARI: AMAÇ BİR; YÖNTEM ÇEŞİTLİ

Türkiye, üyelik sürecinde Avrupa Birliği bölgesel kalkınma yaklaşımı doğrultusunda kalkınma ajansları kurmaya başladı. Bu ajanslar merkezîyetçi ve kamu ağırlıklı yapıları nedeniyle eleştiri konusu oldular. Kuruluşları tamamlanan ve mali destek programlarına başlamakta olan bu ajansların daha iyi çalışabilmeleri için örnek alınan Avrupa modeline yakından bakmak istedik. Avrupa'daki Bölgesel kalkınma yaklaşımı ve kalkınma ajansları hakkındaki sorularımızı Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği EURADA başkanı Renato Galliano'ya sorduk.

Renato Galliano

Bölgesel Potansiyel gibi, bazı programlar, ya da programların bazı parçaları da bölgesel farkların azaltılmasında yardımcı olur.

Bölgesel politika yapıcılar ve onların organizasyonları arasındaki deneyimlerin paylaşımını destekleyen bölgelerarası program, uygulama ve fikirlerin paylaşımı için çok önemli bir fırsat sağlamaktadır.

Avrupa Yatırım Bankası da bölgelerin istenilen seviyeye gelmeleri için yardımcı olmaktadır.

AB'de bölgesel eşitsizlik sorununu azaltmak için nasıl bir yaklaşım benimseniyor?

AB bölgesel eşitsizlikleri azaltmak için bazen doğrudan politikalar uygularken, bazen dolaylı politikalar uygular. Doğrudan politikaların en temeli olan Uyum Politikası üç enstrümandan oluşur: Uyum fonu, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Avrupa Sosyal Fonu.

Ajansların yönetim yapısı bir tarafa, organizasyon yapıları ve kadroları çok önemli. Başkanlar ve yönetim kurulu üyeleri konuşurlar ama bir de işi yapacak kadrolar olması gerekir. Çok profesyonel ve güçlü bir operasyonel yapınız olmalı.

Bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasında dolaylı etkileri olan politikalar da vardır. Kırsal bölgelerin kalkınmasıyla ilgili tarımsal politikalar ya da balıkçılığı destekleyen politikalar gibi. 7. Çerçeve Programı, kapasite boyutuyla, bölgelerin araştırma yeteneklerini artırmaktadır. Bilgi Bölgeleri,

EURADA'nın bu sistem içindeki yeri nedir?

EURADA düzenlemelere ve proje çağrılarına ilişkin bilgiler vererek ajansların bu politikalardan faydalanmasına yardımcı olur. EURADA ağının parçası olarak, ajanslar proje tasarlarken ya da yeni araçlar, yeni hizmetleri uygularken ya da bölgelerinde istihdamı ve büyümeyi destekleyen mekanizmaları dağıtırken, meslektaşlarının deneyimlerinden faydalanır. Bu yolla, EURADA'nın bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine dolaylı katkıda bulunduğunu düşünebiliriz.

Sizce ajanslar bölgesel kalkınmada bir motor görevi görüyor mu?

Özellikle kamu yönetiminin gerektiği durumlarda kalkınma ajansları önemli rol oynuyor. Örneğin, Avrupa yardımları bölgelere ajanslar vasıtasıyla iletiliyor. AB'ye katılan Doğu Avrupa ülkelerinde, ajanslar Avrupa Komisyonu ile direkt bağlantı kurabiliyor ve finansal yardımları KOBİ'lere iletebiliyor. İş dünyası için bir referans oluşturuyorlar diyebiliriz. Bazen de yereldeki bütün aktörleri, dernekleri, üniversiteleri, girişimcileri, KOBİ'leri bir araya getirerek yönetim organı gibi sistemi bütünleştiriyor. Dışarıdaki paydaşlar da ajanslarla spesifik bir proje üzerine beraber çalışabiliyor. Hatta artık farklı uluslardan kalkınma ajansları ile kurulan ortak projeler de yapılıyor. Bunun önemli bir gelişme olduğunu düşünüyorum. Sonuç olarak, bu ve benzeri durumlarda, kalkınma ajanslarının yerel kalkınmada itici güç olduğunu söyleyebiliriz.

Sizce kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınmada etkili olması için hangi noktalar önemli?

Kalkınma ajanslarının geniş yetkilerle donatılması gerekir. Eğer kamu, kalkınma ajanslarını sadece belli hizmetler için görevlendirirse, ajansların verimlilikleri düşük olacaktır. Bir de yönetimde istikrar ve merkezi hükümetle ilişkiler önemli.

Türkiye'de kalkınma ajanslarında kamunun ağırlığı var. Bu durum Avrupa'da nasıl?

Avrupa'da çok farklı tipte kalkınma ajansları var. Bazıları tamamen kamuya, çoğunlukla da bölgesel hükümete bağlı.

Sizce hangisi daha etkin çalışıyor, karma yapılar mı, özel yapılar mı, kamusal olanlar mı?

Bu durum mevzuata göre değişiyor. Milano Metropolü örneğini ele alırsak, biz başlangıçta karma yapı olarak başladık, ama şu anda tamamen kamusal bir yapıya doğru gidiyoruz. Çünkü İtalyan yasaları Avrupa yasalarına göre değiştirildi. Buna göre kamu ve özel sektörün ayrılması gerekiyor, aksi takdirde kamu sektörünün özel alanda iş yapması piyasa yapısını bozabiliyor. Dolayısıyla kamusal faaliyetlerin özel olandan ayrılması isteniyor. Bu mevcut durumun bir yüzü. Diğer yüzü ise, İtalya'da karma ve kamusal yapılar için özel bir kanun var. Bu kanuna göre, kamudan parasal destek alabilmek için tamamen kamusal olmak gerekiyor. Kamusal olmayan yapılara, kuluçka merkezleri kurulması için ya da KOBİ'lere verilen çeşitli hizmetler için kamu fonlarından yararlanma hakkı tanınıyor.

Milan Kalkınma Ajansı'nın direktörüsünüz. Devletin size tanıdığı yetkiler var ama devlet memuru değilsiniz. Kurumunuzun hükümetle nasıl bir ilişkisi var?

Yönetim kurulu; başkan, icra başkanı ve 4 üyeden oluşuyor. Hepsi hissedarlarımız tarafından görevlendiriliyor. Hissedarlarımızın %90'ı kamu, ayrıca il ya da bölge yönetimi de yönetim kuruluna üye atayabiliyor. Bu kişiler genellikle seçilmiş kişiler değil ama belediye başkanı, bölge başkanı gibi seçilmişlerle çalışan kişiler. 6 ay önce İtalya'da kabul edilen bir kanuna göre seçilmiş kişiler kamu şirketlerinde icra kurulu başkanı ya da başkan olabilir.

Seçilmiş kişi, parlamento üyesi mi?

Genellikle bölgesel meclisin ya da parlamentonun bir üyesi oluyorlar, fakat ulusal meclisin üyesi de olabiliyor. Eğer ulusal meclisin üyeleri ise kalkınma ajanslarına çok büyük güç kazandırıyor. Ajanstaki üye bakan ile çok rahat iletişime geçebiliyor.

Her bir seçimde, seçim sonuçlarına bağlı olarak ajans yönetiminin değişmesi sorun yaratmıyor mu?

Seçim baskısı kısa zamanda başarılı olmak için birtakım politik kaygılar doğuruyor. Başarılı iseler bir devamlılık oluşuyor. Ama başarılı değillerse seçilmiyorlar, dolayısıyla değişim iyi bir şey.

Seçimle gelen kişilerle ajansın direkt bir bağlantısı olması, hele bu kişi bu işe önem veriyorsa, ajanslara çok güçlü bir yapı kazandırıyor. Aksi takdirde, eğer ajansların seçilmiş kişilerle bir ilgisi yoksa en azından bir kamu kuruluşuyla güçlü bir biçimde ilişkilendirilmiş olması gerekir.

Bu bütün Avrupa ülkelerinde böyle mi?

Avrupa'da çeşitli modeller var. Fransa'da örneğin, ajans başkanları genellikle vali ya da belediye başkanı gibi seçimle gelen kişilerden oluşur. Dolayısıyla başkan 2-3 yılda bir değişir. Başkan seçimle geldiği için, eğer seçimleri kaybederse başkanlık koltuğunu da kaybetmiş olur. Ancak ajansın bir de teknik kadrosu olur ve bu kadro böyle sık değişmez. Bu tip bir yapının hem avantajları hem de dezavantajları var. Seçimle gelen kişilerle ajansın direkt bir bağlantısı olması, hele bu kişi bu işe önem veriyorsa, ajanslara çok güçlü bir yapı kazandırıyor. Aksi takdirde, eğer ajansların seçilmiş kişilerle bir ilgisi yoksa en azından bir kamu kuruluşuyla güçlü bir biçimde ilişkilendirilmiş olması gerekir. Bölgesel kalkınma, sanayi bölgeleri, kümelenme gibi konularda ajansların kamu otoriteleriyle işbirliği zemininin olması, kamu otoritelerinden onay alması, ya da yönetim kurullarında kamu kesiminden bir üyenin olması gerekir. Eğer böyle bir ilişki yoksa, ajansların çok zayıf bir yapıda olma riski vardır.

Avrupa'da ajansların yapıları daha özerk. Türkiye'de ise çok fazla merkezi. Sizce bu bir problem mi?

Bu Fransa'da da ciddi bir problemdi. Ama Fransa şimdi daha fazla özerklik tanımaya başladı. Bölgelere bazı spesifik sektörlerde ve yerel kalkınmada yetki devretmeye başladılar. İtalya'da bizim durumumuz farklı. Bizde bölgeler çok güçlü. Sağlık sistemi, bölgesel taşımacılık, çevresel konular bölgelere bağlı. Bölgeler sadece ulusal yasayı uygulamakla kalmıyor aynı zamanda kendi yasalarını da yapabiliyor.

Yönetim yapısının yanı sıra ajansların teknik kadroları hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Ajansların yönetim yapısı bir tarafa, organizasyon yapıları ve kadroları çok önemli. Başkanlar ve yönetim kurulu üyeleri konular ama bir de işi yapacak kadrolar olması gerekir. Çok profesyonel ve güçlü bir operasyonel yapınız olmalı. Eğer profesyonel bir organizasyona sahip değilseniz, yeni stratejiler geliştiremezsiniz, amaçlarınıza ulaşamazsınız, çünkü bölgesel kalkınma profesyonel bir iştir ve profesyonellere ihtiyaç duyar. Bölgesel kalkınma bir meslektir ve özel yetenek gereklidir.

Girişimci dernekleri ile nasıl bir işbirliği içindesiniz?

Milano'da iki girişimci örgütü ile çok yakın çalışıyoruz. Bölgesel düzeyde, büyük ve küçük işletmeler için bölgesel girişimci örgütü var. Ancak daha yerelde, bu bölgenin girişimcilerinin oluşturduğu bir dernek var. Stratejik planlama aşamasında bölgesel dernekle, spesifik projelerde yerel derneklerle çalışıyoruz. Örneğin bölgenin stratejik kalkınma planını yaparken, bölgesel dernekle beraber çalışmıştık. Ardından KOBİ'lere hizmet veren bir projede bu sefer merkezde başladık ve yerel dernekle çalıştık. Milano ve yerel dernekler KOBİ'lere hizmet vermede beraber çalıştılar. Böylelikle aynı bölgede aynı hizmetin iki farklı birim tarafından verilmesinin önüne geçtik ve yerel KOBİ'ler için tek elden bir hizmet sunabildik.

EURADA çok güçlü bir bilgi hızlandırıcıdır. EURADA 135 kalkınma ajansının yer aldığı bir ağ ve ABD'deki, Kanada'daki, Avustralya'daki muadilleriyle iyi ilişkiler içinde. Bölgesel kalkınma ve kalkınma ajansı yönetimi ile ilgili üyelerimizin çok çeşitli deneyimleri var.

Yönetiminizde girişimci dernekleri yer alıyor mu?

Hayır yönetim kurulumuzda girişimci dernekler üye olarak yer almıyor. Bu dernekler genel kurulun içinde yer alıyor. Genel kurul yasal bir birim ve bütçeden sorumlu. Yönetim kurulu ise bütçenin yürütülmesinden sorumlu. Genel olarak, girişimcilerimizin görüşlerine genel kurulda yer veriyoruz yönetim kurulunda değil.

Türkiye'de herhangi bir ajans ile çalışmanız oldu mu?

İzmir'deki ajansla bazı temaslarımız var. Bizim konferanslarımıza katılıyorlar. Ama henüz ortak bir projemiz yok. Portekiz

bölgeselleşme sürecine başlarken, Portekiz ile ortak çalışmayı başardık. Portekiz'de ara kademede bir kamu organı yoktu, ulusal hükümetleri ve belediyeleri vardı sadece. Bölgesel yapılanmaya ve bölgesel ajanslara karar verdiklerinde, her bir bölge için projeyi EURADA yürüttü. Projenin yarısı Portekiz hükümeti tarafından diğer yarısı da Avrupa Komisyonu tarafından finanse edildi. Her bir ajansın bir çeşit mentor var, bu mentorlar başka bir ülkede danışmanlık yapan bir ajans ve yeni bir ajans oluşumuna bu mentor ajans yardımcı oldu. Bu gerçekten ilginç bir projeydi.

EURADA ile Türk ajansları arasında da benzer bir işbirliği olabilir mi?

Tabii. EURADA ile Türk ajansları arasında anlaşmalar yapılabilir. Bu ajanslardaki yetkinlikleri, yetenekleri artırabilir. EURADA'daki iyi örnek deneyimleri paylaşılabilir.

EURADA çok güçlü bir bilgi hızlandırıcıdır. EURADA 135 kalkınma ajansının yer aldığı bir ağ ve ABD'deki, Kanada'daki, Avustralya'daki muadilleriyle iyi ilişkiler içinde. Bölgesel kalkınma ve kalkınma ajansı yönetimi ile ilgili üyelerimizin çok çeşitli deneyimleri var. EURADA iş programı, bölgesel altyapı, işletme gayrimenkul, işletmelere yardımcı destekler, kümeler, üniversite-işletme ilişkisi, bilgi ve inovasyon, finans mühendisliği, kürselleşme, bölgesel planlama, bölgesel strateji, bölgesel pazar uygulamaları gibi, birçok konuyu içeriyor.

EURODA hangi ülkenin neleri daha iyi yapabildiği konusunda deneyim sahibi. Ayrıca bazı ajanslar var ki belli sektörlerde önemli roller oynamış. Bu bilginin paylaşılması çok önemli. Örneğin, bio-teknoloji ya da diğer sektörlerde uzmanlaşmış ajanslarınız olacaktır. Bizdeki ajanslar Türk ajansları ile bilgilerini ve deneyimlerini paylaşabilir.

Türkiye'deki kalkınma ajansları EURADA'dan daha iyi yararlanabilmek için ne yapmalı?

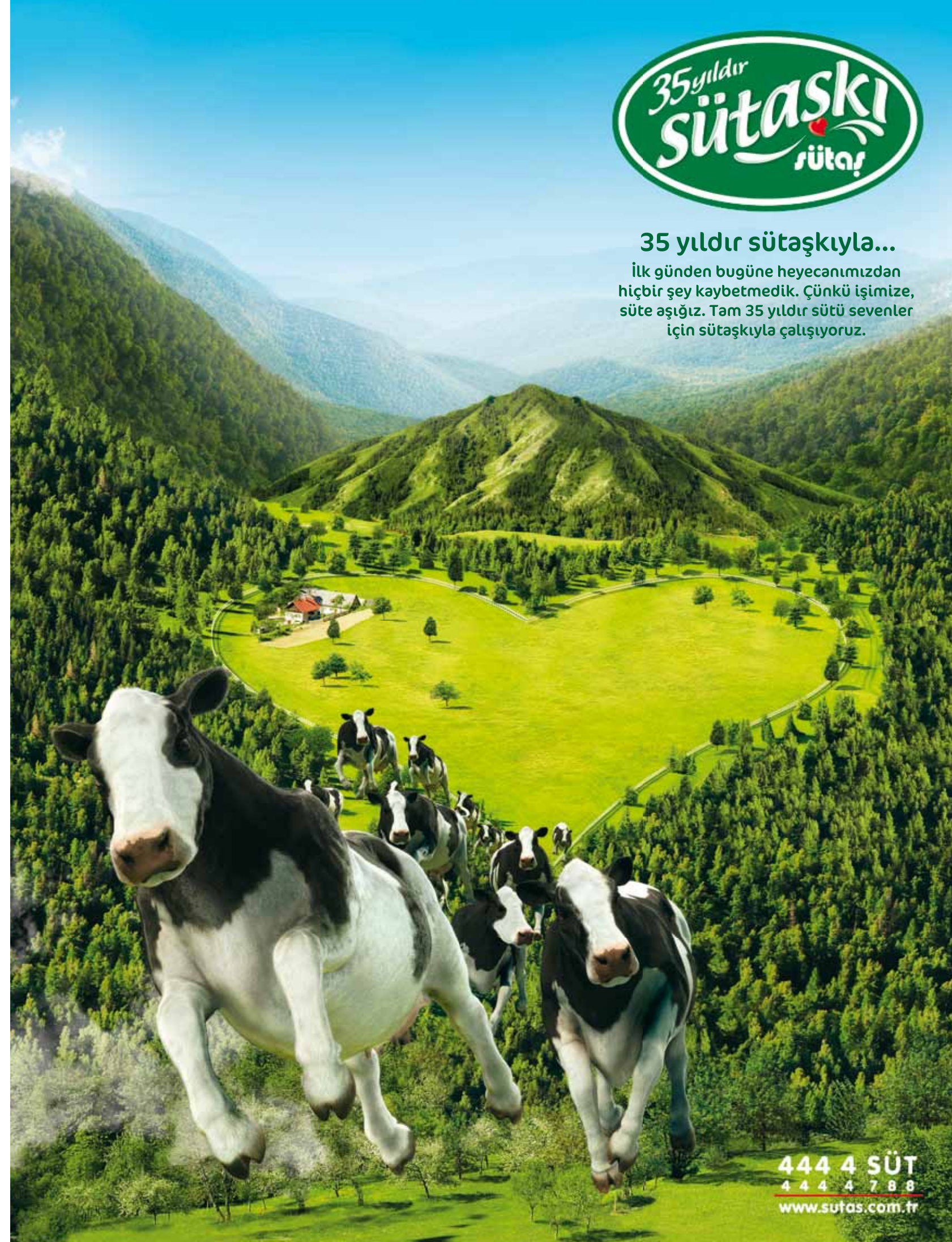
Mutlaka proaktif bir davranış içinde olmalılar. Bu şu anlama geliyor: Yılda bir ya da iki kez EURADA faaliyetleri içinde yer almalılar, destek için sekreterliğe isteklerini iletmeliler (en iyi uygulamalarla ilgi bilgilere ulaşma, ortaklık araştırmaları, taslak proje önerileri gibi). Eğer pasiflerse, sadece düzenli bir şekilde mektup, doküman alırlar.

Eğer Türk ajanslar EURADA'ya katılırsa ve ağı içinde aktif bir biçimde yer alırsa, bilgiye ulaşabilir, diğer organizasyonların neler yaptıklarını öğrenebilirler ve AB'deki kardeş organizasyonlarla ulus ötesi faaliyetler geliştirebilirler.

35 yıldır sütaskıyla...

İlk günden bugüne heyecanımızdan hiçbir şey kaybetmedik. Çünkü işimize, süte aşığız. Tam 35 yıldır sütü sevenler için sütaskıyla çalışıyoruz.

444 4 SÜT
4 4 4 4 7 8 8
www.sutas.com.tr

KÜRESEL EKONOMİK KRİZ VE NEOLİBERAL KÜRESELLEŞMENİN GELECEĞİ

Ziya Öniş - Ali Burak Güven
Koç Üniversitesi

2008-2009 küresel krizi dünya ekonomik düzeninin geleceği konusunda çeşitli kehanetleri beraberinde getirdi. Ancak, bugün varılan nokta ne kriz öncesi statükoya geri dönüşün kaçınılmazlığını savunanları ne de taşları tümüyle yeriden oynatacak radikal bir dönüşümün kapıda olduğunu öne sürenleri haklı çıkaracak yönde. Ciddi değişim belirtileri yok değil, ama önemli süreklilikler de göze çarpıyor. Bu da dünya ölçeğinde sınırlı bir dönüşüm evresini işaret ediyor.

Bu yazıda sözkonusu sınırlı dönüşümü siyasal iktisat perspektifinden ele alıyoruz. Bu açıdan bakıldığında, krizin en önemli sonucu, dünya ekonomisine son 30 yıldır yön veren *neoliberal küreselleşme* projesini temelden sarsmış olmasıdır. Ekonomik etkinliğin serbestleşmiş ulusal piyasalar arasında

giderek yoğunlaşan bir karşılıklı bağımlılık ekseninde yeniden örgütlenişini öngören bir düşünce ve siyasa bütünü olarak tanımlayabileceğimiz bu proje, hem zengin Kuzey ülkelerinde hem de birçok gelişen ülkede siyaset ve iş çevrelerinin desteğini arkasına almıştı. Kriz işte bu yaklaşımın kimi önemli sorunlarını ve yanlışlarını en çarpıcı biçimde ortaya koydu. Bununla birlikte neoliberal küreselleşmeyi tümünden ıskartaya çıkarmaktan çok, onu yeni bir mecraya oturttu. Bu yeni mecranın ilk izlerini de hem neoliberal küreselleşmenin öncü ülkelerinin ekonomik politika tercihlerinde, hem de bu tercihlerin devletlerarası dışavurumu diye yorumlayabileceğimiz küresel yönetim platformlarında görmek mümkün. Ama bu etmenleri incelemekten önce, neoliberal küreselleşmenin krizli tarihçesine kısaca bir göz atalım.

Neoliberal Küreselleşmenin Krizleri

Öncelikle şu noktanın altını çizmek gerekiyor: 2008-2009 krizi neoliberal küreselleşmenin ilk yapısal krizi değil. 1990'ların ortalarından 2000'lerin başına dek uzanan süreçte *yarı-çevre ülkeler ya da yükselen ekonomiler* diye adlandırılacak birçok ülkede günümüz krizi ile genetik benzerlikler gösteren bir dizi kriz yaşanmıştı. Bunların en derini 1997 Asya Krizi idi; Meksika (1994), Rusya (1998), Brezilya (1999), Arjantin (2001) ve Türkiye (1994, 2001) de bu tufandan nasibini aldı. Bu krizlerin hemen tümündeki ortak payda, yerel mali sektörlerdeki liberal reformlara koşut olarak sermaye hareketlerinin de alelacele serbestleştirilmesi sonucunda ülkelerin uluslararası mali piyasalarla çok hızlı, kurlsız ve olası tehlikelere hazırlıksız bir bütünleşme sürecine girmiş olmasıydı. Düzenleyici önlemlerin eksik kaldığı bir ortamda, spekülasyon sıcak para hareketlerine maruz kalan bu ülkelerde biriken makro dengesizlikler toplumsal tahrip gücü yüksek krizlere yol açtı.

Bu krizlerin bir önemli sonucu gerek kriz yaşayan ülkelerde, gerekse gelişen ekonomilere yön verme çabasındaki IMF, Dünya Bankası gibi örgütlerde *düzenleyicilik* ve *toplumsal sürdürülebilirlik* yanı ağır basan yeni bir liberal yaklaşımın ortaya çıkışıydı. Birçok ülke bu yeni yaklaşıma uygun olarak bankacılık, sosyal güvenlik, yoksullukla mücadele gibi alanlarda devlete daha geniş bir etkinlik çerçevesi sağlayan yapısal reformlara girişti. Türkiye'nin hem Kemal Derviş döneminde, hem de AKP'nin yoğunlukla ilk iktidar yıllarında gerçekleştirdiği reformlar da bu düşünsel revizyonun izlerini taşıyordu. Ne var ki, 2000'lerin başından krize değin geçen sürede dünya ekonomisinin

güçlü bir büyüme ivmesi göstermesi böylesi bir revizyonist neoliberalizmin merkez ülkelere nüfuz edebilirliğinin önüne geçti. Günden güne bütünleşen sektörlerde evrensel standartlar yerleştirme çabası iyimser bir dünya konjonktüründe hem merkez ülkelerin hem de egemen çıkar gruplarının isteksizliği nedeniyle fazlaca sonuç vermedi. Tersine, finans ve yatırım ağlarını başıbozukluğa iten adımlar atıldı. Sözelgesi ABD'de Büyük Bunalım döneminden kalma Glass-Steagal Yasası'nın 1999 yılındaki iptali toplumun geniş kesimlerine hizmet götüren ticaret bankalarını bambaşka önceliklerle hareket eden yatırım bankalarının risk alanına çekerken, 2004 Basel II uzlaşısı bankaların sermaye yeterliliklerinin belirlenmesinde kamusal ölçütler kadar bankaların kendi risk değerlendirmelerini de hesaba katmayı öngörüordu.

Bütünleşik piyasaların özgür işleyişini ön planda tutup devletlere uluslararası piyasa ilişkilerini denetlemede ve yönlendirmede sınırlı bir rol biçen ortodoks neoliberal inanış bu son krizinin de ana nedenleri arasında yer alıyor. Neoliberal küreselleşmenin merkez ülke kaynaklı bugünkü krizini çevre ülke kaynaklı çünkü krizlerinden ayıran temel etmen ise hem kökenleri hem de erimi bakımından sistemik bir nitelik göstermesi. Krizin nedenlerini zincirleme izlediğimizde, ABD ve İngiltere'deki emlak balonunun bunca şişmesinin ardında bu ülkelerdeki düzenleme yetersizlikleri ile yanlış para politikalarını, bunların ardında sözkonusu ekonomilerin son 30 yılda firma ve hanehalkı borçlanmasına dayalı bir büyüme döngüsüne saplanıp kalmış olduklarını, bunun da ardında Anglo-Amerikan serbest piyasa modeli ile Avrupa ve Asya'nın daha eşgüdümlü kapitalist modelleri arasında devasa cari dengesizliklere yol açan yapısal rekabetçilik farkını görüyoruz. Krizin yayılımını artıran etmenlerin başında ise oluşan riskleri ortaya çıktığı yerde boğmak yerine diğer ekonomilere misliyle yansıtan bir uluslararası finansal mimariyi, bunun da ardında öteden beri bilinen bu tehlikeye karşın önde gelen devletlerin daha güvenilir bir yapı üzerinde uzlaşabilmesini sağlayabilecek güçlü küresel yönetim düzeneklerinin var olmayışını sayabiliriz.

Krizin pekiştirdiği kimi eski eğilimler küreselleşmenin dönüşümünü sınırlayacağı benziyor. Çok daha derin yeni bir kriz ortaya çıkmadıkça, değil kısa, orta vadede bile dünyanın önde gelen ekonomilerinde radikal bir değişim beklememeli.

Yeni Bir Dünya?

Krizin dönüştürücü etkilerine bakıldığında iki önemli yönelimle karşılaşıyoruz. Birincisi Kuzey ülkelerindeki yerleşik *kapitalist modellerde* bir yeniden yapılanma arayışı göze çarpıyor. Serbest piyasacı Anglo-Amerikan modelinin anayurdu olan ABD, Reagan-Thatcher devrimlerinin yarattığı arazları gidermeksiz, demek hem sanayi politikasında hem de sağlık, eğitim gibi alanlarda devleti yeniden ön plana çıkarmadan, orta vadede küresel rekabet gücünü, uzun vadede de insani gelişmişlik düzeyini koruyamayacağını bilincinde. Sosyal piyasacı Avrupa kapitalizminin sorunları ise güçlü olduğu sanılan mali düzenlemelerin kriz karşısında etkisiz kalmasının yanında, Yunanistan, İspanya gibi kimi devletlerin bölüşüm ilişkilerine müdahalede bütçesel ipin

KÜRESEL EKONOMİK KRİZ VE DÜNYA DÜZENİ: DEĞİŞİMLER, SÜREKLİLİKLER

Değişimler	Süreklilikler
Kapitalist Modeller <ul style="list-style-type: none"> Hem Anglo-Amerikan hem de Avrupa modellerinde yapısal sıkıntıların su yüzüne çıkışı; iki model arasında sınırlı bir yakınlaşma Genel olarak Kuzey ülkelerinde güçlü bir yönetsel ve iktisadi dönüşüm ivmesi 	<ul style="list-style-type: none"> Asya tipi stratejik kapitalizmlerin ve BRIC ülkelerinin süregiden (ama hız kazanan) yükselişi Kuzey’de reform çabalarına alttan ve üstten geniş çaplı direniş; yükselen ülkelerde dönüşüm isteksizliği
Küresel Yönetişim <ul style="list-style-type: none"> Yükselen ülkelere daha fazla temsil olanağı sağlayan G-20’nin temel küresel karar alma platformu olarak yeniden biçimlenişi Küresel eşgüdüm yönünde güçlü bir siyasi istencin ortaya çıkışı IMF ve Dünya Bankası’nda temsiliyetçi ve şeffaf yönetim reformlarının hız kazanması 	<ul style="list-style-type: none"> Küresel yönetim güçlü ulus-devletlerin güdümünde kalışı; G-7 ülkelerinin G-20 gündeminde de başı çekişi Devletler arası çıkar çatışmalarının etkin eşgüdümü sınırlayışı (Doha, Kopenhag, Toronto süreçlerinde görüldüğü üzere) IMF ve Dünya Bankası’nın kalkınma reçetelerinde süreklilik

ucunu para birliğini sarsacak ölçüde kaçırmış olmalarından kaynaklanıyor. Atlantik’in iki yakasındaki bu açmazların en ilginç sonucu da bu iki sorunlu model arasında son bir yıl içinde sınırlı bir yakınlaşmanın başgöstermiş olması, ki bunu da ABD’deki mali sistem ve sağlık reformlarından, ve Avrupa’daki bütçe ve sosyal güvenlik reformlarından izlemek mümkün.

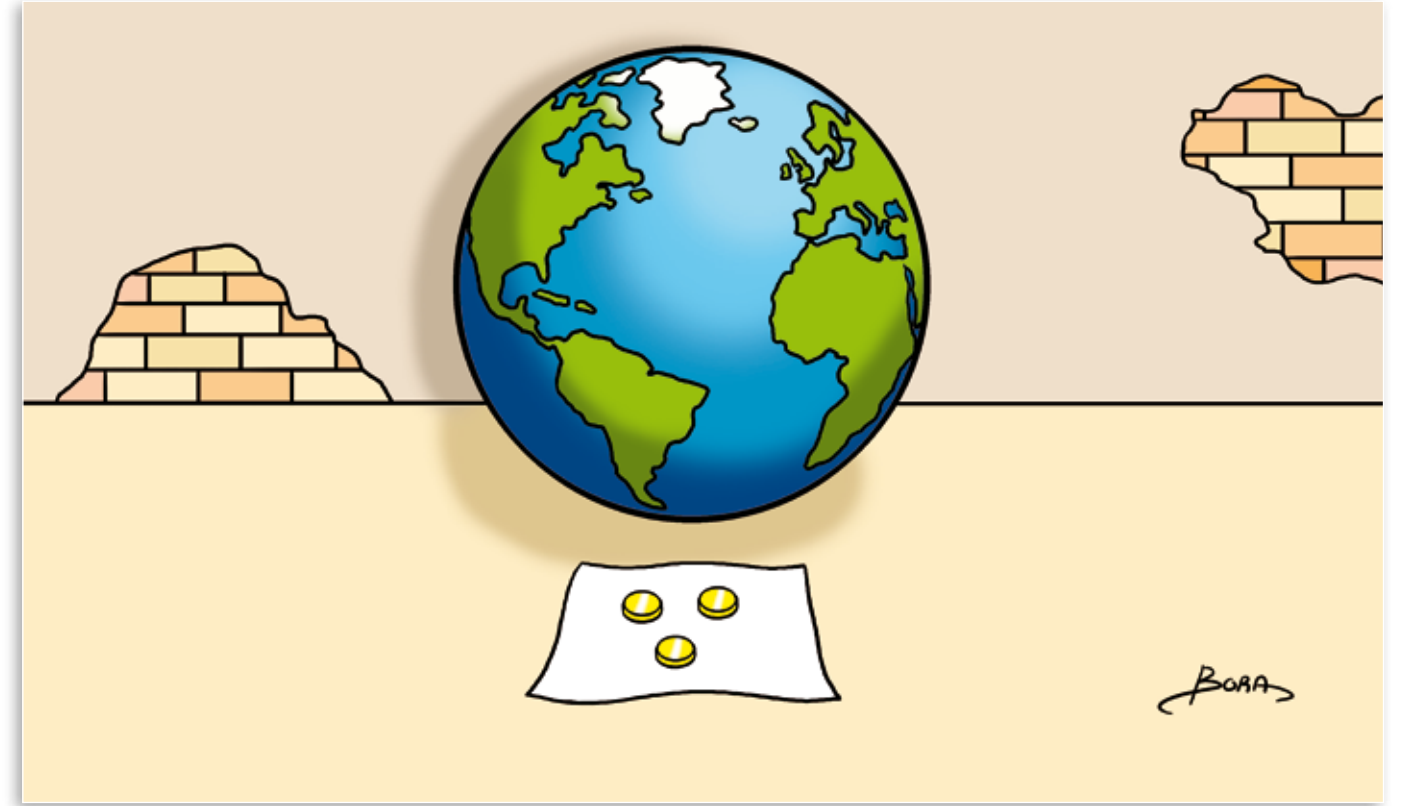
G-20 platformu daha temsiliyetçi bir yapı. Ancak, 150 kadar ülkeyi dışarıda bırakmasının yanında, sürece dahil gelişen ülkeleri asıl ilgilendiren çevre, tarım, fikri mülkiyet hakları gibi konuları tam olarak gündemine almış değil.

Krizin ikinci önemli etkisi *küresel yönetim* alanında görülüyor. Ekonomilerin bunca iç içe geçtiği bir ortamda yerel önlemlerin yetersiz kalacağının ayırında olan devletler, krizin başından bu yana ciddi bir eşgüdüm çabası gösterdiler. Bu çabanın en belirgin örneği G-20’nin liderler düzeyinde bir

küresel karar alma platformu olarak yeniden tasarlanışydı. Bu da dünya ekonomisinin karşı karşıya bulunduğu sorunların çözümünde hem daha kurumsal, hem de aralarında Türkiye’nin de yer aldığı yükselen ülkelerin etkin temsiline olanak veren bir yapı olması nedeniyle daha demokratik bir işbirliği çerçevesi vaad ediyordu. Gene benzer duyarlılıklara koşut olarak, IMF ve Dünya Bankası’ndaki 2000’lerin başından beri tartışılan demokratik yönetim reformlarının da krizle birlikte hız kazandığını, hatta IMF’nin gelişen ülkelere yönelik olarak bir yandan varolan kredi koşullarını kolaylaştırdığını, bir yandan da daha esnek yeni kredi araçlarını devreye soktuğunu belirtebiliriz.

Dinamik Süreklilikler

Gelgelelim kapitalist modellerde ve küresel yönetim yapılarındaki bu eğilimleri dünya düzeninde keskin bir dönüşümün ön belirtileri olarak değerlendirmek pek mümkün görünmüyor. Krizin pekiştirdiği kimi eski eğilimler küreselleşmenin dönüşümünü sınırlayacağı benziyor. Bunların başında da, krizin yükselen ekonomilerde yol açtığı görece sınırlı tahribata koşut olarak Güney’in büyük ülkelerinin yerleşik ekonomik politika tercihlerinde süregelen katılık yer alıyor. Sözgelisi, krizden en ağır etkilenen Rusya, Meksika, Türkiye gibi ülkelerde bile Kuzey’dekine benzer yeni düzen arayışları göremiyoruz. Bunda elbette bu ekonomilerin Kuzey ülkelerine

göre de daha hızlı toparlanmalarının payı büyük. Benzer biçimde, G-20 sürecindeki iyimser işbirliği havasına karşın, Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin’den oluşan BRIC ülkelerinin ve başka bazı yükselen ekonomilerin gündemin sonraki aşamalarında, özellikle de şu an için askıdaki Dünya Ticaret Örgütü pazarlıklarında eski ödün vermez tutumlarını daha da katılaştırmaları beklenebilir. Başarısızlıkla sonuçlanan Kopenhag çevre zirvesinde bunun ilk somut örneğini gördük bile.

Krizin merkez ülkelerde estirdiği değişim rüzgarına da temkinli yaklaşmalı. Obama Yönetimi’nin reformist ivmesi son aylarda doğal sınırına ulaşmışa benziyor. İlk Yunanistan’da, şimdi de Fransa’da görüldüğü üzere, Avrupa’da da reformlara karşı yaygın ve güçlü bir halk direnişi var. ABD’de iktidarın zaman içinde geçen yaz İngiltere’dekine benzer biçimde merkez soldan yeniden gelenekçi, kamu harcamalarını kısıcı merkez sağa kaymasını Kongre seçimlerinde gözlemledik. Avrupa’nın çifte lokomotif Fransa ile Almanya’da ise Merkel-Sarkozy öncülüğündeki reformcu-liberal merkez sağın gelenekçi-sosyal dayanışmacı merkez sol tepkilere daha ne kadar direnebileceği belirsiz. Değişime toplumun farklı kesimlerinden gelen bu güçlü muhalefet kurumsal ve siyasal bakımdan oturmuş bir yapı arz eden Kuzey’deki kapitalist modellerin onarımı ve yenilenişinin önünde ciddi engel oluşturacak. Sonuçta, çok daha derin yeni bir kriz ortaya

çıkmadıkça, değil kısa, orta vadede bile dünyanın önde gelen ekonomilerinde radikal bir değişim beklememeli.

Benzer sorunlar yeni küresel yönetim çerçevesi için de geçerli. G-20 platformu elbette öncüllerine oranla daha temsiliyetçi bir yapı. Ancak, 150 kadar ülkeyi dışarıda bırakmasının yanında, sürece dahil gelişen ülkeleri asıl ilgilendiren çevre, tarım, fikri mülkiyet hakları gibi konuları tam olarak gündemine almış da değil. Buna stratejik çıkarları birbirleriyle yeterince örtüşmeyen büyük ülkeler arasında kalıcı bir eşgüdüm sağlamanın süregelen güçlüğü de eklemeli. Örneğin, Kopenhag’ın ardından,

Yeni küreselleşme pratiği, devletlere daha geniş bir yetki alanı veren yapısıyla gelişen ülkelerin ekonomik politika seçeneklerini artırmakla birlikte, yakın geçmişe oranla kalkınmaya çok daha elverişsiz bir dünya ekonomik konjontüründe iş başı yapıyor.

G-20'nin Toronto'daki Haziran toplantısında uluslararası mali düzenleme rejimi gibi üzerinde ana hatlarıyla uzlaşmış bir konuda bile ciddi görüş ayrılıkları başgösterdi ve zirve beklenenden zayıf bir uzlaşa ile sonuçlandı. Seul sirvesinin de benzer şekilde sonuçlanmasına şaşırılmamalı. Bu sorun karşısında IMF'nin de yapabileceği fazla bir şey yok. Küresel ticaret dengesizliklerinin tehlikelerini sıkça dile getirmesine karşın kuruluşun elinde Çin, Almanya gibi kronik cari fazla veren ülkeleri yapısal politika değişikliklerine ikna edecek bir silah yok. Bugünlerde çokça tartışılan kur savaşları tehlikesinin arka planında da hem eski, hem yeni küresel yönetim düzeneklerinin bu en can alıcı konularda ülkeleri işbirliğine zorlayamayışı yatıyor.

Eşgüdüm sorununun son halkasını BRIC'ler dışında kalan ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu diğer yükselen ekonomiler oluşturuyor. Bu ülkelerin birçoğu artık kendi gönüllü bölgesel ve küresel yükümlülüklerinin ötesinde politika tercihlerine kolay kolay zorlanamaz büyüklüğe erişmiş durumdadır. Hem IMF hem de Dünya Bankası, Endonezya, Arjantin, Tayland gibi orta gelir grubunun öne çıkan üyelerinde bir dönem sahip oldukları etkinliğin uzağındalar. Özellikle IMF kriz sırasında kredi musluklarını sonuna dek açmış olmasına karşın bu büyüklükteki ülkelere sızmayı pek başaramadı, krizden ağır etkilenen gedikli müşterilerinden Türkiye'yi bile yeni bir standby anlaşmasına razı edemedi. IMF ile Dünya Bankası'nın etkinliğinin arttığı sayıca çok, ama dünya ekonomisinde ağırlığı olmayan ülkelere ise krizden önceki düzenlemeci ve toplumsal korumacı *karma liberalizm* anlayışını yansıtan kalkınma reçeteleri yazılmaya devam ediliyor. Demek bu alanda da değişimden çok bir süreklilik söz konusu.

Yeni Bir Neoliberal Küreselleşme Pratiğine Doğru

2008-2009 krizinin dünya ekonomik düzenini kökünden değiştirmekten çok, eski paradigmadan azımsanmayacak ölçüde farklı ama gene de neoliberal küreselleşme çerçevesi içinde değerlendirilebilecek yeni bir bireşime ivme kazandırdığı söylenebilir. Bu yeni bireşimin yapı taşları ise daha *heterodoks bir liberalizm* ile daha *çoğulcu, çokkutuplu bir küreselleşme*. Sınır tanımaz serbest piyasacılığın yol açtığı yıkım devletin ekonomideki düzenleyici ve toplumsal koruyucu rollerinin dünyanın her yerinde 30 yıl aradan sonra bir kez daha güçlü biçimde vurgulanmasına yol açıyor. Öte yandan, küresel ekonominin işleyiş kurallarını belirlemede daha fazla sayıda devlete söz düşmeye başlıyor.

Eskisine çoğu bakımdan tercih edilesi bu yeni küreselleşme

pratiği, özellikle Türkiye gibi hem ekonomik, hem de demokratik alanda orta sıralardan üst sıralara çıkma savaşı veren ülkeler açısından kimi bilinmezleri da içinde barındırmakta. Birincisi, bu yeni versiyon devletlere daha geniş bir yetki alanı veren yapısıyla gelişen ülkelerin ekonomik politika seçeneklerini artırmakla birlikte, yakın geçmişe oranla kalkınmaya çok daha elverişsiz bir dünya ekonomik konjontüründe iş başı yapmış oluyor. 2003-2007 arasındaki beş yıllık dönemde yüzde 7.2 gibi çok yüksek bir yıllık ortalama büyüme oranı yakalamış düşük ve orta gelir grubundaki ülkelerin yoksulluk ve insani gelişmişlik gibi alanlarda bu sayede elde ettikleri kazanımları önümüzdeki süreçte aynı hızda sürdüremeyecekleri ortada. Bu da yerel ve bölgesel temelde yeni kopmalara ve siyasal huzursuzluklara zemin hazırlayabilir.

Çin, kapitalist zenginleşmenin demokratik kurumlara dayanmaksızın başarılabileceğini gösteren bir örnek olarak karşımızda. Bu da Türkiye gibi ülkelerde, *kendine has demokrasi* arayışlarına yeni toplumsal destek mezzileri yaratmaya aday.

İkincisi, küresel yönetişimin daha fazla ülkenin katılımıyla kağıt üzerinde demokratikleşen niteliği demokratikleşmesini daha tamamlayamamış ülkeler için aslında iyi haber olmayabilir. Küresel güç dengelerinin değişmesi sonucu ortaya çıkan bu yönelim Batı tarzı demokratik kurumları dünya geneline yayma projesinde ABD'nin ve Avrupa'nın elini zayıflatıyor. Özellikle Avrupa Birliği'nin içine düştüğü kargaşa ve Avrupa kamuoyunda birliğin daha fazla genişlemesine duyulan yaygın karşıtlık, kıtanın hemen çeperinde yer alan Ukrayna gibi, Türkiye gibi kritik önemdeki demokratik deneylerde yakın zamana dek önemli rol oynamış AB çıpasını günden güne aşındırıyor. Sürecin bir de *güçlenen otoriter kapitalizmler* boyutu var. Özellikle Çin, kapitalist zenginleşmenin Batı tarzı demokratik kurumlara dayanmaksızın da bir yere değin başarılabileceğini gösteren tatsız bir örnek olarak karşımıza dikilmiş durumda. Bu da gene Türkiye gibi ülkelerde, tarihsel olarak demokrasinin itici gücü görevini üstlenmiş orta ve üst-orta sınıfların Batı demokrasisine olan inancını törpülemeye, böylelikle de kimi zaman yönetenlerce de ittirilen *kendine has demokrasi* arayışlarına yeni toplumsal destek mezzileri yaratmaya aday.

YENİ NATO STRATEJİK KONSEPTİ

Ümit Pamir

Anımsanacağı gibi, 2009 Nisan ayında Strasbourg ve Kiel'de yapılan NATO'nun devlet ve hükümet başkanları düzeyindeki doruk toplantısında, NATO genel sekreterinin, 12 kişiden oluşacak bir akıl adamlar grubunun da katkısıyla, gelecek 10 yılı kapsayacak yeni stratejik konsepti hazırlaması ve bu belgenin 19-20 Kasım 2010 tarihlerinde Lizbon'da tertiplenecek zirvede onaylanması kararlaştırılmıştı.

1949 yılında kuruluşundan bu yana Avrupa-Atlantik bölgesinde barış, güvenlik kadar özgürlük gibi ortak değerlerin de korunmasını sağlayan, dünyanın en başarılı siyasi-askeri örgütü konumundaki NATO şimdiye kadar 1949, 1962, 1957, 1968, 1991, 1999 yıllarında olmak üzere, 6 stratejik konsept belgesi kabul etmiştir.

Daha önceki çalışmalarda olduğu gibi, bu kez de belge, uluslararası jeopolitik koşulları siyasal ve askeri prizmadan irdelemek, NATO ülkelerinin önümüzdeki 10 yıllık dönemde, toprak bütünlükleri, toplumları ve kuvvetlerine yönelik tehdit ve riskleri çeşitli senaryolar çerçevesinde ele almak, bunlardan

yaşamsal nitelik taşıyanları öngörmeye çalışmak, bu tehditleri önlemek ve gerektiğinde bertaraf etmek açısından ittifak'ın yeteneklerinin yeterli olup olmadığını saptamak, gerek üye ülkeler gerek örgüt açısından alınması gerekli önlemleri (dönüşüm, yapısal ve idari reformlar, yetenek geliştirilmesi) sıralamak, alınacak kararların uygulanabilmesini sağlamak amacıyla kamuoylarının ve parlamentoların desteğini temin etmek gibi temel önemi haiz hususlara ilişkin değerlendirme ve önerileri kapsamaktadır.

Bugün, soğuk savaş döneminde olduğu gibi, Avrupa-Atlantik bölgesine yönelik büyük çaplı bir saldırı olasılığı çok azalmıştır. Buna karşılık, küremizin herhangi bir yöresinde ortaya çıkan bir gelişmenin izdüşümleri kısa surede dünyanın başka bölgelerine yansımaktadır.

Son stratejik konseptten bu yana gelişmeler

Son stratejik konseptin kabul edildiği 1999 yılından bu yana meydana gelen gelişmelere göz attığımızda, aşağıdaki gözlemlerde bulunmak mümkündür:

- Uluslararası güvenlik ortamındaki dinamikler önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır.
- Tek kutupluluk kavramı giderek aşınmakta, jeopolitik unsurlar tekrar ön plana çıkmakta, global çekim merkezi yavaş yavaş doğuya doğru kaymakta, değişik coğrafyalarda yeni güç odakları oluşmakta, dolayısıyla uluslararası güvenlik sisteminin temelden sarsıldığı bir dönemden geçilmektedir.
- Genel panorama kaygan bir zeminde ilerleyen, öngörülmesi güç bir nitelik kazanmıştır. Artık geleceği öngörmekten çok, gelecek yıllardaki genel görünümü (landscape) tahmin edebilmek önemlidir. Artık, geçmişteki gibi, güvenli sınırlar ve onların ötesindeki belirgin tehditlerin (borders with predictable threats) yerine sınırları ve nereden geleceği belli olmayan (threats without borders) tehditlerin yarattığı bir ortam söz konusudur. Bu nedenle de, NATO'nun görev alacağı her harekât beraberinde sürprizleri de getirecektir.
- Bugün, soğuk savaş döneminde olduğu gibi, Avrupa-Atlantik bölgesine yönelik büyük çaplı bir saldırı olasılığı çok azalmıştır. Buna karşılık, küremizin herhangi bir yöresinde ortaya çıkan bir gelişmenin izdüşümleri kısa surede dünyanın başka bölgelerine yansımaktadır.
- Küresel ekonomik kriz ülkelerin savunma bütçeleri üzerinde de etkili olmuştur. Öyle ki, NATO'ya üye olmak isteyen ülkeler için şart koşulan, savunma harcamalarının GSMH'nin asgari %2'si oranında tutulması hedefi bizzat NATO ülkelerince uygulanamaz hale gelmiştir. Daha az kaynakla, güvenlik ortamının dikte ettiği daha çok işi yapmak gereği, ister istemez mali etkinliği, yetenek gelişimi çalışmalarında, güvenlik ve savunma amaçlı atılacak adımlarda temel ve belirleyici bir unsur haline getirmiştir. Bu gelişmeye koşut olarak, birden fazla ülkenin bir araya gelerek ortak kullanım amaçlı yetenek geliştirmelerinin artan bir uygulama haline geleceği şimdiden görülmektedir. İngiltere ve Fransa bu yönde, tarihi nitelikte bazı adımlar atmışlardır. Benzer şekilde, NATO ve AB gibi, üyelikleri büyük ölçüde örtüşen ve tehdit algılamalarında benzerlik bulunan örgütlerin, belirli bir iş bölümü yapmanın yanı sıra, yetenek gelişimi alanında da daha yakın çalışmalarını beklemek mümkündür.
- Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, güvenlik kavramı ve

güvenliği sağlamaya yönelik etmenler de değişikliğe uğramıştır. Ortak güvenlik (*collective security*) kavramına oranla, göreceli bir biçimde, (*uluslararası barış, güvenlik ve istikrarın korunmasını NATO üyeleri gibi önemseyen ülkelerle, BM, AGİT, AB, Afrika Birliği, Körfez İşbirliği Konseyi, Şangay İşbirliği Örgütü vs gibi uluslararası kuruluşlar ve STK'lar gibi diğer aktörlerin uzmanlık düzeylerine göre yeniden yapılanma, siyasal uzlaş, iyi yönetim, sivil toplumun güçlendirilmesi gibi alanlarda rol oynayacakları*) başkalarıyla işbirliğini amaçlayan “*cooperative security*” kavramının giderek önem kazandığı görülmektedir. Bu nedenle de, önümüzdeki 10 yıllık dönemde, eskiye oranla NATO'nun global düzlemde daha az ortada görüneceğini, bazen başat bazen de ikincil planda diğer ortak ve dostlarına destek sağlayıcı görünümde kalacağını tahmin etmekteyiz.

- İttifak üyelerinin meşru çıkarlarını ilgilendiren tehditlerin (*terörizm, ileri teknoloji ürünü nükleer ve konvansiyonel kitle imha silahlarının yayılması, siber saldırı, enerji boru hatlarının sabotajlara uğraması, yaşamsal nitelikteki deniz ulaşım yollarının kesilmesi gibi*) NATO bölgesi dışından kaynaklanabilecek olması, etkin savunma önlemlerinin ittifak topraklarının çok ötesinden itibaren alınmaya başlanması gerektiğini ortaya koymuştur.

Güvenlik kavramı ve güvenliği sağlamaya yönelik etmenler de değişikliğe uğramıştır. Ortak güvenlik (*collective security*) kavramına oranla, göreceli bir biçimde, başkalarıyla işbirliğini amaçlayan “*cooperative security*” kavramının giderek önem kazandığı görülmektedir.

- NATO'nun 1999 tarihinde kabul edilen stratejik konsept belgesinde 5 temel güvenlik hedefi (*core tasks*) bulunmaktadır: Güvenlik (*security*), danışmalar (*consultations*), caydırma ve savunma (*deterrence and defence*), kriz yönetimi (*crisis management*), ortaklıklar (*partnerships*).

Konseptin yenilenmesi

Aradan gecen 10 yıldan sonra belgenin güncelleştirilmesine karar verilmesinin nedenleri arasında: eskiden beri mevcut terörizm ve etnik/dinsel gerilim ve çatışmalara, sistem dışı (*failing states*) devletlerin eklenmesini, (*Gürcistan ve Letonya örneklerinde gözlemlenen*) siber saldırıları, deniz korsanlığını, enerji güvenliğini, iklim değişikliğini, demografik projeksiyonların ağırlaştırdığı ekonomik geri kalmışlık sorununu, yasadışı göçleri,

salgın hastalıkları, nükleer silahların yayılmasını (*Kuzey Kore, Pakistan, ufukta görünen İran*), teknolojiyle terörizm arasındaki ölümcül ilişkiyi sergileyen 11 Eylül ve sonrası gelişmeleri, Afganistan ve Irak'a yapılan müdahaleleri, 2008-2009 yıllarında yaşanan ekonomik/mali bunalımı sayabiliriz.

Daha önce de değindiğimiz gibi, NATO ülkeleri için işbirliğine yönelik güvenlik yaklaşımı, tüm bu gelişmeler ışığında, bir tercihten çok bir gereksinim haline gelmiştir. Askeri, siyasal, ekonomik ve sosyal unsurların (*hard and soft power*) birlikte görev alacakları bütüncül yaklaşım (*comprehensive approach*) olarak tanımlanan bu kavram uyarınca, NATO ve diğer aktörler neyin, ne zaman, nerede ve nasıl yapılacağı sorularına birlikte yanıt arayacaklar, her aktörün diğerlerine kıyasla daha uzman ve etkin olduğu alana odaklanmasını sağlayacaklardır.

Bir tür görev dağılımını öngören, özellikle güvenlik ve ekonomik yeniden yapılanmanın birbirleriyle bağlantılı olacağı bu yaklaşımın, çatışmaları hemen izleyen aşamada nasıl uygulanacağı bazı haklı sorgulamalara yol açmaktadır. Ancak, uluslararası barış ve istikrarın sağlanmasının öncelikli olduğu bilincinin korunduğu ve gerekli kararlık sergilendiği takdirde, uzmanlık ve yetenek kriterinin galip geleceği tahmin edilmektedir.

Ortak çıkarların örtüştüğü alanlarda, bugün sayıları NATO üyelerinin çok üstünde bulunan ortaklarla güvenlik konularında muntazam danışmalar, bilgi değişimi, eğitim, hava savunması gibi ortak çalışma ve işbirliğinin, onların gereksinimlerini de dikkate alacak biçimde genişletilmesi, gerektiği takdirde daha geniş bir yelpazeyi kapsayan, yeni bir ortaklık anlaşması yapılması gibi hususların da belgede yer alacağı sanılmaktadır.

Yukanda kısaca özetlemeğe çalıştığımız gelişmeler ışığında, yeni stratejik konseptte:

- İttifak üyeler ortak savunmasına ilişkin 5.maddenin teyidi,
- Transatlantik dayanışma, güvenliğin bölünmezliğinin önemi,
- Üyelerin herhangi birinin toprak bütünlüğünü, siyasal bağımsızlığını veya güvenliğini tehlikede görmesi durumunda danışmaları öngören 4.maddenin yeni tehdit alanlarının belirmesiyle artan ölçüde işlerlik kazandığı,
- NATO'nun, üyelerinin toprak bütünlüğü ve halkları gibi, ortak değerlerini ve demokratik kurumlarını da savunan bir örgüt olduğu,
- Bölgesel bir örgüt olmakla birlikte, NATO'nun mevcut ve gelecekteki tehdit ve sınamalara karşı koyacak, özellikle alan

dışından kaynaklanacak tehditlere karşı girilecek harekâtlar için gerekli (expeditionary) yeteneklerini geliştirilmesi gerektiği gibi ilke, hedef ve öğelerin altı çizilmektedir.

Ortaya çıkacak gelişmeler -her yeni durum kendine özgü (unique) koşullar ve özellikler taşıyacağından- ittifak üyeleri kararlarını her yeni duruma (case by case) göre vereceklerdir.

NATO'nun yeni stratejik konsepti 19-20 Kasım tarihlerinde Lizbon'da devlet ve hükümet başkanları düzeyinde yapılan zirve toplantısında üye ülkelerce kabul edilmiştir.

Füze savunma sistemi

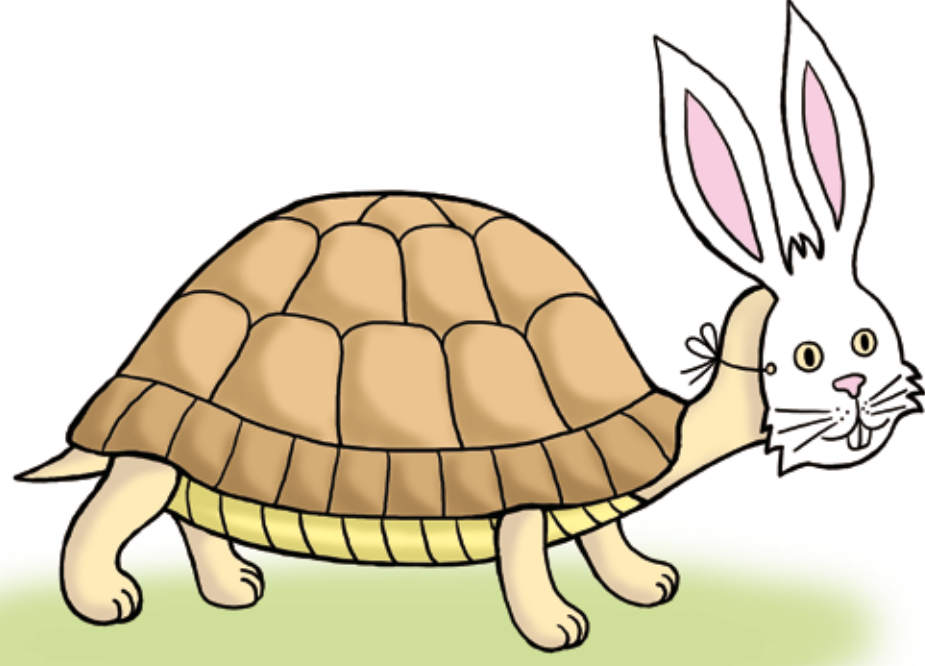
Doruğunun öncesi ve sonrasında ülkemizde oldukça yaygın biçimde tartışılan ve ülkemizin güvenliği açısından da büyük önem taşıdığını düşündüğüm bir füze savunma sisteminin kurulmasına ilişkin gelişmelere de, konunun güncel niteliği nedeniyle, kısaca değinmek uygun olacaktır.

Akil adamlar grubu tarafından hazırlanan belgede 30'a yakın sayıda ülkenin konvansiyonel/nükleer füze sistemleri geliştirdiği, örneğin İran'ın kıtalararası füze geliştirme programının Avrupa Atlantik Bölgesi açısından yaratacağı tehdidin, bir aşamada, 'müttefiklerden birine yapılan saldırının tüm müttefiklere yapılmış bir saldırı olarak algılanacağı' yolundaki, NATO antlaşmasının kolektif savunmaya ilişkin 5. maddesinin dahi işletilmesini gerektirebilecek bir düzeye çıkabileceğine değinilmişti.

Söz konusu tehdidin savuşturulmasını sağlamak amacıyla, A.B.D.'nin önerdiği tüm NATO ülkesi topraklarını kapsayacak ve 2018 yılına kadar aşama aşama (phased) gerçekleştirilecek sistem hakkında Lizbon'da devlet ve hükümet başkanları düzeyinde ilke mutabakatı sağlanmıştır.

Sistemi oluşturan çeşitli unsurların (izleyici radarlar, saldırı füzesinin imha edecek savunma füzeleri vs) nasıl, nerede konuşlandırılacakları gibi teknik hususlar uygulama aşamasına geçildiğinde somutlaşacaktır.

Üyesi olduğum 12 kişilik akıl adamlar grubu stratejik konsept belgesinin temel öğelerine ve içeriğine ilişkin değerlendirme ve tavsiyelerini mayıs ayında NATO genel sekreterine sunmuştu. Grubun bir üyesi olarak, ana çizgilerini sunmaya çalıştığım yeni stratejik belgenin ülkemizin çıkar ve görüşleriyle örtüştüğünü düşünmekteyim.

TÜRKİYE-UKRAYNA “YAVAŞ ADIMLARLA ACELE İLERLEYİŞ”

Başak Söylemez
TÜSİAD Ankara Temsilciliği

Ukrayna, yönetim değişiklikleri ile Avrupa'ya yakınlaşan, gelişmekte olan ekonomisi ile yatırımcıların yeni cazibe merkezi olma yolunda emin adımlarla ilerleyen bir ülke. Karadeniz bölgesindeki komşumuz Ukrayna'nın Türkiye Büyükelçisi Sayın **Dr. Sergiy Korsunsky** ile Ukrayna ve Türkiye ilişkileri başta olmak üzere, Karadeniz bölgesindeki enerji altyapı çalışmalarını, yeni işbirliği fırsatlarını ve Avrupa Birliği'ni konuştuk.

Dünyadaki ekonomik ve finansal krizlerin olumsuz etkilerine rağmen, yeni Ukrayna Hükümetinin kurulmasından sonra Ukrayna ekonomisi dinamik bir ilerleme kaydetti. Ukrayna ekonomisindeki gelişimi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Geçen sene zor bir seneydi. Gayri Safi Yurtiçi Hasılamız (GSYH) %15 azalmıştı ve sanayi üretimimiz düşmüştü. Ancak, Ukrayna Hükümeti yapıcı adımlar attı. Uluslararası

Para Fonu (IMF) ile imzalanmış olan “stand-by” anlaşması yeniden gözden geçirildi. Yenilenmiş olan anlaşma ile kamu finansmanı, bankacılık sisteminin sağlamlığının güçlendirilmesi ve daha bağımsız finansal politika çerçevesinin geliştirilmesi hedeflendi. Bu amaca ulaşmak üzere vergi, harcama politikası, enerji piyasası reformları, merkez bankasının bağımsızlığının artırılması ve bankacılık sektörünün geliştirilmesi dahil olmak üzere hükümet pek çok kurumsal değişiklik ve reform gerçekleştirmeyi taahhüt etti. Bu doğrultuda bütçe açığında iyileşmeler başladı. Bu yılın ilk sekiz ayı boyunca GSYH %6, sanayi üretim endeksi %11 artış gösterdi. Bazı yurt dışı pazarlara ulaşım kolaylaştı. En önemli ihracat kalemleri olan makine sanayisinde ve kimyasal gübrede sırasıyla %42 ve %20'lik bir artış meydana geldi. Ukrayna'da enflasyon oranı yaklaşık %7 düzeyine ulaştı. Ukrayna ekonomik açıdan krizin etkilerinden kurtulmakta, ivmeli bir şekilde ekonomisini toparlamaktadır.

Ukrayna'nın NATO üyeliğiyle ilgili tartışmalar ne durumda?

Ukrayna Cumhurbaşkanı **Viktor Yanukovych** başkanlığındaki mevcut hükümetin NATO üyeliği konusunda bir talebi yoktur. Ukrayna'yı blok dışı bir ülke olarak belirleyen Ukrayna İç ve Dış Politikası İlkeleri Kanunu kabul edilmiştir. Böylelikle Ukrayna'nın NATO üyeliği gündemden çıkmıştır. Ancak bunun NATO ile yürütülen işbirlikleri üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Ukrayna bilim, eğitim başta olmak üzere tüm sivil programlara katılım sağlamaktadır. Bunun dışında NATO çerçevesinde yürütülen askeri projelere de destek vermektedir. Tüm bu alanlarda NATO ile işbirliğimiz devam etmektedir.

“Kimyasal gübreler, metal ve tahıl ürünlerine odaklanmış bir ticaretimiz var. Ben uçakların ve ona benzer ileri teknoloji gerektiren ürünlerin ticaretinin yapılıyor olmasını isterdim. Biz hazır tarımsal ürünlerin de buraya gelmesini istiyoruz.”

Son dönemde bildiğiniz üzere, Ukrayna Cumhurbaşkanı ve Ukrayna Hükümeti Ukrayna'ya yatırımı cazip hale getiren politikalar uygulamaktadır. Sizce Ukrayna ekonomisindeki en cazip sektörler ve yabancı yatırımları çekecek özel projeler nelerdir?

İlk önce belirtmek isterim ki Ukrayna ile Türkiye arasında son derece iyi bir işbirliği var. Onur, Doğuş ve Çukurova gibi pek çok başarılı Türk firmasının Ukrayna'da yatırımları mevcut. İnşaat, telekomünikasyon genelde Türk firmaların tercih ettiği sektörler. Ukrayna'da, Ukrayna Cumhurbaşkanı himayesinde gerçekleştirilmiş olan milli projelere Türk iş çevresinin dikkatini çekmek istiyoruz. Bu projelerin belirli bir sektöre, bölgeye veya sosyal soruna çözüm olmak adına stratejik önemi vardır. Bu projelerden bazıları; sıvı doğal gazı temin etmek üzere deniz terminallerinin inşası, rüzgar ve güneş enerjisi istasyonlarının inşası, halka sosyal destek amaçlı hesaplı konut inşası, modern atık dönüşüm tesislerinin kurulumu, Ukrayna halkına yüksek kalitede temiz su sunabilmek adına su işleme ve sisleme tesislerinin yapılandırılmasıdır.

Türkiye'deki iş çevresi oldukça esnek ve enerji dolu. Mesela büyük işletmelerin başkanları ekonomik açıdan etkin ve verimli projelerle karşılaştıklarında hemen işe koyuluyorlar, yeni piyasalar onları korkutmuyor. Ukrayna en çok Kıbrıs, Almanya, Rusya ve Hollanda ile ticari faaliyetlerde bulunuyor. Ukrayna'ya gelen doğrudan yabancı yatırımın büyük bir kısmı da gene bu ülkelere ait. Umarım Türkiye de kısa zaman içerisinde bu listede yer alır.

Ukrayna Türkiye ikili ekonomik işbirliğinde temel alanlar ve bu konuya ilişkin beklentiler nelerdir?

Beklentiler çok. İhracat konusunda Rusya'dan sonra en büyük ikinci partnerimiz Türkiye. Geçen seneye göre bu konuda önemli bir artış yaşandı. Ticaret hacmimiz şuan yaklaşık %70 arttı bunun daha da gelişeceğine inancım sonsuz. Benim beğenmediğim ikili ticaretimizin yapısı; çünkü kimyasal gübreler, metal ve tahıl ürünlerine odaklanmış bir ticaretimiz var. Ben uçakların ve ona benzer ileri teknoloji gerektiren ürünlerin ticaretinin yapılıyor olmasını isterdim. Bu noktada rekabet seviyesi çok yüksek bu nedenle isteğimin çok kolay olmadığını biliyorum. Mesela, biz hazır tarımsal ürünlerin de buraya gelmesini istiyoruz. Türkiye de bu ürünlerin var olduğunu ve ihracatının yapıldığını biliyorum ancak Ukraynalı üreticilerin de Türkiye pazarına girebilmesini dilerdim. Umarım bu sene ticaret hacmimiz 5 milyar dolara ulaşır ve bir sene sonra bu değerimiz ikiye katlar.

Ukrayna Türkiye serbest ticaret anlaşmasının imzalanmasına yönelik değerlendirmelerinizi alabilir miyiz? Bu iki ülke arasındaki işbirliğini nasıl etkiler?

Her türlü serbest ticaret iyi bir şeydir. Biz bu anlaşma üzerinde yoğun bir mesai verdik, konuya ilişkin Türkiye ile müzakereye geçmeye hazırız. Ancak konuya ilişkin bir sorunumuz var o ki; şu anda Avrupa Birliği ile serbest ticaret anlaşması üzerinde çalışıyor olmamız. Bildiğiniz üzere Mayıs 2008 de Dünya Ticaret Örgütü üyesi olduk. Bunun üzerine AB ile müzakerelere geçtik. Brüksel ile müzakere yürütmenin ne kadar zor olduğunu sanırım size anlatmama gerek yok. AB ilk önce kendisi ile müzakerelerin bitmesini, ondan sonra yürütülecek diğer müzakerelere başlanmasını tavsiye etmektedir. Her ne kadar bu sadece bir tavsiye kararı olsada biz bu karara uymayı tercih ediyoruz.

Hatırlatmak isterim ki; Türkiye ile serbest ticaret anlaşması konusunda işbirliğimiz iki senedir yürütülüyor. Bir senesi kalan AB ile müzakerelerimizin sonuçlanmasını takiben Türkiye ile aktif müzakerelere ağırlık vereceğiz. AB bize müzakere tecniğimizi geliştirmek için çok iyi bir fırsat oldu. Türkiye ile ekonomik açıdan çok ortak noktamız olduğuna inanıyoruz, bu nedenle müzakerelerimizin başarılı geçmesini çok önemsiyoruz. Bu doğrultuda ikili ticarete minimum engel istiyoruz. Örneğin; 2008 yılı sonunda Ukrayna'dan Türkiye'ye gelen metal ürünler için %13 vergi konuldu, geçen sene bu vergi oranı %9'a düşürüldü. Bu ikili ticaret anlaşmasının imzalanmasını sağlamayacak. Bence iki tarafın da bu konuda yapıcı adımlar atması ve bir an önce serbest ticaretin önündeki engelleri kaldırmak yönünde çalışmalara başlaması gerekmektedir.

Coğrafi açıdan Türkiye ve Ukrayna'nın ulaşım ve transit potansiyelleri onların önde gelen avantajlarıdır. Sizce Türkiye ile Ukrayna bu konuda rakip mi yoksa verimli bir işbirliği ile birlikte ilerleme hedefini mi güdüyor?

Biz kesinlikle rekabet içerisinde değiliz. Enerji ve yük transiti konusunda işbirliği içinde olunabilir. Mesela Ukrayna doğudan batıya gaz transitinde çok önemli bir ülke. Nabucco projesi ile Türkiye'nin transit potansiyeli arttı. Nabucco'nun gelişmesini destekliyoruz. Gaz transitinde tekel olmayı hedeflemiyoruz. Bizim bu konudaki tek isteğimiz, gaz transit sistemimizin dolu olması. Avrupa için gaz transitinde farklı yolların bulunması son derece önemli.

Ukrayna Türkiye arasında kuzeyden güneye mal taşımada işbirliği potansiyeli oldukça yüksek. Örneğin; mallar baltık ülkelerinden Odessa'ya götürülüp deniz yoluyla Türkiye'ye oradan da doğuya ulaştırılabilir. Bu noktada Viking Tren Yolu Projesine dikkatinizi çekmek isterim. Bu proje Karadeniz'i Baltık Denizi'ne bağlayacaktır. Derince ve Samsun limanlarından gemiyle Ukrayna'ya taşınan yüklerin, Ukrayna'dan Viking Trenine aktarılacak Belarus'tan Litvanya'ya, buradan da diğer ülkelere taşınması öngörülüyor. Bunun sayesinde Boğaziçinden geçen mal sayısında azalma olacak, tırların malları ulaştırması ucuzlayacak. Eminim ki bu proje çok iyi ve yük taşımada rakibi yok. Bu şekilde Türkiye'nin transit potansiyeli de güçlenecektir. Bu Avrupalıya doğuya bağlayacak çok perspektifli bir transit koridoru. Transit potansiyeli, havacılık ve otomobil konusunda da geçerli. Bu doğrultuda Ulaştırma Bakanlığı'nızla da yakın temaslarımız var. Yeni fırsatlara olanak vermeleri son derece önemli. Son olarak belirtmek isterim ki; bu tip projelerinize doğal olarak ortağız.

“Türkiye ile serbest ticaret anlaşması konusunda işbirliğimiz iki senedir yürütülüyor. Bir senesi kalan AB ile müzakerelerimizin sonuçlanmasını takiben Türkiye ile aktif müzakerelere ağırlık vereceğiz.”

Ukrayna ile Türkiye'nin Ortadoğu da veya başka yerlerde ticari veya siyasi anlamda ortak hareket edebilmelerine imkan var mı?

Biz bu tür işbirliklerine açığız. Her iki ülkende avantajlarını kullanmak gerekli. Bazı bölgelerde Türkiye bazı bölgelerde Ukrayna güçlü. Mesela Türkiye'nin İran ve Suriye ile doğrudan bağlantısı var. Bu bölgelerde Türkiye'nin gücü kullanılarak işbirliği yapılabilir. Bunun gibi Ukrayna'nın da İsrail ile çok iyi bir işbirliği var. Bundan da Türkiye faydalanabilir.

Malumunuz, Karadeniz'de ortak çıkarlar söz konusu. İki ülke bunu ne denli birlikte koruyup yönetebiliyor?

Belirtmeliyim ki kesinlikle birbirlerine karşı değil, Ukrayna'nın ve Türkiye'nin Karadeniz'de çıkarları birbirine uyuyor. Karadeniz bölgesinde güvenlik konusunda ve ekonomik gelişmelerde Türkiye'nin fikrini soruyoruz. Bildiğiniz üzere yaklaşık 460 sene önce eski Ukrayna Ordusu ile Osmanlı İmparatorluğu Karadeniz bölgesine ilişkin dostluk anlaşması imzaladılar. Arada bir kavga etsek de sonuçta barışmak ve uzlaşi içinde yaşamak bizler için çok önemli. O yüzden Karadeniz bölgesinde sorun ne olursa olsun Türkiye ile mutlaka anlaşmaya varıyoruz.

“Ukrayna Türkiye arasında kuzeyden güneye mal taşımada işbirliği potansiyeli oldukça yüksek. Örneğin; mallar baltık ülkelerinden Odessa'ya götürülüp deniz yoluyla Türkiye'ye oradan da doğuya ulaştırılabilir.”

Ne dersiniz, Ukrayna ile Türkiye'nin yolları Brüksel'de kesişir mi?

Desteklemek konusunda evet. AB'ye politik bir proje olarak bakarsak proje tamamlanmamış bir durumdadır. Bence, AB üyesi ülkeler arasına Balkan ülkeleri, Türkiye ve Ukrayna da girdikten sonra tamamlanmış olacaktır. Bu doğrultu da biz AB Türkiye üyelik müzakerelerine sempati ile yaklaşıyor, Türkiye'ye bu süreçte başarılar diliyoruz. Ukrayna bir Avrupa ülkesi ve AB üyesi olmak üzere her şeyi var. Peki bu ne zaman olacak? AB de değişiyor ve tecrübelerle bakarsak çoğu zaman acil karar doğru karar olmuyor. Biz de “yavaş acele edin” diye bir deyiş vardır.

Şu anda Avrupa da istediğimiz iki şey var; karşılıklı ilkesine dayanan serbest ticaret ve vizesiz rejim.

Peki, Ukrayna'nın Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren sorunlar karşısındaki tutumu nedir? Mesela Kıbrıs konusu?

Biz barış istiyoruz. Amacımız barışı desteklemek. Kıbrıs probleminin adanın birleştirilmesi ile çözülebileceğini düşünüyorum. Bu birleştirme Kıbrıs adasının iki parçası arasında gerçekleştirilecek müzakere ile sağlanabilir. O yüzden barış içinde atılan adımlar bizim tarafımızdan onaylanıp desteklenecektir.

Önümüzdeki günlerde gerçekleşmesi planlanan, Recep Tayyip Erdoğan'ın Ukrayna ziyareti ile ilgili önemli notlar nelerdir?

Türkiye ile Ukrayna'nın iyi ilişkilerinin olduğuna inanıyorum. Ancak 2007'den beri başbakanlarımız görüşmüyorlar. 2007 de dönemin Başbakanı ve şimdiki Cumhurbaşkanımız Sayın Viktor Yanukovych Türkiye'ye geldi ve burada çeşitli resmi temaslarda bulundu. Artık biz Türk makamlarının iade-i ziyaretlerini bekliyoruz. Sayın Erdoğan'ın Ukrayna ziyareti ile hükümetlerimizin ve iş adamlarımızın arasındaki işbirliklerinin artacağına inanıyorum. Bu ziyaret sırasında Yüksek Strateji Konseyi'nin kurucu toplantısının gerçekleşecek olmasının yanı sıra enerji, kültür ve ulaştırma başta olmak üzere pek çok konuda işbirliği anlaşmasının da imzalanacağını düşünüyorum. Sayın Erdoğan'a eşlik edecek heyette iş adamlarını da görmek istiyoruz. Böylece iş dünyamızın da yakınlaşmasını ve ortak projeler ortaya koymalarını bekliyoruz. Cumhurbaşkanınız Sayın Abdullah Gül'ü de Ukrayna'da konuk etmekten memnuniyet duyarız. Bu konuya ilişkin olarak kendisine bir davet mektubunu da arz ettik. Bu ziyaretin de iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu etkileyeceğine eminim.

Türkiye ile mevcut olumlu ilişkilerimizin ikili ekonomik ilişkiler ile gelişmesi ve derinleşmesi çok farklı olanakları da gündeme getirecektir. Şu an için gerekli olan iki ülke hükümetinin yapıcı ciddi tutumlarıdır. Biz, Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı başta olmak üzere pek çok kurum ve kuruluş ile verimli bir işbirliği yürütüyor, eğitim, kültür, turizm ve savunma sanayi sektörlerinde ortak adımlar atıyoruz. Tüm bu çalışmalarımızın en yakın zamanda iyi birer sonuç vereceğine inanıyorum.

ATATÜRK'ÜN HUKUK ANLAYIŞI DÖNEMİNE ÖZGÜDÜR*

Taha Akyol

Milli Mücadele'nin lideri ve modern Türkiye'nin devrimci kurucusu olarak Atatürk'ün hukuk anlayışı, ister istemez onun bu vasıflarıyla ilgilidir: Milli Mücadele nihayet askeri bir savaştır ve 'savaş hukuku' elbette söz konusudur. Zaferden sonra devrim ya da ihtilal dönemine girilmiştir ve Atatürk'ün kendi ifadesiyle "inkılabın kanunu" yani ihtilal hukuku elbette söz konusudur.

Bugünkü ve yarınki Türkiye için dikkate alınacak 'emsal' liberal demokrasi ve çağımızın hukuk devleti anlayışdır. Atatürk'ün 'savaş' ve 'devrim' dönemini yansıtan hukuk ve yönetim anlayışı iki dünya savaşı arasındaki bir zaman kesitinde Türkiye'deki işlevini yapmıştır. Türkiye'nin izleyeceği model, artık liberal demokrasidir.

Savaş hukuku da ihtilal hukuku da olağanüstü dönemlerin hukukudur, normal dönemlerin hukuku değildir. Ülkemizde normal bir hukuk devletinin oluşmasını istiyorsak, savaş hukukunun da ihtilal hukukunun da 'emsal' olmayacağı açıktır. Hatta esin kaynağı bile olamaz.

* Bu yazı Taha Akyol'un yakında Doğan Kitap tarafından yayınlanacak olan "Atatürk ve Hukuk" isimli araştırma kitabından özetlenerek hazırlanmıştır.

Atatürk'ün hukukla ilişkisini araştırırken bu hukukun savaş hukuku ve ihtilal hukuku olduğunu gözden kaçırmak iki büyük hataya yol açabilir ve açmaktadır:

- Devrimci düşüncelerle yahut 'koruma kollama' düşüncesiyle normal hukuka aykırı müdahale, eylem ve kararları savunmak... Sadece 'devrimci' hareketler değil, sadece askeri müdahaleler de değil, 'koruma kollama' ideolojisiyle verilen yargı kararları da bunun örnekleridir. Özelleştirme, tahkim, yabancılara mülk satışı, lakilik tanımı, eski TCK'nın 312. maddesi, yeni TCK'nın 301. maddesiyle ilgili yargı kararlarında bunu görmek mümkündür.

- Atatürk döneminin savaş ve ihtilal hukuku özelliğini gözden kaçırmanın yol açtığı diğer bir hata, tam aksi yöndedir: Normal hukuk düzeni olmadığı için mahkum etmek... Normal hukuk anlayışını savunmak bakımından böyle bir yaklaşımda 'pedagojik' bir fayda görülebilir. Nitekim Fransa'da rejimin Jakoben radikalizminden liberal demokrasi ve normal hukuk devleti önünde evrilmesinde "revizyonist tarihçilik" denilen

eleştirel akademik tarihçiliğin önemli katkısı olmuştur. Savaş ve ihtilal dönemlerinde, hele de iki dünya savaşı arasındaki 'özel' dönemde normal hukuk aramak anakroniktir ve bu sebeple yanlıştır.

Kuvvetler birliği

Atatürk'ün Milli Mücadele'de ve vefatına kadar bütün ömründe anayasa hukuku alanında savunduğu birinci ilke kuvvetler birliği (vahdet-i kuva) olmuştur. Savaş hukukunun ve ihtilal hukukunun başka türlü olması son derece zordu; bütün erklerin tek elde, politbüroda, devrim konseyi'nde, Merkez-i Umumi'de, 'meclis hükümeti'nde ve Şef'te toplanması bunun örnekleridir.

Ama normal bir anayasal hukuk düzeninde kuvvetler birliği düşünülemez; kuvvetler ayrılığı olmazsa olmaz temel ilkedir.

Birinci Meclis'te muhalefetin kuvvetler ayrılığını savunması üzerine, 1 Aralık 1921 günlü Meclis oturumdan kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa kuvvetler ayrılığının meşrutiyet demek olduğunu söyleyerek kuvvetler birliğini savunuyor:

"Hakikatte Efendiler, tabiatla Efendiler, kuvvetler ayrılığı yoktur. Yani milli irade ile ifade ettiğimiz kuvvette kuvvetlerin taksimi yoktur!..

"Efendiler, milli irade, milli hakimiyet denilen kuvvetin taksim edilemez ve ayrılamaz olduğu matematiksel hakikatler ile de anlaşılır. Şunu da ilave edeyim ki, bütün kanun koyucular, bütün müderrisler, bütün ulema bu teoriyi daima matematiksel hakikatlere dayanarak tespit etmişlerdir... Bence eski denilmesi lazım gelen kitaplarda kuvvetler ayrılığı vardır... Efendiler ben size şimdi ispat edeceğim ki, meşrutiyet gayri tabii, gayri kanuni ve gayri meşrudur..."¹

Mustafa Kemal zaferden sonra da kuvvetler birliğini savunmaya devam ediyor. İzmir İktisat kongresinden iki hafta önce, 2 Şubat 1923'te yaptığı konuşmada şunları söylüyor:

1 Konuşmanın bu bölümünün orijinal metni için bkz. **ASD**, I, sf.227. "Matematiksel hakikatler" in orijinal metindeki terimi "hakayık-ı rıyaziye"dir.

2 Konuşmanın bu bölümünün orijinal metni için bkz. **ASD**, I, sf. 230; **ABÜ**, cilt 12, sf.135-136.

* Fransız Devrimi önce Krallığa karşı 'Meşrutiyet' ayaklanmasıyla başladı, bu dönemde 'kuvvetler ayrılığı' ikisi İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'ne geçti. Amac, Kral'ın başında bulunduğu 'yürütme'yi son derece zayıflayıp, halkın seçtiği 'yasama meclisi'ni güçlendirmekti. Kuvvetler birliğine, 1791 anayasasıyla geçildi. Bu anayasada hem monarşi devam ettiriliyor, hem "hakimiyet milletindir" deniliyordu. Anayasının "Kamu kuvvetleri" bölümünün 1. maddesi şöyleydi:

"Hakimiyet bir, bölünmez, devir ve ferağ edilemez niteliktedir. Hakimiyet milletindir. Halkın hiç bir bölümü ve hiç kimse hakimiyeti kullanma hakkına sahip değildir.

Maddenin Kral'a (bizde padişaha) karşı yazıldığı açık. İkinci maddede milletin egemenliğini

Bugünkü ve yarınki Türkiye için dikkate alınacak 'emsal' liberal demokrasi ve çağımızın hukuk devleti anlayışdır. Atatürk'ün 'savaş' ve 'devrim' dönemini yansıtan hukuk ve yönetim anlayışı iki dünya savaşı arasındaki bir zaman kesitinde Türkiye'deki işlevini yapmıştır. Türkiye'nin izleyeceği model, artık liberal demokrasidir.

"Efendiler, TBMM hükümeti bu saydığımız hükümet şekillerinden hiç birine benzemez. Çünkü arz ettiğim gibi, onların dayandığı esas kuvvetler ayrılığı, kuvvetler dengesidir. Halbuki bizim hükümetimiz kuvvetler birliği esasına göre kurulmuş bir hükümettir. Bu şekil ve mahiyette (bir) hükümet, denilebilir ki, bugün mevcut değildir..."

Hatta Gazi, bütün dünyanın ileride kuvvetler birliği ilkesine döneceğine inanmaktadır:

"Ben eminim ki arkadaşlar, cihanda mevcut olan hükümet tarzlarından bir adım daha ileriye çıkmak bu insanlık için nasip olursa, emin olunuz ki, bulacakları şekil, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin şekli olacaktır."²

Cumhuriyet ilan edildikten ve hilafet kaldırıldıktan sonra kabul edilen 1924 Anayasası'nda yürütmenin başında Reisicumhur vardır ve yine kuvvetler birliği ilkesi korunmuştur.

Atatürk 1927'de okuduğu **Büyük Nutuk**'ta da "Meclis'in yasama ve yürütme erklerine sahip" olmasını anlatırken, "böyle

'temciler' eliyle kullanacağı, Fransız milletini seçilmiş yasama meclisi ile kralın temsil edeceği yazılıydı. (Anne Sa'adah, **The Shaping of Liberal Politics in Revolutionary France**, Princeton University Press 1999, p. 105-106). Fransız 1791 Anayasası kuvvetler birliğine dayalı bir meşrutiyet anayasası idi. Devrimin radikalleşmesi sürecinde Konvansiyon tarafından 1792'de monarşinin sona erdirilmesi ve Cumhuriyet'e geçiş daha sıkı bir kuvvetler birliği sistemi ile gerçekleştirilmiş ve Jakoben diktatörlüğü ile sonuçlanmıştır. (Richard Cobb, **The French Revolution**, London 1988, p. 81, 125, 164; Marchel Gouchet, "Rights of Man", ed. Francois Furet and Mona Ozouf, A Critical Dictionary of The French Revolution, Harvard Univirsty Press 1989, pp. 818-828.) Çok kalın çizgilerle, Türkiye'de de böyle oldu: İki ülkede de uzun tarih boyunca mutlak monarşi... Sonra kuvvetler ayrılığına dayalı Meşrutiyet... Ve nihayet iki ülke de kuvvetler birliğine dayalı 'devrimci' Cumhuriyet... Daha sonra liberal demokrasi süreci. Kuvvetler ayrılığı monarşik olsun Cumhuri olsun bütün demokrasilerin temel şartıdır fakat bu tarihi seyir, Mustafa Kemal'in kuvvetler ayrılığını Meşrutiyet'le özdeştirmesine uygun düşüyor o da kuvvetler birliğine hücum ederken bu tarihi 'sıralanış'ı kullanmıştır zaten.

bir hükümet teşekkülünde esas vahdet-i kuva (kuvetler birliği) nazariyedir” diyerek kuvvetler birliği ilkesini vurgulamaktadır.³

1931 yılına gelindinde artık Cumhuriyet Halk Fırkası (CHP) devlet partisidir. Mayıs 1934’te Reisicumhur Atatürk’ün başkanlığında toplanan Üçüncü Kurultay’da **“Altı Ok”** kabul edildiği gibi CHP Programı’na kuvvetler birliği ilkesi de yazılmaktadır:

“Birinci Kısım, 3 – Devletin esas teşkilatı: Türk milletinin idare şekli, kuvvetler birliği esasına dayalı olan bugünkü devlet şeklimizdir. Bu şekilde Büyük Millet Meclisi, millet namına hakimiyet hakkını kullanır. Reisicumhur ve icra vekilleri heyeti onun içinden çıkar. Hakimiyet birdir, kayıtsız şartsız milletindir. Devlet teşekküllerinin en uygununun bu olduğuna inanır...”⁴

Atatürk’ün görüşleri doğrultusunda Afet İnan’ın 1931’de kaleme aldığı “Medeni Bilgiler” adlı kitapta da “vahdet-i kuva” (kuvetler birliği) savunulmaktadır.⁵

Nihayet Atatürk’ün vefatından önce son defa bizzat okuduğu 1 Kasım 1937 tarihli yasama yılını açış nutkunda da kuvvetler birliği vurgusunu görüyoruz. Konuşmasında parti ile devletin birleştirilmesini, valilerin CHP il başkanı yapılmasını kuvvetler birliğinin bir gelişmesi olarak tanımlıyor:

Geçen yıl içinde, parti ile hükümet teşkilatını birleştirmekle vatandaşlar arasında ayrılık tanımadığımızı fiilen göstermiş olduk. Bu hadisenin bizim, devlet idaresinde kabul ettiğimiz, ‘kuvet birdir ve o milletindir’ hakikatine uygun olduğu meydandadır(alkışlar).⁶

Kuvvetler Birliği teorisinin doktrin babası Fransız filozofu Jan Jacques Rousseau’nun ‘mürid’leri olan Jakobenlerin de ilkesi kuvvetler birliğiydi. Atatürk, özellikle ‘kuvetler birliği’ ve ‘halk

hakimiyeti’ teorilerinin ve Jakobenzimin kurucu filozofu ve Fransız Jean Jacques Rousseau’dan etkilenmiştir.⁷ Devrimci Mustafa Kemal, tabii ki liberal John Locke ve Montesquieu’yu değil, Fransız Devrimi’nin asıl filozofu olan Rousseau’yu benimseyecekti. Attila İlhan Atatürk’teki **“irade-i milliye”** ve **“hakimiyet-i milliye”** kavramlarının Fransız ihtilalindeki **“Marat, Robespierre, Saint Juste üzerinden ta J. J. Rousseau’ya uzandığını”** belirtir. Marat’nın **“mutlak ve sınırsız egemenlik yalnız ve yalnız halkın kendisindedir”** şeklindeki sözü ile Mustafa Kemal’in **“egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur”** formülü arasında fark olmadığını yazar.⁸

Gerçi Atatürk 1 Aralık 1921 konuşmasında kuvvetler ayrılığını savunduğunu söyleyerek Rousseau’ya **“mecnun”** (deli) diye hücum etmiştir ama bunun sebebi Rousseau’nun kuvvetler ayrılığını savunduğunu zannetmesidir. Mustafa Kemal Paşa 1923 yılı içinde hem Montesquieu’yu hem anayasa profesörü Babanzade İsmail Hakkı Bey’in Hukuk-u Esasiye kitabını okumuştur; ondan sonraki konuşmalarında yine kuvvetler ayrılığını reddederek kuvvetler birliğini savunacaktır fakat bu isim ve kavram karmaşası görülmeyecektir.

Yürütmenin üstünlüğü

Mustafa Kemal Paşa’nın bütün ömrü boyunca inandığı temel anayasal ilkelerden biri, yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında yürütmenin üstünlüğüdür. Bu, kuvvetler ayrılığı söz konusu olmadığı için “Meclis’in üstünlüğü” ilkesiyle, başka bir deyişle “Meclis hükümeti” sistemiyle çok da çelişmez çünkü Meclis yasamayla birlikte yürütme erkine ve bir ölçüde yargı erkine de sahiptir.

Milli Mücadele’nin ve Cumhuriyet’in meşruluğunun temelinde milli hakimiyet ve Meclis vardır. Fakat üç erk arasında yürütme giderek güçlenip yaşamayı da atama yoluyla belirlemiştir.

tabiidir. Çünkü kanlı safhalarını derin bir hürmet ve takdir hissi ile tedkik ettiğimiz Fransız İhtilal-i Kebiri her ne kadar Fransız milletinin sinesinden parlamış ise de netayici (neticeleri) âlemsümul olmuştur...”

Kaynak Yayınları’nın başarılı bir çalışması olan **Atatürk’ün Bütün Eserleri**’nde konuşmanın bu bölümünde yer alan Atatürk’ün “ kanlı safhalarını derin bir hürmet ve takdir hissi ile tedkik ettiğimiz...” şeklindeki sözü, anlamını çok değiştiren bir ‘tercüme’ ile “kanlı safhalarını derin bir hayret ve yorumla incelediğimiz” ifadesine dönüştürülmüştür! **Hakimiyet-i Milliye**’deki orijinal metin, aynen benim burada verdiğim gibidir. Eğer Kaynak Yayınları kendi ‘tercüme’cini Fransızcadan yaptı ise hem bunu hem **Hakimiyet-i Milliye**’deki orijinal ifadeyi hiç olmasa bir dipnotuyla belirtmeliydi; bunu bile yapmamıştır! (**Atatürk’ün Bütün Eserleri**, cilt 13, sf. 146.) Kraldan fazla kralcılık! Çünkü Atatürk konuşmasında Fransız ihtilalinin “kanlı safhalarını” değil, “hürriyet ve istiklal” aşkını ateslemesini övmekte, aynı askla Milli Mücadele vermekte olan Türkiye’yi Fransanın desteklemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

7 Şerafettin Turan, **Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler**, Kitaplar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. baskı, Ankara 1999, sf. 13.

8 Attila İlhan, “Kemalizm, Müdafaa-i Hukuk Doktrini”, şu eserde: Ed.Tanıl Bora, **ModernTürkiye’nin Siyasi Düşünce Tarihi – 2, Kemalizm**, İletişim Yayınları 2002, sf. 520.

Meclis açıldıktan on gün sonra, 3 Mayıs 1920’de 3 no.lu kanunla yürütme işlerini üstlenecek bir “vekiller heyeti” kurulmuştur. Bakanlar kuruluna benzeyen bu heyete “vekiller” denilmesinin sebebi, ayrı bir anayasal erk olmayıp Meclis’in vekili olarak yürütme işleri yapacak olmasıdır. Bir bakıma Meclis’in belirli yürütme işlerini yapmaları için seçtiği ‘sekreter’ gibidirler. Başbakan yoktur, Meclis Reisi (M. Kemal) aynı zamanda bu yürütme heyetinin de reisidir fakat “vekilleri” (bakanları) Meclis teker teker seçmektedir.⁹

Bunun çok zayıf bir yapı olduğu açıktır. Çok defa Meclis’te vekil (bakan) seçilmesi gecikmiş, gereken oy sağlanamamıştır. Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa daimi çalışma arkadaşlarını yani bakanları belirlemede yetkili olmak ve böylece bir bakıma kendi ‘kabine’cini kurmak istediğinde de Meclis buna karşı çıkmıştır. Meclis Mustafa Kemal’in gücünü dengelemek için bir Başvekil seçmek istediğinde de “kabine sistemi”ne bu defa Mustafa Kemal karşı çıkmıştır. Bu istikrarsız yapı Cumhuriyet ilan edilinceye kadar devam etmiştir.

Liberal muhalefetin sözcüsü Hüseyin Avni Bey, mevcut sistemin demokratik hükümetlere benzemediğini söyleyerek kabine sistemini savunduğu zaman, Mustafa Kemal Paşa 1 Aralık 1922 günlü konuşmasında Meclis Başkanının aynı zamanda yürütmenin de başı olmasını savunarak Hüseyin Avni’ye karşı ünlü “biz bize benzeriz” formülünü kullanmaktadır:

“Yani, “bu hükümet demokrat bir hükümet midir, sosyalist bir hükümet midir, yani şimdiye kadar okuduğumuz kitaplarda ismi zikredilen hükümetlerden hangisidir” buyurdular. Efendiler! Bizim hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir, sosyalist bir hükümet değildir. Ve hakikaten kitaplarda mevcut olan hükümetlerin, ilmi mahiyeti itibariyle, hiç birine benzemeyen bir hükümettir. Fakat hâkimiyet-i milliyeyi, irade-i milliyeyi yegâne tecelli ettiren hükümettir... İlmî, içtimaî noktasından hükümeti ifade etmek gerekirse, ‘halk hükümeti’dir... Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiç bir şeye benzemiyormuş! Efendiler, biz benzememekle ve

9 Kanun metni ve Meclis’teki müzakereler için bkz. Yavuz Aslan, **TBMM Hükümeti**, sf. 42-62; Ahmet Demirel, **Birinci Meclis’te Muhalefet**, sf. 163-168.

10 1 Aralık 1921 günlü uzun konuşmanın bu bölümü için bkz. ASD, I, sf. 211-212.

11 Uzun konuşmanın bu bölümünün orijinali şöyledir: “Ulus-i meşrutiyette hakimiyet-i milliye heyeti tesriyyede tecelli ettiriliyor, halbuki Efendiler, hakimiyet-i milliye kuvvet-i tesriyyede değil, bu kuvvetin fevkında tecelli eder. O ise kuvve-i icraiyye aittir.”

benzetmemekle iftihar etmeliyiz! Çünkü biz bize benziyoruz efendiler!”¹⁰

Mustafa Kemal Paşa 1 Aralık 1921 günlü konuşmasında, yine Meşrutiyet’i eleştirerek milli hâkimiyetin Meclis’te değil yürütme erkinde tecelli ettiğini savunuyor:

“Meşrutiyet usulünde milli hâkimiyet yasama organında tecelli ettiriliyor, mebuslar meclisinde tecelli ettiriliyor. Hâlbuki efendiler, milli hâkimiyet yasama kuvvetinde değil, bu kuvvetin üstünde tecelli eder. O ise yürütme kuvvetine aittir...”

Mustafa Kemal Paşa sözlerine şöyle devam ediyor:

“Hakikat halde yasama kuvveti kanunu yapar fakat yasama kuvveti yaptığı kanunun uygulanmasını kendisi sağlamaz ve uygulanmasını garanti etmez, taahhüt de etmez... Hâlbuki efendiler, herşey kanun yapmaktan ibaret değildir. Bilakis herşey o kanunları uygulatan ve uygulattırmaktan ibarettir. Fazla tafsilat vermeyeyim; dünyada tarihi gerçek ve varoluşsal gerçek (hakikat-i kevnîye) olarak söylüyorum, ilmi hakikat olmak üzere söylüyorum; tatbik eden, icra eden karar verenden daima daha kuvvetlidir...”¹¹

Milli Mücadele hiç şüphesiz son derece kuvvetli ve istikrarlı bir yürütme erki gerektirmektedir. Mustafa Kemal hem bu fiili ihtiyaç sebebiyle hem siyasi felsefe olarak yürütmenin üstünlüğünü savunmaktadır. Mümtaz Soysal, Atatürk’ün **“özellikle Lozan görüşmeleri sırasında”** Meclis hükümeti sistemine karşı başlangıçta duyduğu bağlılığı **“yitirdiğini”** ve **“artık meclis karşısında daha serbest bir bakanlar kurulu yaratma görüşünü benimsediğini”** yazıyor¹². Halbuki Atatürk baştan beri yürütmenin üstünlüğüne inanmış ama bunu gerçekleştirmeye, Lozan görüşmeleri sırasında ve daha net olarak, 1923 seçimlerini düzenleyerek başlamıştır. Tek Adam, Cumhuriyet devrimlerini de, yürütme erkine dayanarak şekillendirdiği Meclis’in onayıyla yapacaktır.

Yargının ‘görev’i

Ewela Atatürk’ün bütün ömrünce savunduğu kuvvetler birliği

İkinci paraf da şöyledir: “Hakikat halde kuvve-i tesriyye kanunu yapar, fakat yine kuvve-i tesriyye yaptığı kanun tatbikatını bizatîhi temin ve tekeffül edemez ve taahhüt edemez. Halbuki Efendiler, her sey kanun yapmaktan ibaret değildir. Bilakis herşey o kanunları tatbik etmek ve ettirmekten ibarettir. Fazla tafsilat vermeyeyim; dünyada hakikat-i tarihiye, hakikat-i kevnîye olarak söylüyorum, hakikat-i ilmiye olmak üzere söylüyorum; tatbik eden, icra eden. Karar verenden daima daha kuvvetlidir.” (**ASD**, I, sf. 228.)

12 Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasası Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1979, sf. 39.

sisteminde yargının yerine bakalım. Tarık Zafer Hoca, bu konuyu “yargılayan Meclis” başlığı altında inceliyor:

“Meclis yargıya da hakimdir. Kendisi Yüce Divan olarak çalışabilir. Vekiller arası anlaşmazlıkları çözer.Ve en anlamlısı Firariler (Asker kaçakları) Hakkındaki Kanun’la Meclis’in kurduğu İstiklal Mahkemeleri’dir. ‘Büyük Millet Meclisi üyelerinden oluşan’ İstiklal Mahkemeleri, cezaları müstakillen hüküm ve tenfiz etmek görevine sahiptirler...”¹³

Böyle bir durum Milli Mücadele’de zorunludur ve Meclis adına “olağanüstü yargı” faaliyeti yapan İstiklal Mahkemeleri, Milli Mücadele’nin zafere ulaşmasında gerçekten takdire şayan bir hizmette bulunmuştur. Fakat Atatürk bu durumu Milli Mücadele ile sınırla görmemektedir. Anayasal sistem hakkında ünlü 1 Aralık 1921 tarihli uzun konuşmasında yargı kuvveti hakkında şunları söylüyor:

“Yasama organının yaptığı kanunları bilhassa şahısların hukukuna ilişkin konularda bağımsız olarak, hiçbir tarafın müdahalesi olmaksızın tatbik edecek kuvvet, yargı kuvvetidir. Şimdi ufak ve pratik bir noktayı hep beraber hatırlayalım: Hangi yargı kuvveti yasama kuvvetinin yaptığı kanunu tatbik etmek için, fiilen insanı çağırmak ve onu cezalandırmak için elindeki vasıta nedir? Polis ve jandarma değil mi Efendiler? Polis ve jandarma ise yürütme kuvvetidir. O halde yargı kuvvetinin dayandığı nokta yürütme kuvvetidir. Yürütme kuvveti, yargı kuvvetine yardımcı olmaktan uzak dursun; yargı kuvveti âtıldır, atalete (duraganlığa) mahkumdur, yoktur. Böyle bir kuvvetin bağımsızlığı nerededir? Rica ederim, böyle bir kuvvet nasıl bağımsız olabilir...”¹⁴

Mustafa Kemal Paşa’nın yargı ve yargının bağımsızlığı konusuna bakışını anlatan bu sözlerinde bir kaç nokta son derece önemlidir:

Siyaset dışı konularda yargı bağımsızlığı: Mustafa Kemal Paşa’nın deyimiyle yargının “hiçbir tarafın müdahalesi olmaksızın” çalışıp karar vermesi, “bihassa şahısların hukukuna ilişkin konularda” (hukuk-ı şahsiye) söz konusudur.

Yargının bağımsız olduğunu Atatürk’ün belirttiği “hukuk-ı şahsiye” alanı, kamu hukukunun dışındaki alandır. Özellikle de siyasi niteliği bulunmayan hukuk ve yargı konularını ifade eder. Hukuk-ı şahsiye, teknik anlamda Medeni Kanun’un birinci kitabını, genel olarak da kişilerin birleriyle ilişkilerini düzenleyen bir hukuk alanıdır. Dönemin sözlüklerinde “hukuku şahsiye” terimi **“her ferdin münhasıran şahsına ait haklarını düzenleyen kurallar”** olarak tanımlanıyor.¹⁵ Miras, boşanma, taşınmaz mallar, borçlar hukuku gibi konular...

Gerçi Ankara’nın ilk anayasası olan 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yargı konusu yoktur ama Osmanlı anayasası olan Kanunu Esasi’nin yargı bağımsızlığını düzenleyen 81. maddesinin yürürlükte olduğunu Adliye Vekili Refik Şevket Bey de ifade etmektedir. Kuvvetler ayrılığı teorisine dayalı Osmanlı Kanunu Esasisi’nde yargı bağımsızlığı özenle düzenlenmişti.¹⁶ Fakat...

Siyasi konularda olağanüstü yargı: Fertlerin birbirleriyle değil, devletle olan ilişkierini, dolayısıyla onların devlet karşısındaki hak ve hürriyetlerini düzenleyen hukuk alanı, Mustafa Kemal Paşa’ya göre, yargı bağımsızlığının “bilhassa tatbik edileceği” bir alan değildir. Nitekim Milli Mücadele’de asker kaçaklarına ve bozgunculara karşı normal mahkemeler ve Divan-ı Harpler (sıkı yönetim mahkemeleri) değil, siyasi nitelikli İstiklal Mahkemeleri görevlidir.

“İnkılap kanunları”nın uygulanmasında yargı bağımsızlığı söz konusu değildir, İstiklal Mahkemeleri kullanılacaktır.

Savaş ve devrim dönemlerinin ve İstiklal Mahkemeleri’nin sona erdiği olağan zamanlarda da normal adli yargının devrimleri koruma ve devlet otoritesini güçlendirme görevi vardır. Serbest Fırka’nın kapatılmasından sonra Atatürk 1 Kasım 1930 günü Meclis’te yaptığı yasama yılını açış konuşmasında yargı konusunda şunları söylüyor:

“Miletin muhterem vekilleri! Adliyemiz siyasi faaliyetler içinde vatandaşın emniyet ve

Kuvve-i icraiye, kuvve-i adliyeye zâhir olmaktan tebelrri etsin; kuvve-i adliye âtıldır, mahkum-ı atâlettir, yoktur. Böyle bir kuvvetin istiklali nerededir? Rica ederim, böyle bir kuvvet nasıl müstakil olabilir... (ASD, I, sf. 228)

15 Hukuku şahsiye: “Her ferdin münhasıran şahsına ait hukukunu tahdid eden kavaid.” (Ali Seyyid, **Resimli Kamus-ı Osmani**, nâşiri Matbaa ve Kütüphane-i Cihan Sahibi Mihran, İstan 1330, sf. 409)

16 Rıdvan Akın, **TBMM Devleti**, İletişim Yayınları 2001, sf. 154-155.

haysiyetini, Cumhuriyet’in asalet ve mevcudiyetini, hükümetin itibar ve nüfuzunu müdafaa yolunda yeni bir imtihan geçirdi. Bunu ehemmiyetle işaret etmek isterim.

Adliyemizin emin olduğumuz yüksek iktidarı sayesinde ki, Cumhuriyet mukadder gelişmesini takip edebilecek ve türlü şekil ve kisvelerdeki tecavüzlere karşı vatandaşın hukukunu ve memleketin intizamını emniyette tutabilecektir.”¹⁷

Menemen olayından bir ay 25 gün sonra 17 Şubat 1931’de Adana Türk Ocağı’nda yaptığı uzun konuşmada dini istismar edenleri, şeriatın geri geleceğini söyleyenleri eleştiriyor. Konuşmasının büyük bölümünü özgürlüğün ne olduğu, ne olmadığı konusuna ayıran Atatürk, “bilhassa hakimlere düşen görev” konusunda şunları söylüyor:

“Devletin kendine has olan irade ile ferdî hürriyetlerin bir kısmına, gene o hürriyetlerin temini için sahip olunur. Yeter ki Devlet hakimiyeti, milletin refah ve saadet-i umumiyesine ve vatandaş hürriyetlerinin teminine sarf edilmiş olsun. Bugünkü Cumhuriyet hükümetinin ve partimizin takip etitği mefkûre bu gayeye yöneliktir...

Vatandaşlarda bu emniyet hasıl olduktan sonra fertlerin kurdukları devletin kuvvet ve otoritesini masun (dokunulmaz) bulundurmak için vatandaşlara terettüp eden vazifeler vardır. Bu meyanda memurlara ve bilhassa hâkimlere teveccüh eden vazife büyüktür. Hâkimler vatandaşların hürriyetini mümtaz tutmağı düşünürken Devlet otoritesinin hakikaten masun (dokunulmaz) kalmasına dikkat ve riayet etmelidirler. Aksi takdirde kendilerine tevdi edilmiş olan yüksek vazifeyi ifada kusur etmiş olurlar.”¹⁸

Belli ki Atatürk’ün özgürlük anlayışı liberal değildir, illiberaldir, Rousseau’cu anlamda kollektiviteyi ve ortak iradeyi, otoriteyi yücelten bir anlayıştır. Hakimlerden beklenen de bireysel özgürlükleri bu çerçevede düşünmek ve “Devlet otoritesinin hakikaten masun (dokunulmaz) kalmasına dikkat ve riayet” etmektir.

Rejim bakımından daha vahim olaylar, mesela İzmir suikasti ortaya çıktığında yargının cumhuriyeti koruma ödevi Atatürk tarafından daha kuvvetli ifadelerle dile getirilmiştir. **Nutuk**’ta

17 **ASD**, I, sf. 383-384.

18 **ABE**, cilt 25, sf. 96. (Orijinal metinde Devlet kelimesi büyük harfle yazılmıştır.)

İzmir suikastini anlatırken Atatürk şöyle konuşmaktadır: *“Cumhuriyet düşmanları, büyük komplonun safhalarının son bulunduğunu kabul etmediler. Nâmerdane, son teşebbüse giriştiler. Bu teşebbüs İzmir suikasdi suretinde tezahür etti. Cumhuriyet mahkemelerinin kahhar (kahredici) pençesi, bu defa da, cumhuriyeti, suikastçilerin elinden kurtarmaya muvaffak oldu.”¹⁹*

Devrimler döneminde yargıya verilen cumhuriyeti ‘koruma ve kollama’ görevi hukuk eğitimi ile kökleşti, demokrasiye ve kuvvetler ayrılığına geçtikten sonra da yargıda cumhuriyeti koruma, kollama anlayışı devam etti. Demokrasi döneminde ‘seçilmiş’ yürütme ve yasamaya karşı yargı organları ‘yerindelik denetimi’ yaparak, yahut ‘yetki aşımı’ yoluyla yürütmenin ve yasamanın tasarruflarını iptal etti, ceza kanunundaki ‘fikir suçları’nı bu koruma kollama anlayışıyla uyguladı.

Atatürkçülük, Atatürkçü düşünce sistemi gibi vurgular yapılacağı zaman mutlaka Atatürk’ün dönemine has otoriter ve devrimci metodlarla, Atatürk’ün uzun vadeli özelemlerini ayırmak, günümüz ve geleceğimiz için mutlaka liberal demokrasi ve Batılı anlamda hukuk devleti kavramlarının mutlak önceliğini belirtmek gerekir.

İnkılabın kanunu

Mustafa Kemal Paşa, Şevket Süreyya’nın da belirttiği gibi “mevzuat adamı” değildir; “mevzuat adamı” nitelenmesi, bir kanun ve nizam adamı olan İsmet İnönü’ye uygun düşer. Mustafa Kemal Paşa için en üstün kural, mevcut anayasa ve kanunlar değil, “inkılabın kanunu”dur, düşündüğü devrimin gerekleridir. Devrim hukuka değil, hukuk devrime uyacaktır. Sadece uygulaması böyle değildir, kendisi de bunu açıkça ifade etmiştir.

19 **Nutuk**, sf. 594.

Mustafa Kemal Paşa 16/17 Ocak 1923 akşamı İzmit'te gazetecilerle yaptığı uzun görüşmenin ilgili bölümü şöyledir:

Gazi Paşa - Bir milletin çoğunluğu bizimle beraberse, fırka deyiniz, ne dersiniz deyiniz! Yürümek mümkündür. Çoğunluk beraber değilse grup deyiniz, heyet deyiniz, buna istinaden inkılapta başarı mümkün olmaz.

Gazeteci Suphi Nuri - O zaman ne yapmak lazım?

Gazi Paşa - O zaman inkılabın temini için tarihin gösterdiği vasıtaya müracaat edeceğiz!

Suphi Nuri - Kanunda bir açıklık yok.

Gazi Paşa - İnkılabın kanunu mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe ve bizim kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız yenilikçi inkılap bir an bile durmayacaktır. Bizden sonraki devirlerde de hep böyle olacaktır...

Gazi bu konuşmasında, “Halkı kendi haline terk edecek olursak bir adım ileri atılamaz” diye de konuşuyor. Atatürk'teki Tek Parti fikri de bu “inkılap” kavramıyla ilgilidir. Kurulacak olan Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan beklenin “milleti hatadan koruması”dır; Atatürk'ün sözleriyle:

“Milleti teşkilatsız ve hedefsiz bırakmayız. Bırakırsak millet daima elimizden çıkar ve biz arzularımızın daima teorik kaldığını görürüz.”²⁰

Nutuk'ta da CHP'nin işlevinin “milleti hatadan korumak” olduğunu belirtir:

“Milletin hatadan korunması için yegane salim çare, fikirleriyle ve fiilleriyle milletin itimatına mazhar olmuş, siyasi bir partinin, seçimlerde millete rehberlik etmesidir.”²¹

Nitekim kısmen 1923 seçimleri, tamamen de 1950'ye kadar olan seçimler bu şekilde cereyan etmiştir.

Çağımızda hukuk devleti

Atatürk'ün özetlediğimiz hukuki görüşlerinin zamanımızdaki liberal demokrasi ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaşır nitelikte olmadığı açıktır. Milli Mücadele sırasında, savaş şartları mevcut bulunduğu halde, çoğulcu bir demokrasi vardır ve Meclis hükümetin de İstiklal Mahkemeleri'nin de bütün

icraatını fevkalade sıkı bir şekilde denetlemektedir. “İnkılap” döneminde ise bir çok bakımdan bunun aksi geçerlidir.

Yargı bağımsızlığının olmayışı, resmi ideolojinin hukuktan üstün olması, fevkalade kısıtlı fikir hürriyetleri, son derece baskıcı bir laiklik, ekonomide devletçilik ve dışa kapalılık gibi gerçekler o dönemin şartlarına uygun ama günümüz için Türkiye'de özlenilmesi bile yanlış olacak tarihi olgulardır.

Bu gerçeği tespit etmek neden önemlidir? Bir kaç bakımdan...

- Evvela tarihi hakikat duygusu bu gerçekleri görmeyi gerektirir. Hakikat duygusunun gelişmesi günümüze de realist açıdan bakmayı kolaylaştırır.
- İkincisi Atatürk, “muasır medeniyeti”i kastettiğinde elbette Nazi Almanyası'nı veya Faşist İtalya'yı değil, Batı Avrupa'yı kastetmiştir. 1924 Anayasası bu yöndeki en önemli anayasal belgedir. Onun için günümüzdeki liberal demokrasi ve hukuk devleti fikri, Atatürk'ün uzun vadeli özlem ve tahayyülüne uygundur.
- Fakat Atatürk'ün metodlarını, yaşadığı dönemde uyguladığı hukuk anlayışını bugün için bir model gibi düşünmek ve liberal demokrasiye geçiş çabalarını “karşı devrim” gibi görmek “yanılgı”dan öteye, sorunlu bir kafa preblemi olabilir. Artık savaş ve ihtilal ortamında olmadığımız gibi, ‘iki savaş arası’ dönemde değil, barış ve küreselleşme çağında yaşıyoruz.
- Neticeten, Atatürçülük, Atatürkçü düşünce sistemi gibi vurgular yapılacağı zaman mutlaka Atatürk'ün dönemine has otoriter ve devrimci metodlarla, Atatürk'ün uzun vadeli özlemlerini ayırmak, günümüz ve geleceğimiz için mutlaka liberal demokrasi ve Batılı anlamda hukuk devleti kavramlarının mutlak önceliğini belirtmek gerekir.

Türkiye'nin bugün başarmak zorunda olduğu köklü siyasi, ekonomik ve bilhassa anayasal reformların başarıya ulaşmasının şartlarından biri “Atatürkçülük” adına bir engellemeye karşılaşmamasıdır. Onun için Atatürk'ün yönetim metodları ve hukuk anlayışının kendi dönemine mahsus olduğunu ve bugünh uygulanamayacağını bilmek, bunun yanında, onun uzun vadede “muasır Türkiye” özlemini ön plana çıkarmak gerekmektedir.

21 Nutuk, sf. 335.

Naci Özgüç yönetiminde İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası ve piyanist David Helfgot

İSTANBUL 2010 AKB YÜRÜTME KURULU BAŞKANI ŞEKİP AVDAGİÇ: “İSTANBUL’UN BEŞTE BİRİNE ULAŞTIK”

Anna Turay

İstanbul, Avrupa Kültür Başkenti olmayı uzun süre heyecanla bekledi. 2010 yılı geldiğinde, süreci yönetme görevini üstlenmiş olan Ajans yaptıkları, yapmadıkları, yapısı ve bir dizi başka konuda çok sayıda tartışmanın odağında oldu. 2010 yılı sona ererken, İstanbul'un Kültür Başkenti olma serüvenini İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Yürütme Kurulu Başkanı Şekip Avdagiç ile konuştuk.

İstanbul 2010 AKB projesi daha ilk günden büyük beklentiler oluşturdu. Türkiye'nin kültür alanındaki bu ilk kamu-sivil toplum ortak yönetim modeli sizce beklentileri ne ölçüde karşılayabildi? Geçen 1 yılı, somut çalışmaların ışığında değerlendirdiğinizde nasıl bir tablo görüyorsunuz?

İstanbul, 17 milyonu aşkın nüfusu olan bir dünya şehri. Binlerce yıllık tarihinde, üzerinde farklı kültürlerin hüküm sürdüğü, farklı medeniyetlerin yaşadığı bir şehir. Aslında bizler iki kıtayı sadece coğrafi olarak değil, kültürel olarak da birleştiriyoruz. Kentimiz son yıllarda fazlasıyla göç aldı ve artık çok kimlikli bir yapı arz ediyor.

Avrupa Kültür Başkenti sürecinin bu çok kimlikli şehirde layıkıyla yaşanabilmesi için, Ajans çalışmalarımızın da İstanbul'un hüviyeti kadar renkli ve çeşitli olması gerektiğini biliyorduk.

2008 yılından bu yana imza attığımız 617 projeyi düşününce; geleneksel sanatlardan çağdaş sanatlara, çocuklardan gençlere ve yaşlılara, kıyılardan şehir merkezine, türlü etkinlikleri farklı kitlelerle buluşturduk diyebiliriz. Mübalağa etmeden söyleyelim ki, İstanbul'un bütün coğrafyasına ulaştık.

Hedeflerimizin başında, kültür sanat faaliyetlerini kentin belli semtlerine hapsolmaktan kurtarıp tüm ilçelere ulaştırmak ve İstanbulluların etkin katılımlarını sağlayabilmek geliyordu. Tabiri caizse, sanat iştiağının refah düzeyiyle ilişkisini gevşetmeye çalıştık.

Bütün bu proje ve etkinliklerin ötesinde belki de İstanbul'un kültür-sanat camiasının en önemli kazançlarından biri de Ajansımızın

20 Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 14, sf. 302.

insan kaynakları oldu. Onlar, kültür yöneticileriyle, sanatçılarla, öğrencilerle, yerel yönetimlerle, kamu kurumlarıyla birlikte projeler ürettiler, hayata geçirdiler, önemli deneyimler edinmiş oldular. İnaniyorum ki genç yaşta tecrübe kazanan bu arkadaşlarımız, kentimizin kültür sanat camiasına 2010 sonrasında da ciddi katkılarda bulunacaktır.

Şimdi Avrupa Kültür Başkentliği unvanımızın son iki ayına girerken, Ajans olarak, 2010 yılında geride bıraktığımız sürenin başarıyla geçtiğini ifade edebiliriz. Pek çok konuda öngördüğümüz noktalara ulaştığımızı memnuniyetle söyleyebiliriz.

“AKM’nin çağın gereklerine uygun bir kültür sanat merkezine dönüştürülmesi için gerekli tüm süreçlerin yürütülmesinin sorumluluğunu aldık. İtirazı olan tüm tarafları bir masa etrafında toplayarak uzlaşmaya vardık. Kültür Sanat Sen davayı geri çekmedi ve İstanbul 9. İdare Mahkemesi proje iptal kararını verdi.”

Bir yandan projelerin seçim kriterleri sorun oldu, öte yandan bu projelerin herhangi bir stratejik planlamanın ürünü olarak değil, bazen rastgele, bazen de ideolojik kaygılar ya da çıkar beklentileriyle programa alındıkları ileri sürüldü. Bütün bu toz dumanın ardından, gerçekleştirilen işlere baktığınızda sizce belirli hedeflere odaklanmış, sistematik bir plan oluşturulduğu söylenebilir mi? Projelerin toplamı, bir omurga etrafında anlamlı bir bütünlük sağlıyor mu?

İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkentliği Ajansı, İstanbul’un kültür başkentliği sürecinde, bu unvanı hakkıyla taşıyabilmesi için şehrimizi Avrupa standartlarına çıkaracak projeler üretmek, üretilenleri koordine etmek ve fiiliyata geçirmek üzere kurulan bir merkezdir. Yaptığımız işlere bu açıdan bakarsak, anlamlı bir bütün ortaya koyduğumuz kolaylıkla görülür. Diğer yandan böyle bir misyonu bulunan Ajansın, projelerde stratejik bir planlamayı gözetmediğini söylemek, büyük bir haksızlık sayılır.

Aynı zamanda işinin ehli kimselerin de hakkını teslim etmemek sayılabilir. Çünkü ajansımız çatısı altında faaliyet gösteren 17 direktörlük ve yönetmenlik var. Görsel Sanatlardan, Edebiyata, Sahne ve Gösteri Sanatları’ndan Klasik Türk Müziği’ne kadar, farklı disiplinlerde alanının uzman isimleri bu direktörlüklerin çatısı

altında çalışıyorlar. Ekipleriyle birlikte yoğun bir üretim temposu içinde bugüne kadar tam 617 projenin gerçekleşmesine olanak sağladılar.

Bütçenin %70 gibi önemli bir kısmı kültür mirasının korunması, kentsel uygulama çalışmalarına ayrıldı. Farklı işlevler taşıyan bazı yapıların kültür merkezine dönüştürülmesi, müzelerin, camilerin restorasyonu zaten bir plan dahilinde Kültür Bakanlığı’nın temel vazifeleri arasında olmak durumunda değil midir? Bir cepten diğerine aktarım ne sağladı, 2010 bu alana ne yenilik getirdi, 2011 ve sonrasında ne olacak?

Yönetim modelimiz Türkiye’de bir ilki teşkil ediyor. Avrupa Kültür Başkentliği süreci 2007 yılında bir sivil toplum girişimiyle başladı. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkentliği Ajansı’nın kurulmasıyla birlikte, Bakanlık, Valilik, Belediyeler ve merkezi hükümetin sağladığı kaynak, sivil toplum ve özel sektörün yönetimine verildi. Bu bakımdan Ajans Türkiye’de bir model oluşturdu. Zaten bu model, önümüzdeki yıllar içinde kültür sanat alanında atılacak adımlarda da önemli bir deneyim olarak topluma hizmet edecektir.

Kültür Bakanlığı’nın görev alanı içinde bulunan birtakım projelerin Ajansımız tarafından üstlenilmesi yadsınacak bir durum değil, bilakis Ajansımızın kuruluş amaçlarından birinin gerçekleşmesidir. Zira bu projeler Bakanlıktan bağımsız değil, Bakanlığın bilgi ve onayı dahilinde, Bakanlık ile işbirliği içerisinde yapılmaktadır.

Bu denli geniş kapsamlı, uzun bir takvime yayılması kaçınılmaz çalışmaların 1 yıllık Avrupa Kültür Başkentliği projesi kapsamına alınması doğal mıdır? Bu durum diğer kentlerde de yaşandı mı?

İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkentliği Ajansı imzasıyla bugüne kadar 617 proje hayata geçirildi. Bunlardan 288 proje tamamlandı, 245’i devam ediyor. Son aya girerken, 84 projemizin hazırlıkları tamamlanmak üzere... Tamamlanan ve devam eden projelerimiz kapsamında tastamam 6.820 etkinlik, yüz binlerce İstanbulluyula ve şehrimize gelen misafirlerle buluştu.

“2010 Avrupa Kültür Başkentliği” unvanını, Macaristan’ın Pecs, Almanya’nın Essen şehriyle paylaşıyoruz. Ancak unutulmamalı ki, İstanbul zaten Avrupa’nın önemli kültür başkentleri arasında yer alıyor. Avrupa Komisyonu tarafından verilen bu unvan İstanbul için sadece temsili bir unvandır. Hem İstanbul’un halihazırda sahip olduğu tarihi ve kültürel mirası, hem de şehrimizin çağdaş çehresini tüm dünyaya tanıtmak için fırsat teşkil etmesi bakımından önemlidir.

İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkentliği Ajansı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi ortak çalışması ile hayata geçirilen “İstanbul 1910-2010 Kent, Yapılı Çevre ve Mimarlık Kültürü Sergisi”nden

Öte yandan İstanbul, 15 milyona yakın nüfusuyla hiç şüphesiz Essen ve Pecs’den çok daha farklı bir konuma sahip. Aramızdaki ölçek farkı bile tek başına İstanbul’un etkinliklerinin diğer başkentlerle mukayese kabul etmeyeceğini kanıtlamaya yeter...

Avrupa Kültür Başkentliği projesini yaratan temel hareket noktalarından birisi de kültürel çeşitlilik, çoğulculuk... 2010’da İstanbul bu anlamda kalıcı çalışmalar gerçekleştirebildi mi?

Bu konuda aydınlatıcı olması açısından birkaç projemizden örnek vermek istiyorum. Öncelikle İstanbul’un kültür mozağını en iyi anlatan ve ilk kent müzesi örneği unvanını taşıyan Adalar Müzesini hatırlayalım. Bildiğimiz üzere Adalar’da yaşayan Rum vatandaşlarımızın geçmişleri, daima özlemini çektiğimiz eski İstanbul’a fevkalade ayna tutuyor. Rum tebaamızın kültüre katkılarının eski fotoğraflar ve yazılı belgeler eşliğinde sergilendiği bir müzenin ehemmiyeti, bu bakımdan kuşku götürmez. Aynı zamanda gelecek nesillerin de kültür hazinesinden istifade etmesine imkan tanır. Bir diğer projeden bahsedeyim: “Kültür Adası” tasavvurunun “yüzük taşı” niteliğindeki Krikor Balyan eseri Vortvots Vorodman Kilisesi’nin restorasyonu ve renovasyonu yapılıyor. Böylelikle önemli ve değerli bir tarihi yapının konser-sergi-konferans mekânı olarak İstanbul’a kazandırılması amaçlanıyor.

Tarihi Yarımada’nın tarihi limanı yakınında bulunan mezkur yapının yenilenmesi, Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze uzanan İstanbul’un köklü kültür mozağının bir parçasını canlandıracak. Diğer yandan kentlilik bilincinin kazandırılmasına katkı sağlayacak. Aynı zamanda İstanbul’un turizm ve kültür haritasına önemi yadsınamaz bir ziyaret güzergâhı daha kazandırmış olacağız.

Gelelim Hasköy Musevilerine... Mayor Sinagogunun restore edilmesine yönelik projemiz, Sinagogun röleve ve restitüsyon,

restorasyon ve mühendislik projelerinin oluşturulmasını, hazırlanacak projeler doğrultusunda yenileme ve inşaat uygulamalarının yapılmasını amaçlamakta.

Projeler saymakla bitecek gibi değil. Evet, şehrimiz çok katmanlıdır. Evet, şehrimiz farklı kültürleri ihtiva etmektedir. Fakat zaten İstanbul’u diğer metropollerden farklı yerlere taşıyan da böylesi önemli ayrıntılardır. Dolayısıyla bizler de bu noktalara vurgu yapmaya gayret gösteriyoruz.

“AKM’nin kapanmasından şikayet edenler buna sebep olanlardır” dediniz. 2010 bitiyor ve bu kangren hâlâ çözülmedi, bugün ne diyorsunuz?

AKM yenileme projesine dair Ajansımız çatısı altındaki geçen süreci en başından alarak kısaca geline nokta kadar özetlemek gerekirse.

5706 sayılı İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkentliği Hakkında Kanun’un 11. Maddesi, AKM başta olmak üzere Rami Kışlası Kütüphanesi ve Ayazağa Kültür Merkezi’nin Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca yenilenmesi ve yapılandırılması için özel bir hesapta bütçe toplanacağını belirtiyor. Finansal sağlayıcılar olarak Başbakanlık Tanıtma Fonu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul İl Özel İdaresi ile birlikte İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkentliği Ajansı gösteriliyor.

Ajansımız, AKM’nin yenilenmesini en başından bu yana sadece bir “tadilat projesi” olarak görmedi. İstanbul’un en önemli kültür sanat yapısı için sadece bir finans sağlayıcı olarak konumlanmak istemedik. AKM’nin çağın gereklerine uygun bir kültür sanat merkezine dönüştürülmesi için gerekli tüm süreçlerin yürütülmesinin sorumluluğunu aldık.

Projelendirme süreci başarılı bir şekilde yürütüldü. Sonrasında,

Şekip Avdagiç

uygulama sürecinin başlangıç aşamasında İstanbul 9. İdare Mahkemesi yürütmeyi durdurma kararı aldı ve süreç durduruldu. Ancak bizler iyi niyet gözeterek muteriz taraflar ile uzlaşmak istedik. İtirazı olan tüm tarafları bir masa etrafında toplayarak uzlaşmaya vardık. Buna rağmen Kültür Sanat Sen süregelen davayı geri çekmedi ve İstanbul 9. İdare Mahkemesi proje iptal kararını verdi. Böylelikle, Ajansımız tarafından yürütülen AKM'nin yenilenmesine ilişkin süreç kesin olarak durduruldu, projenin gerçekleştirilmesiyle ilgili inisiyatif elimizden alındı.

Bugün geline nokta, İstanbul halkının büyük bir kültür sanat merkezinden yoksun kaldığı için üzgün olduğumuzu söylüyoruz. Öte yandan, AKM'yi geleceğe taşıyacak bir uygulama modeli hazırlanması durumunda, Ajans olarak gereken katkıyı yapmaya yine hazırız.

2010'la birlikte 2010 AKB defteri kapanacak mı? Elinizde henüz tamamlanmamış projeler olduğunu biliyoruz... Ajans kalıcı, sürekli bir kültür seferberliği odağı mı olacak, yoksa geçici bir bürokratik kurum mu?

Projeleri değerlendirirken İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı öncelikli ölçütü devamlılıktı. Yani teklif edilen projelerde ilkin bu niteliği aradık. Ajansımız, hayat suyunu verdikten sonra verimleri sürece projeleri önemsemiştir. Çünkü Ajansımızın yasal görev süresi 2010 yılı sonunda tamamlanıyor. Restorasyon projeleri ve tasfiye süreci 2011'in Haziran'ında noktalanacak. Fakat 2008 yılından bu yana, kültür-sanat ve kentsel dönüşüm alanlarında yoğunlaşan projelerimizin sonuçları, 2010 sonrasındaki yıllarda da İstanbullularla birlikte olacak ve kültür-sanat takvimlerinde yerini korumaya devam edecek inancındayız.

Proje bağlamında kültürel altyapının geliştirilmesi,

kentlilik bilinci gibi kavramlardan söz ediliyor. Öyleyse yerel yönetimlerin projede başaktörler arasında olması gerekmez miydi? Bu anlamda arzu ettiğiniz gibi bir işbirliği yapabildiniz mi? Kültür ve sanat yerel yönetimlerin öncelikli alanlarından biri olabilir mi sizce?

Biraz önce değindiğim gibi İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'nın öncelikli hedeflerinden biri sürdürülebilirlikti. Sivil toplum kuruluşları, yerel yönetim, kültür sanat kurumları, merkezi idare, meslek kuruluşları, üniversiteler gibi farklı kesimleri bir çatı altında toplandık.

Ajansımızın faaliyetleri 2011 yılının Haziran ayında noktalanacak. Pek tabii ki Avrupa Kültür Başkentliğinden İstanbul'a kalacak değerlerin sürdürülmesi İstanbullulara ve dolayısıyla büyük ölçüde belediyelere kalacak.

Bu durumun bilinciyle yola çıkan Ajansımızın imza attığı projelerin yarıdan fazlasında belediyeler aktif rol aldılar. Bizler "yapılamaz" görünen veya "nasıl yapılır" diye düşünülen işlerin olabileceğini göstererek bir model oluşturduk.

Bu noktada işe eğitimle başladık: 'Yerel Yönetimler için Kültür Yönetimi Profesyonel Formasyon Programı'nda kamu, sivil toplum, özel sektör ve akademik dünyayı bir araya getirdik. Proje, 2009 yılından 2010 yılına katılan 90 kültür yöneticisi için, sürekli bir eğitim platformu olmak bir yana, süresiz bir iletişim platformu oluşturdu. Profesyonel formasyon eğitimi projesi Türkiye'de ilk kez bu kadar büyük çaplı ve çok ortaklı gerçekleştirildi. Bu projenin önemi belki ileride anlaşılabilecek. Kapasiteleri geliştirilen 39 ilçemizdeki yerel yönetim kültür kurumlarının, kentimizin kültür hayatına nasıl katkılar sağlayacağını gelecekte hep birlikte tecrübe edeceğiz.

2010 biterken sayısal veriler ne diyor? Projelerin İstanbul halkıyla paylaşımı yeterince sağlanabildi mi? İstanbullulara kentlilik bilincini aşılamak, kültürel altyapıyı geliştirme, daha fazla sayıda insanı sanatla buluşturma, kültür ve sanatı merkezin dışına çıkarma, yaygınlaştırma konularında ne gibi gelişmeler elde ettiniz. Sonuçları ölçümleyebiliyor musunuz?

Bizlere kalırsa bazı gerçekleri göz ardı etmemek için sayıları okumak çok önem arz ediyor. İstanbul'un nüfusu, birçok Avrupa ülkesi nüfusundan daha fazla. Nüfusun tamamı 5.343 km² lik bir alanda yaşıyor. Son yıllarda giderek artan göç dalgası, İstanbul'un çehresini de, tıpkı tarihi gibi çok kimlikli bir yapıya dönüştürdü. Hal böyleyken, çeşitli sebeplerle tüketici yelpazesi pek de geniş olamayan kültür sanat etkinliklerini, bu çok kimlikli kentin her

yerine yaymak doğrusu kolay bir hedef değildi. Kültür sanat faaliyetlerine iştirak etmek ile insanların refah düzeyi arasında çok sıkı bir bağlantı var. Bizler bunu elimizden geldiğince gevşetmeye çalıştık.

2010 Okullarda isimli projemiz kapsamında, yılsonuna kadar kentimizin 2.500 okulunda, 20 bin kültür sanat eğitmeni ve **3 milyon öğrenciye** ulaştık. Bu çok önemli bir rakam... Geri planda kalan kültür sanat eğitimi takviye edilerek zengin bir muhteva, tatbiki bir nitelik kazandı. Düşünün bir: Bu öğrencilere daha ilköğretim çağında ulaştık. Ümit ediyoruz ki onlar, geleceğin bilinçli sanat üreticileri ve tüketicileri olacaklar.

Bilindiği üzere gönüllülük, toplumsal katılımın en önemli vasıtalarından birisidir. Kültür Başkentliği sürecinde İstanbulluların daha etkin rol almalarını sağlamak amacıyla İstanbul 2010 Gönüllü Programı'nı başlattık. **Bugüne kadar 6 binin üstünde gönüllüye** ulaştık ve gönüllülere kendi fikirlerini de hayata geçirmek yetkisi verdik. Ajansımız 617 projeye imza attı. Ekim ayının ortalarında elime ulaşan raporlara göre, bu projeler kapsamında 7.000'e yakın etkinlik gerçekleştirildi. Önümüzdeki son iki ayı ve kapanış etkinliklerimizi göz önüne alırsak yılsonunda bu rakamın 9.000'e ulaşacağını öngörüyoruz. Her projenin dolaylı veya dolaysız, ortalama bin kişiye hitap ettiğini düşünürsek, katılımın önemli bir yekun tuttuğu aşık. Yani 17 milyona yaklaşan kent nüfusumuzun beşte birine kesinlikle ulaştık demektir. Ve konu kültür sanat etkinlikleri olunca, nüfusun beşte biri azımsanacak bir rakam değildir.

İstanbul 2010 AKB projesinin taşıdığı iddialardan biri de kentin turizm kapasitesinin artırılması, İstanbul markasının yurtdışı tanıtımına ağırlık verilmesiydi. Bu alanda tasarlanan çalışmalar hayata geçirilebildi mi?

İstanbul için Cumhuriyet tarihinde yapılmış en büyük yurtdışı tanıtım kampanyasına imza attık. *'Dünyanın en ilham verici kenti İstanbul'* sloganıyla süren reklam kampanyasının yanı sıra, sadece Avrupa'nın değil tüm dünyadan medya mensuplarını İstanbul'da ve Ajansımızda ağırlıyoruz. İstanbul 2010 etkinliklerine katılmalarını ve 2010 projelerini yerinde incelemelerini sağlıyoruz.

İstanbul mevcudiyetiyle dünya için her dönem bir cazibe merkezi olmuştur. Ajansımız çalışmalarının sonucunda ise İstanbul'un

dünya medyasındaki yer alma oranı belirgin ölçüde arttı. Şehrimiz artık sadece tarihi mekanları ve enfes mutfağıyla değil, kültür-sanat takvimiyle de büyük ilgi toplamaya başladı.

Sizce bu projede taraflardan kim, ne kazandı?

İstanbul'un Avrupa Kültür Başkentliği süreci bir müsabaka değildir ki kazanan veya kaybedenden taraflardan söz edelim. Avrupa Kültür Başkenti unvanı, İstanbul'undur ve İstanbullulardır. Elbette İstanbul halkı, bir yıl süren bu görkemli sanat şöleninden pek çok kazanım elde etmiştir.

Bizlerse deneyim kazandık: sivil toplum, merkezi hükümet, yerel yönetimler ve özel sektörü bir araya getiren ve merkezi hükümet kaynağını kültür ve sanat projelerine aktarabilen bir yönetim modelinde çalışmayı öğrendik. Bu bilgi ve tecrübe birikimini gelecek yıllarda temenni ediyorum ki hem İstanbul hem de Türkiye için büyük önem arz edecek başka projelere aktaracağız.

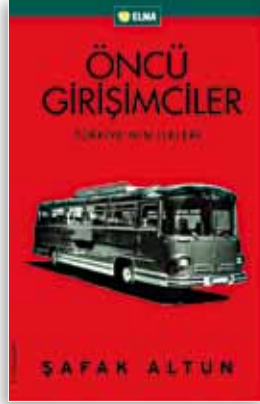
“Ajansımızın görev süresi 2010 yılı sonunda tamamlanıyor. Restorasyon projeleri ve tasfiye süreci 2011'in Haziran'ında noktalanacak. Fakat projelerimizin sonuçları, 2010 sonrasındaki yıllarda da İstanbullularla birlikte olacak ve kültür-sanat takvimlerinde yerini korumaya devam edecek inancındayız.”

Bu dönem zarfında en büyük hayal kırıklığınız ve en büyük sevinciniz ne oldu?

En büyük hayal kırıklığım elbette AKM. İstanbul'un kültür sanat merkezine kavuşması için elimizden gelen her şeyi yaptık fakat proje tatbikat aşamasında kaldı. Bugün adını esefle anmak yerine, AKM'yi projelerimize mekan olarak anons edebilmeyi çok isterdik!

AKM gibi büyük ama tek bir eksik bıraktık geride. Oysa diğer taraftan o kadar çok mutluluk yaşadık ki, en çok hangisine sevdiğimizi ayırt edebilmek hiç de kolay değil. Şahsım adına, bütüncül bir mutluluk duyduğumu söyleyebilirim sanırım. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'nın bir parçası olduğum için kıvanç duyuyorum. Gelecekte kültür sanat alanında söz sahibi olacak uzman arkadaşlarımızla iftihar ediyorum. Değerli yönetmenlerimiz ve direktörlerimizle, İstanbul için bu denli önemli bir projede imzamızın bulunması benim için büyük bir mutluluktur.

Öncü Girişimciler /Türkiye'nin İlkleri,
Şafak Altun
Elma Yayınevi, İş ve Yönetim Serisi,
Ankara, Ekim 2010
146 sayfa, 13.00 TL

Cemal Yardımcı

ÖNCÜ GİRİŞİMCİLER

Gazeteci Şafak Altun, amacını “Türk ekonomi tarihinin sayfaları arasında unutulmuş ve bir kısmı kayıt altına dahi alınmamış kurumların yarattığı ilkleri, gün ışığına çıkarmak” olarak tarif ediyor.

Bu amaç doğrultusunda Şafak Altun, yüzün üzerinde öncü girişimciyi belli bir sistematığa bağlı kalmadan ele almış. Seçtiği isimlerin kısa öyküleri yüz elli sayfaya sığdırılmış. Öncü girişimcilerin ilki Ali Muhittin Hacı Bekir'den, tasarım ödüllü tekne Volitan'ı yapan tasarımcıların kurduğu Designnobilis'e uzanan, bu isimler ekonomi tarihimizin belli bir kısmını oluşturuyor.

Konu “Türkiye’de ilkler” gibi uçsuz bucaksız bir konu olunca, seçme, eleme işinin fazlasıyla öznel olması kaçınılmaz. Yazar özellikle Cumhuriyet dönemine odaklanmayı tercih etmiş. Bu tercih ilk bankanın, ilk sigorta şirketinin, ilk ticaret ve sanayi odalarının, ilk modern sanayi kuruluşlarının ve daha nice “ilkin” dışında bırakılmasına yol açmış. Buna karşılık, Atatürk'ün verdiği ilhamla veya doğrudan direktifle öncülük yapan girişimcilerden oldukça zengin bir kesit tanıtılmış. “Çevreci önderin büyük öngörüsü”, Atatürk Orman Çiftliği'nden, “şu kiremit işini halledin” talimatıyla kiremit fabrikası kuran Kılıçoğlu'na, “Atatürk ile Bayar'ın bankası” İş Bankası'ndan, “fesli, poturlu, kara çarşafı, çanklı, saç-sakal

birbirine karışmış Türklerin değiştiğini ve artık Avrupalılardan bir farkı olmadığını” dünyaya göstermek için hazırlanan Karadeniz Gemisi seyyar sergisine, cumhuriyetin ilk yıllarının kuruluşları kitapta ağırlıklı olarak yer alıyor.

Daha yakın dönemler için de öncü girişimcilerimizden geniş bir yelpaze sunuluyor. Kimi isimlerin (mesela Sabancılar) veya kimi sektörlerin (mesela basın-yayın) eksikliği yazarın tercihi sayılmalı. Böyle bir kitapta zaten sistematik bir kapsayıcılık, anlamlı bir beklenti olamaz. Önemli olan kişisel bir bakış açısından panoramik bir genel manzara sunmak, ilginç ayrıntılarla merakı diri tutmaktır.

Şafak Altun kolay ve rahat anlaşılır bir dille bu ilginç ayrıntıları okurlarına sunmayı başarıyor. “Türkiye'nin ilk modern tesisi, Mavromati ve Şürekası İplik Fabrikası” hangi kuwayımilliyeciler tarafından devralındı? “Niyeti ressam olmak iken” boya işine girip ilk boya farikasını kuran sanayici kim? Profesör olacağını düşünürken, “Türkiyenin ilk ve tek bijuteri fabrikasının sahibi olan işadamı kim? Blucine neden “kot” diyoruz? İlk hazır-paket tost ekmeğini, ilk çamaşır yumuşatıcısını, ilk sanayi tipi tam otomatik çamaşır makinesini, ilk kaçmaz kadın çorabını, ilk kasa kilidini kimler üretti. Bu ve benzeri sorular ilginizi çekiyorsa, Şafak Altun'un Öncü Girişimciler kitabını bir solukta okuyabilirsiniz.

Şafak Altun:

1967'de Tokat, Niksar'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi. Özel sektörün değişik alanlarında çalıştıktan sonra medya dünyasına girdi. Nokta, Radikal, Kent TV, Süper Kanal, TV8, Dünya ve Platin'de muhabirlik ve editörlük yaptı. Halen CNNTürk'te haber editörü olarak çalışmaktadır.

Türkiye’de bira bu kapağın altındadır.

Türk basketbolunun sıçramasında, futbolda Milli Takımımızın dünya çapında başarılarla uzanmasında, Türk sinemasının büyük atağında, tiyatroların seyirciyle buluşmasında, Türk turizminin gelişmesinde, kültürel değerlerimizin arkeoloji ile gün yüzüne çıkmasında, müzik festivallerinin coşkusunda, hep O’nun payı var.

Kısacası, bu kapağın altında çok daha fazlası var!

Dış Ticaret ve Dış Ticaretin Finansmanı, İhracat Faktoringi,
İhracatın Yıldızları Seminerleri, Leasing, Nakit Yönetim
Sistemleri, Axess Business, Enerji Dostu Kredi...

sizin için

